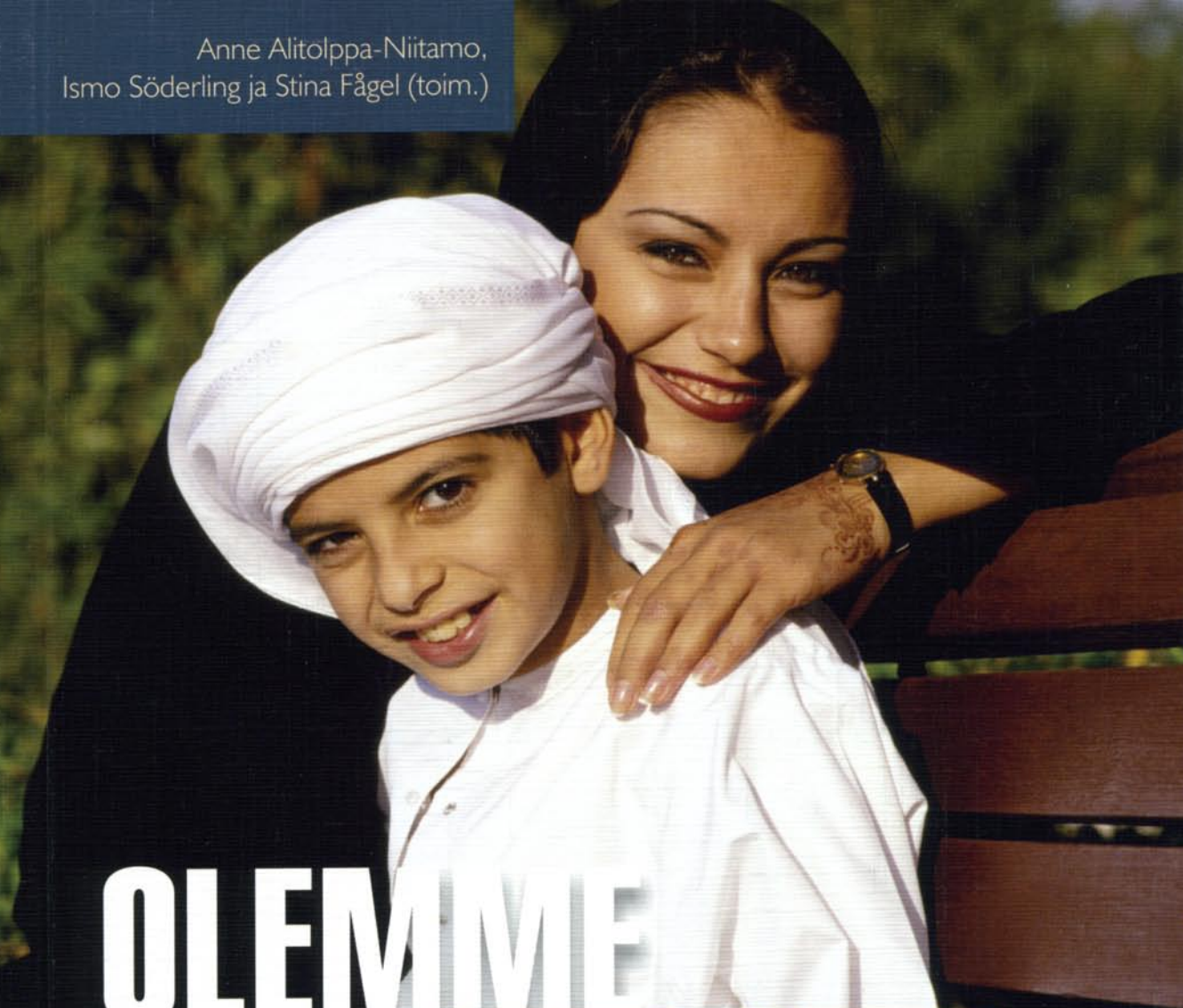

Anne Alitolppa-Niitamo,
Ismo Söderling ja Stina Fågel (toim.)

OLEMME MUUTTANEET

Näkökulmia maahanmuuttoon,
perheiden kotoutumiseen ja
ammattillisen työn käytäntöihin

V Ä E S T Ö L I I T T O

Suomalainen yhteiskunta ja suomalaisuus ovat maahanmuuton ansiosta jatkuvassa muutostilassa. Monikulttuurisuutta ei voi pitää projektina – se on jo suomalaisen yhteiskunnan pysyvä ominaisuus. Monikulttuuristuminen edellyttää eri instituutioiden, hallinnollisten käytäntöjen ja palveluiden muokkausta. Maahanmuuttajien kotouttamiseen tähtäävässä ammatillisessa työssä taas korostuu maahanmuuttoon liittyvien psykososiaalisten muutoshaasteiden ymmärtäminen. Tulipa ihminen uuteen maahan yksin tai perheensä kanssa on kyseessä aina suuri elämänmuutos. Myös maahanmuuttajilta itseltään sopeutuminen vaatii aikaa ja psyykkistä työtä.

Kirjassa yhdistyvät sekä tutkimustieto että Väestöliiton Kotipuun käytännön työstä nousseet näkemykset ja toimintamallit. Kirja tarjoaa tietoa ja taitoa maahanmuuttajia kohtaaville opetus-, sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille sekä eri alojen opiskelijoille. Se antaa virikkeitä maahanmuuttoon liittyvien psykososiaalisten muutosten ymmärtämiseen sekä tarjoaa uutta ajateltavaa kaikille niille, jotka haluavat ymmärtää maahanmuuttajaperheiden elämää ja arjen haasteita.

ISBN 951-9450-25-4 (nid.)

ISBN 978-951-9450-66-7 (PDF)

V Ä E S T Ö L I I T T O

Anne Alitolppa-Niitamo, Ismo Söderling & Stina Fågel
(toim.)

OLEMME MUUTTANEET

Näkökulmia maahanmuuttoon,
perheiden kotoutumiseen ja
ammattillisen työn käytäntöihin

Väestöliitto
Väestöntutkimuslaitos ja Kotipuu 2005

Väestöliitto
Kalevankatu 16 B 1.krs
PL 849
00101 Helsinki
puh. (09) 228 050
faksi (09) 612 1211
sähköposti: etunimi.sukunimi@vaestoliitto.fi
internet: <http://www.vaestoliitto.fi>

Kansi: Antti Tapola/Vinjetti KY
Taitto: Saara Oksanen

ISBN 951-9450-25-4 (nid.)
ISBN 978-951-9450-66-7 (PDF)

Esipuhe

Tämä kirja on puheenvuoro maahanmuuttajataustaisista perheistä. Toisin kuin monissa vastaavan aihealueen kirjoissa, tässä ei käsitellä etnisyyteen, monikulttuurisuuteen tai akkulturaatioon liittyviä teorioita. Sen sijaan näkökulmaksi on valittu muutos ja muutosprosesseihin liittyvät käytännön haasteet. Väestön lisääntynyt monikulttuuristuminen on muutos, joka edellyttää eri instituutioiden, hallinnollisten käytäntöjen ja palveluiden uudelleen muotoutumista. Yksilö- ja perhetasolla korostetaan maahanmuuttoon liittyvien psykososiaalisten muutoshaasteiden ymmärtämistä. Näkökulma on perusteltu, kun halutaan ymmärtää juuri ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajia, heidän lapsiaan ja yleensäkin heidän perheitään.

Kirja on erityisen ajankohtainen nyt, kun valtiovalta suunnittelee Suomeen suuntautuvan työperäisen maahanmuuton lisäämistä. Vaarana on, että maahanmuuttajat koetaan vain työvoimana ja että heidän psykososiaaliset tarpeensa unohdetaan. Myös työvoiman ulkopuolella olevien, muun muassa kotitaloutta hoitavien, vanhusten ja lasten äänet jäävät helposti kuulematta.

Kirja tarjoaa tietoa ja taitoa työssään maahanmuuttajia kohtaaville opetus-, sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille sekä eri alojen opiskelijoille. Kirjassa yhdistyvät sekä tutkimustieto että Väestöliiton Kotipuun käytännön työstä nousseet näkemykset ja toimintamallit. Dosentti Elli Heikkilää lukuun ottamatta kirjoittajat työskentelevät joko Väestöliiton Kotipuussa tai Väestöntutkimuslaitoksella (ks. esittelyt kirjan lopussa).

Kirjan toimittajat haluavat kiittää kirjoittajia mukavasta ja erinomaisesti sujuneesta yhteistyöstä. Esitämme myös lämpimän kiitoksen Kotipuun korkeakouluharjoittelijalle Saara Oksaselle, joka on taittanut tekstit, tarkastanut lähteet ja huolehtinut monista kirjan taittoon liittyvistä yksityiskohdista. Kiitokset myös tutkimusavustaja Mika Takojalle ja informaatikko Ulla-Maija Mattilalle.

Helsinki 12.9.2005

Toimituskunta

Sisällys

Esipuhe

1. Johdanto - <i>Anne Alitolppa-Niitamo ja Ismo Söderling</i>	7
1.1 Toistaako historia itseään?	7
1.2 Moninaiset maahanmuuttajataustaiset perheet	9
1.3 Maahanmuuton kokemus yhdistää maahanmuuttajataustaisia perheitä	10
1.4 Onko maahanmuuttaja aina maahanmuuttaja?	11
2. Suomen väestökysymys ja maahanmuutto <i>Ismo Söderling</i>	13
2.1 Maahanmuutto – yhä tärkeämpi tekijä Suomessa	13
2.2 Suomi ja väestöllinen tulevaisuus väestöennusteiden mukaan	14
2.3 Suomessa asuvat maahanmuuttajat – lyhyt tarkastelu	17
2.4 Suomi ja tuleva maahanmuuttopolitiikka	18
2.5 Aktiivinen maahanmuuttopolitiikka ristiaallokossa	20
3. Monikulttuuriset avioliitot tilastoissa ja arjen elämässä - <i>Elli Heikkilä</i>	24
3.1 Tilastotietoa monikulttuurisista avioliitoista	24
3.2 Avioerot ja yksinhuoltajuus	27
3.3 Monikulttuuristen avioliittojen dynamiikka	29
3.4 Monikulttuuristen avioliittojen arkielämän kokemuksia	31
3.5 Lopuksi	33
Tietoa Siirtolaisuusinstituutin ja Ulkosuomalaisparlamentin seminaarisarjasta ja sen tavoitteista	34
4. Maahanmuuttajataustaiset perheet ja hyvinvoinnin edellytykset - <i>Anne Alitolppa-Niitamo</i>	37
4.1 Näkökulma arjen realiteetteihin	37
4.2 Miten suhtautua moninaisuuteen?	38
4.3 Työ, tulot ja opiskelu ovat kotoutumisen mittareita	39
4.4 Asunto ja asuinympäristö perhe-elämän näyttämönä	41
4.5 Turvallisuuden tunne on hyvinvoinnin perusedellytys	43
4.6 Perhe kotoutumisen resurssina	44
4.7 Perheet murroksessa: lastenkasvatus ja perhedynamiikan muutokset	45

4.8 Kohtaavatko maahanmuuttajat rakenteellista syrjintää?	47
4.9 Väestö monikulttuuristuu – entä palvelut?	48
4.10 Puhetta perheestä	49
4.11 Hyviä käytäntöjä	50
 5. Työttömät ja työvoiman ulkopuolella olevat maahanmuuttajat: kokemuksia kotouttamis-toiminnasta - <i>Anna Mikkonen</i>	 53
5.1 Taustaksi	53
5.2 Kotouttamislaki	54
5.3 Tutkimuksen näkökulmia maahanmuuttajien ajankäyttöön	56
5.4 Kotouttamistoiminnot ja kohderyhmät	57
5.5 Tarvitsevatko maahanmuuttajat erillistoimintaa?	59
5.6 Haastattelujen satoa toimintamuodoista	60
5.7 Haastattelujen satoa ryhmäkohtaisten erityispalvelujen tarpeesta	63
5.8 Suosituksia palvelujen kehittämiseksi	66
5.9 Hyväksi havaittuja käytäntöjä	68
 6. Maa vaihtuu – roolit muuttuvat - <i>Anita Novitsky</i>	 72
6.1 Maahanmuutto roolien näkökulmasta	72
6.2 Maahanmuuttajan roolit –malli	75
6.3 Keskeiset roolit	77
6.4 Roolien kehitysasteita ja hierarkiatasoja	79
6.5 Roolien monet tasot	80
6.6 Roolit ja maahanmuuttajataustainen perhe	81
 7. Välittävä perhetyö: kokemuksia ja ajatuksia Väestöliiton Kotipuu-projektista - <i>Anne Alitolppa-Niitamo, Mohamed Moallin ja Anita Novitsky</i>	 84
7.1 Mitä on välittävä perhetyö?	84
7.2 Miksi välittävää perhetyötä tarvitaan?	85
7.3 Mistä maahanmuuttajien palvelu kiikastaa?	85
7.4 Kolme estettä tarpeenmukaisille palveluille	87
7.5 Välittävän perhetyön palveluprosessi Kotipuussa	92
7.6 Kuka voi toimia välittäjänä?	94
7.7 Mietittävää	95
 8. Islam ja perhe - <i>Mohamed Moallin</i>	 96
8.1 Muslimit Suomessa	96
8.2 Perustietoa islamista	97
8.3 Perheellä on keskeinen merkitys	98
8.4 Avioliitto on jumalallinen sopimus	99

8.5 Avioero ja huoltajuus	100
8.6 Perhe-elämän normeista ja rooleista	101
8.7 Muslimilapset suomalaisissa instituutioissa	103
8.8 Hyviä käytäntöjä	105
Lopuksi - <i>Ismo Söderling ja Anne Alitolppa-Niitamo</i>	107
Erilaisuus on samanlaisuutta – maahanmuuttajat ovat huomisen suomalaisia	107
Perhekeskeinen kotouttaminen	108
Olemme muuttaneet...	109
Kirjoittajat	111
Väestöntutkimuslaitos	112
Väestöliiton Kotipuu	114

*Ken tietävi, mistä me tulemme
ja missä on matkamme määrä?
Hyvä että me sitäkin tutkimme.
Ei tutkimus ole väärä.
Mut yhden me tiedämme varmaan vaan:
Me olemme kerran nyt päällä maan
ja täällä meidän on eläminen,
miten taidamme parhaiten.*

Eino Leino, Hymyilevä Apollo (osa III)

1. Johdanto

Anne Alitolppa-Niitamo ja Ismo Söderling

1.1 Toistaako historia itseään?

Suomessa maahanmuuton historia eroaa useimmista eurooppalaisista maista kahdella tavalla: laajamittaisempi maahanmuutto alkoi myöhään, ja työ muuttajien maahantulon perusteena ei ole ollut hallitseva syy kuten useimmissa muissa maissa.

Maamme on perinteisesti ollut siirtolaisia luovuttava maa. Yhdysvalloissa asuu noin 600 000 juuriltaan suomalaista ja Ruotsissakin 400 000. Valtamer-
ten taakse muutettiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. 'Amerikkaan'
muuton syyt liittyivät taloudellisiin tekijöihin. Myös Ruotsiin muuttoon 1960-
luvulla liittyi muuttajien halu parantaa taloudellista tilannettaan, sillä Suomi ei
pystynyt työllistämään työikään tulleita suuria ikäluokkia. Toisaalta Ruotsissa
oli samaan aikaan suuri taloudellinen nousukausi ja työvoiman tarve oli suuri
(vrt. Korkiasaari ja Söderling 1994, 226–240).

Vaikka taloudellinen tilanne on tasaantunut Ruotsin ja Suomen välillä, muute-
taan Suomesta edelleen pois, ja Ruotsi on edelleen ykköskohdema (Forsander
2004, 71). Maastamuuton luonne on kuitenkin olennaisesti muuttunut: nykyisin
lähtijät ovat usein pitkälle koulutettuja määräaikaaisia muuttajia. Tämä koskee
myös keskistä Eurooppaa. Maamme liittyttyä Euroopan unioniin on mm. Bel-
gian merkitys muuttokohteena kasvanut selvästi (vrt. Marttinen ja Pentinpuro
2004, 87–106).

Suomesta tuli maahanmuuton kohdemaaksi varsinaisesti 1990-luvun alussa. Keskeisenä syynä tähän oli Neuvostoliiton romahtaminen ja sitä myötä maastamuuton vapautuminen. Entisen Neuvostoliiton alueella asuvat inkeriläiset määriteltiin vuonna 1990 paluumuuttajiksi ja heitä onkin saapunut noin 20 000 henkeä lähinnä Pietarin alueelta ja Virosta. Samoihin aikoihin pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden määrä nousi voimakkaasti somalialaisten ja entisen Jugoslavian alueen turvapaikanhakijoiden myötä. Poikkeuksena muista siirtolaisista vastaanottaneista maista, Suomen maahanmuuttoa ovat siis hallinneet humanitaariset ja etnisyyteen perustuvat näkökulmat sekä avioliittoperustainen maahanmuutto.

Nämä suomalaisen maahanmuuton erityispiirteet ovat vaikuttaneet myös tänne muuttaneiden kotoutumisen ehtoihin ja maahanmuutosta sekä maahanmuuttajista käytyyn keskusteluun. Koska väestön moninaistuminen maahanmuuton seurauksena oli vasta aluillaan 90-luvulla, ei työelämässä oltu kehitetty monikulttuurisia käytäntöjä. Myös etnisen syrjinnän tunnistaminen oli uusi haaste yhteiskunnassa. Hyvinvointiyhteiskunnan palvelut eivät vastanneet maahanmuuttaneiden erityistarpeisiin, ja väärinymmärryksiä ja palveluiden ulkopuolelle jäämistä tapahtui.

Kun useimpien tulokkaiden muuton syynä oli muu kuin työ, heille ei ollut työpaikkoja tarjolla ja työllistyminen etenkin 90-luvun laman vuosina oli hyvin vaikeaa. Työttömyyteen ja työllistymiseen liittyvät teemat ovatkin hallinneet kotoutumiseen liittyvää keskustelua. Työn puuttumisella on taas ollut seurauksia maahanmuuttajien elinoloihin, sosioekonomiseen asemaan, elämän hallintaan sekä yleiseen hyvinvointiin.

Mikäli maahanmuuttopolitiikka vapautuu lähivuosina, on oletettavissa, että Suomeen muutetaan lähialueilta työsyiden vuoksi. Toistaako siis historia itseään, eli onko Suomi lähivuosina lähinaapureillemme samanlainen kultamaa kuin Ruotsi oli suomalaisille 40–50 vuotta aikaisemmin?

Jotta maahanmuutolla olisi positiivinen vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan, on maahanmuuttajien kotoutumisesta ja viihtymisestä huolehtiminen keskeinen yhteiskunnallinen tehtävä. Suomalainen kotouttamistoiminta on ollut yksilökeskeistä eikä perheiden tarpeita ole otettu riittävästi huomioon.

1.2 Moninaiset maahanmuuttajataustaiset perheet

Tilastokeskus määrittelee *maahanmuuttajaperheet* perheiksi, joissa ainakin toinen puolisoista tai ainoa vanhempi on ulkomaan kansalainen. Vanhempien kansalaisuuden mukaan näin määriteltyjä perheitä on Suomessa 42 800. (Tilastokeskus 2004.) Tämä luku ei pidä sisällään niitä perheitä, joilla on maahanmuuttajatausta, mutta joissa kumpikin puolisoista tai yksinhuoltajaperheessä ainoa vanhempi on jo saanut Suomen kansalaisuuden. *Maahanmuuttajataustaisten* perheiden määrä on siis suurempi kuin 43 000.

Kun käytämme yleistäviä termejä “maahanmuuttajaperheet, maahanmuuttajataustaiset perheet tai monikulttuuriset perheet”, helposti myös ymmärrämme nämä perheet keskenään samanlaisina. Todellisuudessa perheet ovat moninaisia (kuten kaikki perheet), ja onkin ehkä helpompi löytää eroja näiden termien tarkoittamien perheiden välillä kuin luetella niitä yhdistäviä tekijöitä. Erottavia tekijöitä voivat olla mm. lähtömaa, maahantulosy, äidinkieli, uskonto, koulutus- ja ammatillinen tausta, perheen ikärakenne, perhemuoto ja perheen elämänsä vaihe. Näiden perheiden joukossa on tietenkin myös erikokoisia perheitä, yksinhuoltajaperheitä, uusperheitä sekä niin sanottuja kahden kulttuurin liittoja, joissa toinen puolisoista on maahanmuuttaja-taustainen ja toinen etnisesti suomalainen.

Maahanmuuttajaperheiden moninaisuutta ei voi siis liiaksi korostaa. Yhdistävänä tekijänä kaikilla perheillä onkin vain yhden tai kummankin vanhemman maahanmuuton ja kotoutumisen kokemus ja tämän kokemuksen mahdolliset vaikutukset perheen elämään.

Tutkimuksessa ja arkisessakin kielenkäytössä rodun käsite on onneksi jäämässä pois ja se on korvautunut usein käsitteellä kulttuuri. *Kultturalismi*, kulttuurilla perusteltu ihmisten yksinkertaistettu luokittelu, onkin muodostunut ehkä suurimmaksi esteeksi kohdata muualta muuttaneita ihmisiä tasa-arvoisesta, ennakkoluulottomasta ja avoimesta lähtökohdasta. Emme voi kieltää erilaisten kulttuurien olemassaoloa, mutta meidän tulee myös varoa kulttuurin yksipuolista ja yksinkertaistettua käyttöä. Maahanmuuttajatyössä kulttuuria käytetään usein selittämään sosiaalisia ongelmia, jolloin syntyy yksinkertaistettu käsitys paljon monitekijäisemmästä ilmiöstä. Kulttuuri sosiaalisten ongelmien selityksenä tekee vähemmistöistä yksipuolisesti vastuullisia omaan epätasa-arvoiseen asemaansa. Sellaiset tärkeät tekijät kuin valta ja ihmisten mahdollisuus vaikuttaa ja hallita omaa elämäänsä jäävät tällöin huomiotta. Huomiotta jää myös se, että ihmiset ja perheet ovat aina keskenään erilaisia eikä samastakaan maasta muuttaneita voida kevyesti kategorisoida yhdeksi kulttuuriryhmäksi.

1.3 Maahanmuuton kokemus yhdistää maahanmuuttajataustaisia perheitä

Lukijan toivotaan ymmärtävän suuren muutoksen kokemusta ja vaikutuksia maahanmuuttajaperheen elämään. Tämä kokemus ja sen psykososiaaliset seuraukset eivät ole eksoottisia tai erilaisia, vaan hyvinkin inhimillisiä ja ymmärrettäviä. Muutoksen seurausten hahmottaminen perheen elämänhallinnan kannalta on usein hedelmällisempi lähtökohta maahanmuuttajataustaisten perheiden ymmärtämiseen kuin kulttuurieroihin keskittyvä, yleistävä ja yksilön oman kokemuksen ohittava tarkastelu. Muutoksen ymmärtäminen vaatii kuitenkin ennakkoluulotonta ja tasa-arvoista vuorovaikutusta ja perehtymistä kuhunkin yksilöön ja perheeseen erikseen.¹

Maahanmuuttoon liittyvää psykososiaalista muutosta voidaan ymmärtää siirtymä-käsitteen avulla. Siirtymä on vaihe, jossa yksilö on siirtymässä jostain tutusta ja hallitusta johonkin tuntemattomaan, josta hänellä ei vielä ole kokemusta. Siirtymään liittyy yhteisön puolelta odotus siitä, että yksilö uudessa asemassaan tai statuksessaan omaksuu uusia kulttuurisesti ja sosiaalisesti määrittäytyneitä rooleja, normeja ja tehtäviä. Ns. normaaliin elämäntapaan miellettyjä siirtymiä ovat muun muassa parisuhteen solmiminen, työpaikan vaihtaminen tai ensimmäisen lapsen syntymä. Siirtymät voivat olla haasteellisia ja hämmentäviä, mutta niihin voi usein liittyä myös uusia mahdollisuuksia.

Suomessa ylivoimaisesti suurin osa maahanmuuttajista on saapunut vasta 90-luvun alussa tai sen jälkeen, ja monet ovat asuneet täällä vasta muutamia vuosia. Monissa maahanmuuttajataustaisissa perheissä kotoutumisprosessi on siis yhä voimakkaasti läsnä ja se heijastuu perheen jokapäiväiseen elämään monin tavoin.

Maahanmuuttajataustaisia perheitä kohdatessamme meidän siis tulisikin pohtia sitä, miten maahanmuuton kokemus ja seuraukset vaikuttavat perheen elämään. Voimme muun muassa miettiä seuraavia kysymyksiä:

- ♦ Mitä vaikutuksia kielen ja kulttuurin muuttumisella ja vähemmistöstatuksella on yksilön ja perheen sen hetkiseen kokemusmaailmaan ja elämänhallintaan?
- ♦ Millainen hallinnan tunne vanhemmilla on esimerkiksi perheen taloudelliseen tilanteeseen ja asumiseen?

¹ Muun muassa Ikäläisen et al. (2003) somaliperheisiin liittyvässä tutkimuksessa todettiin, että tuodessaan esiin sopeutumisvaikeuksiaan vanhemmat eivät korostaneet kulttuurieroja sinänsä, vaan arkielämään liittyviä käytännön vaikeuksia. Uusi muuttunut elämä oli tuonut haasteita erityisesti toimeentuloon, lastenhoitoon ja kasvatukseen. Arkisiin ydinperheen huoliin heilläkin liittyivät työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen ongelmat.

- ♦Miten perheen rakenne ja sen sisäinen dynamiikka ovat muuttuneet maahanmuuton yhteydessä ja sen jälkeen?
- ♦Mitä vaikutusta perheen ihmissuhteille ja lastenkasvatukselle on sillä, että kumpikin vanhemmista tai toinen heistä on syntynyt, kasvanut ja tullut kasvatetuksi muualla?

1.4 Onko maahanmuuttaja aina maahan muuttaja?

Vaikka maahanmuutto ja uuteen yhteiskuntaan sopeutuminen on merkittävä kokemus ja usein myös haaste elämänhallinnalle, on myös tarpeellista ymmärtää, että kaikkia erityistarpeita tai mahdollisia ongelmia ei voida selittää maahanmuutolla. Ongelmia on voinut olla jo lähtömaassa tai niitä olisi ehkä syntynyt maastamuutosta huolimatta. Väestöliiton Kotipuun toiminnassa on kuitenkin havaittu, että usein maahanmuuton kokemus ja seuraukset värittävät etenkin psykososiaalisten ongelmien ja tarpeiden kokemusta ja luovat esteitä tuen ja avun saamiseen.

Maassaoloajalla on tietenkin suuri merkitys niin, että vuosien jälkeen ei maahanmuuttotaustalla välttämättä enää ole suurtakaan merkitystä perheen arjessa. Monet itse muuttaneet kokevat, että 'maahanmuuttaja' -määrittely ja siihen liitetty identiteetti ei (enää) sovi heihin, tai se ei ainakaan määritä heidän koko identiteettiänsä tai kokemusmaailmaansa. Kun kielitaito on hallussa ja kun yhteiskunnan rakenteista ja toiminnasta on riittävästi tietoa, ei maahanmuuttotausta vaikuta esimerkiksi arjen hallintaan. Silloin maahanmuuttotausta ehkä merkitsee kahden tai useamman kielen käyttöä perheessä, ehkäpä tavallista tiiviimpää yhteydenpitoa ja vierailuja yli valtioiden rajojen, 'etnistä ruokaa' arjessa sekä muistoja ja tarinoita menneistä ajoista jossain muualla.

Lähteet

- Forsander, Annika. 2004. Maahanmuuton merkitys väestönkehityksen kannalta. Teoksessa: *Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä?* Tulevaisuusselonteon liiteraportti 3. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 31/2004. 59–107. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Korkiasaari, Jouni & Ismo Söderling. 1994. Muuttoliike. Teoksessa: Seppo Koskinen, Tuija Martelin, Irma-Leena Notkola, Veijo Notkola & Kari Pitkänen (toim.), *Suomen väestö*. 226–240. Helsinki: Gaudeamus.
- Leino, Eino. 1997. Helkavirsiä - Hymyilevä Apollo. Hymni-runon 3. osa. Ilmestynyt ensimmäisen kerran 1898 kokoelmassa *Sata ja yksi laulua*. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Marttinen, Leena & Leila Penttinen. 2004. Brysselin huippuvirkamiehet. Teoksessa: Minna Ruckenstein (toim.), *Työpaikkana maailma. Lähtijöiden näkökulmia globaaliin talouteen*. 87–106. Helsinki: Edita.
- Tilastokeskus. 2004. Perheet 2003. Väestö 2004:8. Helsinki: Tilastokeskus.

2. Suomen väestökysymys ja maahanmuutto

Ismo Söderling

2.1 Maahanmuutto - yhä tärkeämpi tekijä Suomessa

Olemme tottuneet ajatukseen, että maamme väkiluku kasvaa pikkuhiljaa ja jatkuvasti. Väestöllisen kasvun avulla pitäisimme yhteiskunnan pyörät pyörimässä, pysyisimme kilpailukykyisinä ja maamme olisi korkean elintason maa jatkossakin.

Maassa asuvan väestön määrään vaikuttaa kolme väestöllistä tekijää: syntyvyys, kuolevuus ja muuttoliike. Maamme *syntyvyys* on nykyisin läntisen Euroopan korkeimpia, sillä suomalaiset naiset synnyttävät tällä hetkellä keskimäärin 1,8 lasta. Jotta väestönkasvu turvattaisiin syntyvien lasten avulla, pitäisi kuitenkin hedelmällisyysluvun olla 2,1. Vielä tällä hetkellä vuosittain syntyneitä on enemmän kuin *kuolleita*. Tilanne muuttuu kuitenkin nopeasti: toisen maailmansodan jälkeen (1945–1950) syntyneiden suurten ikäluokkien siirtyminen väistyviksi ikäluokiksi merkitsee sitä, että noin v. 2015 väestönkasvu on pelkästään maahanmuuton varassa. Pitkällä aikavälillä syntyvyyslukumme aiheuttaa sen, että ilman maahanmuuttoa Suomen väkiluku lähtee laskuun.

Siirtolaisuus on aina kaksisuuntaista: on maastamuuttajia ja maahanmuuttajia.¹ Vuonna 2004, kun Suomesta muutti ulkomaille n. 13 700 henkeä ja tänne saapui 20 300 henkeä, oli muuttotaseemme positiivinen 6 600 henkeä. Kyseisenä vuonna maamme väkiluku kasvoi kaikkiaan 16 800 hengellä, eli muuttovoiton osuus maamme väestönkasvusta oli noin 40 %. (Tilastokeskus 2005a.) Ennakkotiedot osoittavat, että vuoden 2005 ensimmäisen vuosipuoliskon aikana maahanmuuton merkitys on kasvanut edelleen (Tilastokeskus 2005b). Ennustaiden mukaan väestönkasvumme perustuu noin 10 vuoden kuluttua yksinomaan maahanmuuton antamaan piristysruiskeeseen.

¹ Ulkomaalaisella tai ulkomaan kansalaisella tarkoitetaan juridisessa mielessä niitä, joilla ei ole asuinmaansa kansalaisuutta. Maahanmuuttajalla tarkoitetaan sekä ulkomaan kansalaista että ulkomailla syntyneitä ns. ensimmäisen polven muuttajia, joilla on jo asuinmaan kansalaisuus (Forsander 2004, 63).

2.2 Suomi ja väestöllinen tulevaisuus väestöennusteiden mukaan

Suomessa on viimeisten vuosien aikana valmistunut useita raportteja, joissa tarkastellaan väestöllistä tulevaisuutta. Esimerkiksi Väestöliitto julkaisi vuoden 2004 alussa Väestöpoliittisen ohjelman (Väestöliitto 2004), jonka keskeisenä tehtävänä oli käynnistää valtakunnallinen keskustelu maamme alenevasta väestönkehityksestä ja siihen liittyvästä väestöpolitiikasta.

Hieman myöhemmin Valtioneuvosto julkaisi laajan tulevaisuusselontekojen sarjan, jossa myös keskityttiin tulevaisuuden väestöhaasteiden ratkomiseen. Myös työministeriö oli käynnistänyt heti 2000-luvun alussa useita hankkeita pohtimaan samaa teemaa, tosin työllisyyden kannalta (vrt. Työministeriö 2003). Suomalaisten huoli ei ole suinkaan ainutlaatuista, vaan useissa keskeisen Euroopan maissa on pohdittu samoja asioita; esimerkiksi Saksassa on paneuduttu väestön ikääntymiskysymyksen aiheuttamaan problematiikkaan todella perusteellisesti (esim. Jackson 2003).

Väestöliiton edellä mainitussa ohjelmassa todettiin tehtyjen väestöennusteiden perusteella väestöllisestä tulevaisuudesta seuraavaa:

- ♦ Maamme väkiluvun oletetaan kasvavan vuoteen 2025 asti. Korkeimmillaan väkilukumme on noin 5,4 miljoonaa eli kasvaa nykyisestä vielä hieman.
- ♦ Väestörakenne muuttunee siten, että 65 vuotta täyttäneiden osuus kasvaa olennaisesti vuoteen 2040 mennessä. Nykyisin on väestöstä eläkeikäisiä (yli 65-vuotiaita) joka kuudes, tulevaisuudessa joka neljäs.
- ♦ Vuodesta 2005 alkaen työvoimasta poistuu enemmän ihmisiä kuin sinne tulee.
- ♦ Suurten ikäluokkien väistymisen myötä maahanmuutosta tulee yhä tärkeämpi väestötekijä.

Varautuminen väestön ikääntymiseen on Suomen tulevaisuuden kannalta erittäin merkittävää. Koska väestöllinen kehitys on hidasta, on varautuminen ja epätoivottavien kehityskuvien torjuminen mahdollista.

Miksi väestöllisiin kysymyksiin varautuminen jo nyt on tärkeää? Valtioneuvosto on kirjannut selontekoonsa kolme perustetta (Valtioneuvoston kanslia 2004) :

- ♦ Varautumisen tavoitteena on turvata jatkossakin ihmisten hyvinvointi. Maamme on ns. pohjoismainen hyvinvointiyhteiskunta, jossa jokaiselle asukkaalle on perinteisesti pyritty turvaamaan yhteisesti kustannetut sosiaali- ja terveyspalvelut. Jotta voimme hoitaa velvoitteemme ikääntyvälle väestölle jatkossa, on muutoksiin varauduttava hyvissä ajoin.

- ♦ Varautumisella pyritään sekä taloudellisesti kestäviin että sosiaalisesti oikeudenmukaisiin ratkaisuihin. Edellinen liittyy siihen, että yhteiskunta ei tulevaisuudessa pystyne samassa määrin rahoittamaan etuisuuksia kuin vielä uuden vuosituhannen alussa. Pelisäännöistä ja menettelytavoista on siksi sovittava hyvissä ajoin ennen hoivatarpeen lisääntymistä.
- ♦ Varautumisen tulee olla oikeudenmukaista kaikkien sukupolvien ja molempien sukupuolien näkökulmasta.

Työvoiman saatavuus ja talouskasvun jatkuminen ovat siis keskeisiä tekijöitä tulevaisuutta koskevassa väestökeskustelussa.

Väestöpolitiikalla on mahdollista vaikuttaa väestönkehitykseen. Termillä on hieman huono maine läntisessä Euroopassa, mikä johtuu mm. 1930-luvun juutalaisvainoista Saksassa. Suomessa termiä on kuitenkin käytetty yhä enemmän.

Väestöpolitiikalla tarkoitetaan sellaisten tavoitteiden asettamista, jotka liittyvät toisaalta väestönkasvuun ja toisaalta väestön alueelliseen jakautumiseen. Lisäksi väestöpolitiikalta edellytetään sellaisten keinojen määrittämistä, joiden avulla asetettuihin tavoitteisiin voidaan päästä. (Pitkänen 1994.)

Väestönkasvun tavoitteet voivat olla esimerkiksi määrällisiä (paljonko Suomessa on asukkaita v. 2040) tai suhteellisia (millaiset ovat eri ikäryhmien osuudet) (ks. Söderling 2004, 13–20).

Väestörakenteen tasapainoisen kehityksen suuntaviivoiksi Väestöliitto asetti omassa Väestöpoliittisessa ohjelmassaan mm. seuraavat väestötavoitteet vuoteen 2040 mennessä:

Syntyvyyteen liittyvät tavoitteet:

- ♦ Kohotetaan kokonaishedelmällisyys nykyisestä 1,8:stä 1,9:ään. Kokonaishedelmällisyydellä tarkoitetaan naisten saamaa keskimääräistä lapsilukua. Lapsiluvun kohottaminen tapahtuisi erityisesti helpottamalla perheellistymistä ja lastenhankintaa opiskeluaikana. (Ks. lisää tähän liittyvistä keinoista: Väestöliitto 2004, 25.)
- ♦ Ensisynnyttäjien keski-ikä laskee parilla vuodella nykyisestä 28 vuodesta. Tämä liittyy läheisesti edelliseen kohtaan.
- ♦ Suomessa syntyy vuosittain keinoalkuisesti noin 2 000 lasta. Luomalla lisää resursseja hedelmättömyyshoitoihin voitaisiin lukua nostaa huomattavastikin.

- ♦ Nykyisin 3+ lapsisia perheitä on noin viidennes kaikista lapsiperheistä. Tavoitteena on osuuden kasvattaminen 30:een prosenttiin. Keinoina ovat mm. verohelpotukset ja korotetut perhetuet.
- ♦ Pyritään lisäämään ulkomaisten adoptioiden määrä muiden Pohjoismaiden tasolle. Tämä merkitsisi ulkomaisten adoptioiden kaksinkertastumista nykyisestä 250:stä noin 500:een vuodessa.

Muuttoliikkeeseen liittyvät tavoitteet:

Muuttovoittoa koskevaksi vuosittaiseksi tavoitteeksi Väestöpoliittisessa ohjelmassa asetettiin 7 000 henkeä. Maahanmuuttajia ja heidän jälkeläisiään olisi siten maassamme vuonna 2040 noin 400 000. Ohjelmassa esitettiin, että Suomi siirtyisi ns. aktiiviseen maahanmuuttoon; maamme ryhtyisi toisin sanoen suosimaan ja aktivoimaan tänne suuntautuvaa muuttoa. Ohjelmassa esitettiin myös, että maassamme valmistuneiden ulkomaisten opiskelijoiden jäämistä maahan helpotettaisiin lupakäytäntöjä vapauttamalla. Tämän suuntainen uudistus onkin tulossa syksyllä 2005. (HE 78/2005; Sisäasiainministeriö 2004; Työministeriö 2005.)

Väestöliitto painotti omassa ohjelmassaan, että huolimatta väestöllisistä faktoista on jokaisen syntyvän lapsen oltava toivottu ja rakastettu. Väestöliitto haluaakin korostaa, että lasta haluavat ja suunnittelevat tekevät itse lastenhankintapäätöksensä.

Em. väestöpoliittisessa ohjelmassa todettiin, että maamme väkiluku on suhteellisen helppo pitää jatkossakin nykyisellä 5,2 miljoonan tasolla tai jopa kasvattaa sitä jossain määrin. Esimerkiksi hedelmällisyyden ollessa 1,9 ja vuosittaisen muuttovoiton 15 000 henkeä, olisi maamme väkiluku vuonna 2040 noin 5,4 miljoonaa. Tämä ei kuitenkaan poista sitä tosiseikkaa, että Suomen väestö ikääntyy samaan aikaan nopeasti. Suurellakaan maahanmuutolla ei siis voida vaikuttaa väestön ikääntymiseen.

Koska maahanmuutto on ehdottomasti keskeisin väestöllinen muutostekijä tulevaisuuden Suomessa, tarkastellaan sitä seuraavassa lähemmin. Tämä ei suinkaan tarkoita sitä, etteikö muilla väestöpoliittisilla keinoilla olisi myös vaikutusta. Esimerkiksi Andres Vikatin mukaan ”yleisesti voi todeta, että lapsiperheisiin kohdistuva tuki lisää syntyvyyttä” (Vikat 2004, 27). Edellisen perusteella on väestöpoliittinen kytkös perhepolitiikkaan selvä.

2.3 Suomessa asuvat maahanmuuttajat - lyhyt tarkastelu

Vuoden 2003 lopussa Suomessa oli ulkomailla syntyneitä noin 158 000 henkeä. Näistä ulkomaan kansalaisia oli 107 000 henkeä, eli Suomen kansalaisuuden oli ehtinyt saada yli 50 000 maahanmuuttajaa. On muistettava, että esimerkiksi Ruotsista palaa edelleen sikäläisen kansalaisuuden saaneita etnisesti suomalaisia. Tilastot eivät siis ole yksiselitteisiä. Siksi onkin hyvä tietää, että Suomessa asuu n. 125 000 vieraskielistä, siis muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea puhuvia. (Tilastokeskus 2004, 7.)

Edellä esitetyt maahanmuuttoluvut eivät tietenkään sisällä laittomia maahanmuuttajia. Suomessa heidän määränsä lienee varsin pieni, ilmeisesti kyse on muutamasta tuhannesta hengestä.

Viime vuosina Suomessa asuvien ulkomaalaisten määrän kasvuvauhti on ollut hidastumassa. Ilmiö ei kuitenkaan johdu laskeneesta muuttopaineesta, vaan siitä että Suomen kansalaisuuden saaminen on helpottunut. Vielä kymmenen vuotta sitten Suomen kansalaisuuden sai noin 1 000 henkeä vuodessa, nykyisin luku on noin viisinkertainen (emt., 6).

Vuonna 2003 Suomessa oli maahanmuuttajia yli 160 maasta. Suurin ulkomalaisryhmä olivat venäläiset, joita oli tuolloin lähes 25 000 henkeä. Toiseksi eniten oli virolaisia (13 500) ja kolmanneksi Ruotsin kansalaisia (8 124). Seuraavana kansalaisuustilastoissa ovat somalialaiset (n. 4 600 henkeä), jugoslavalaiset (4 200 henkeä) ja irakilaiset (n. 3 500 henkeä).²

Maahanmuuttajien ikärakenne on selvästi nuorempi kuin kantaväestön: tulijoissa työikäisiä (15–64 -vuotiaita) on 77 %, kun vastaavasti Suomen kansalaisissa heitä on vain 67 %. Edelliseen liittyen maahanmuuttajissa eläkeläisiä on 6 % mutta kantaväestössä 16 %. (Tilastokeskus 2004, 10.)

Vuonna 2003 oli ulkomaalaisväestöstä lähes viidennes lapsia. Lasten määrän kasvu alkoi 1990-luvulla, kun Suomi otti vastaan perheellisiä pakolaisryhmiä. Myöhemmin on lasten määrä ja osuus kasvanut myös perheenyhdistämisen kautta. Somaliasta ja entisen Jugoslavian alueelta tulleissa on suhteellisesti tarkasteltuna eniten lapsia (36 %).

² Kuitenkin on huomattava, että vuonna 2003 Suomessa asui esim. venäjänkielisiä 35 222, vironkielisiä 12 748 sekä somalinkielisiä 7 777 (Tilastokeskus 2004, 47). Kansalaisuustilasto ei siis kerro koko totuutta etnisen ryhmän koosta.

Maahanmuuttajien keskuudessa ei ole yleisesti suurta eroa miesten ja naisten lukumäärän välillä. Vaihtelu on kuitenkin suurta eri etnisten ryhmien välillä: eniten miehiä oli alankomaalaisista (79 %) ja briteistä (77 %). Naisia oli vastaavasti eniten thaimaalaisten (83 %) ja venäläisten (57 %) joukossa. Erot suhdeluvuissa selittyvät paljolti muuttomotiiveilla (esim. työ, avioliitto).

Maahanmuuttajien työttömyysaste on yli kolminkertainen kantaväestön työttömyysasteeseen verrattuna. Positiivista on se, että tulijoiden työttömyysaste on vähitellen laskenut: vuonna 1997 maahanmuuttajien työttömyysaste oli 41 %, kun se nykyisin on 29 %. Erot ovat kuitenkin suuret eri etnisten ryhmien välillä. Pakolaisina tulleista irakilaisista, iranilaisista ja somaleista 2/3 oli työttöminä vuonna 2003, kun vastaavasti ranskalaisista, kiinalaisista ja yhdysvaltalaisista vain joka kymmenes (Tilastokeskus 2004, 25).

Maahanmuuttajien hedelmällisyys on korkeampi kuin kantaväestöllä (2,0 vs. 1,8, emt., 34). Kansalaisuusryhmien välillä on tässäkin suhteessa huomattavia eroja: somalialaisten hedelmällisyys vuosina 2001–2003 oli 5,1 ja irakilaisten 4,0. Toista ääripäätä edustivat saksalaiset (1,3) ja entisen Neuvostoliiton asukkaat (0,8). Hedelmällisyys oli siis korkea niillä kansalaisuusryhmillä, joiden lähtömaassa on korkea syntyvyys.

2.4 Suomi ja tuleva maahanmuuttopolitiikka

Suomessa siirryttiin tavallaan vapaan muuttoliikkeen kauteen jo vuonna 1995 maamme liittyessä Euroopan unioniin, koska unionin kansalaisilla on oikeus liikkua vapaasti maasta toiseen hakiessaan työtä (Euroopan parlamentti ja Euroopan unionin neuvosto 2004). EU:n perusperiaatteena on ollut, että sen ulkopuolelta maahanmuutto on kunkin jäsenmaan itse päätettävä asia (Euroopan yhteisöjen komissio 2005). Unionin komissio on vähitellen ottanut tässä suhteessa aloitteen itselleen ja esittänyt yhteisen maahanmuuttopolitiikan saamista. Komission huoli on ymmärrettävä, sillä yhteen maahan saatu työ- ja oleskelulupa toimii myös muissa jäsenmaissa.

Työministeriö asetti vuonna 2004 työryhmän tekemään hallitukselle maahanmuuttopoliittista ohjelmaa. Työryhmä julkisti mietintönsä kesäkuussa 2005. Mietinnön perussanoma siirtynee sellaisenaan hallituksen maahanmuuttopoliittiseksi ohjelmaksi Työryhmän mukaan maamme väestörakenne on muuttunut ratkaisevasti muutamassa vuodessa.

1. Euroopassa *väestö vanhennee* nopeammin kuin muualla maailmassa, ja Suomessa ikärakenteen muutos tapahtuu useita muita Euroopan maita aikaisemmin.

Aikaisemmin on jo todettu, että vuonna 2005 työmarkkinoiltamme poistuu ikääntymisen vuoksi enemmän työvoimaa kuin sinne tulee.

Kaikissa ikääntyvissä ja alhaisen syntyvyyden teollisuusmaissa yhä suurempi mielenkiinto kohdistuu työperusteiseen maahanmuuttoon. Työvoiman maahanmuuton avulla katsotaan osin voitavan lievittää työvoiman vähenemisen mahdollisesti aiheuttamaa työvoimapulaa. (Työministeriö 2005,1.)

2. *Työmarkkinoiden* muutos liittyy ensinnäkin väestön ikääntymisen aiheuttamaan työvoiman tarjonnan vähenemiseen. Toisaalta työvoiman kysyntäkin kasvaa, koska tulevaisuudessa väestön ikääntyessä esimerkiksi hoivatyön määrä kasvaa oleellisesti. Mikäli työvoiman saatavuusongelma lisääntyy Suomessa, sillä on todennäköisesti vaikutuksia yritysten investointihalukkuuteen, yritysten perustamiseen sekä yleensäkin toimintojen säilyttämiseen Suomessa. Maahamme muuttavat ulkomaalaiset työntekijät, elinkeinonharjoittajat ja myöskin mahdollisesti opiskelijat voivat onnistuneen maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikan myötä muodostaa merkittävän työvoimavaran. (emt., 1.)

3. Toimintaympäristömme on *globalistunut*: talouden maapalloistuminen vaikuttaa monella tavalla EU:n ja Suomen taloudelliseen kehitykseen. Suhteellisen pienenä kansantaloutena Suomi on riippuvainen kansainvälisestä tutkimus- ja teknologiaosaamisesta. Maahanmuutto on yksi keino, jota voidaan käyttää pyrittäessä kansalliseen globalisaation hallintaan. Työperusteinen maahanmuutto liittyy paitsi odotettavissa olevan työvoiman niukkuuden korvaamiseen, myös osaamispohjan vahvistamiseen. Maahanmuuttajia ei tarvita vain osaavaksi työvoimaksi suomalaisten yritysten palvelukseen, vaan myös uuden yritystoiminnan käynnistäjiksi, työllistäjiksi ja globaalien verkostojen ylläpitäjiksi. (emt, 7.)

Työministeriön työryhmän esitystä voidaan Suomen oloissa pitää käänteentekeväenä: ensimmäisen kerran luodaan selkeät suuntaviivat ja toimintamallit maahanmuuton vapauttamiseksi. Ohjelman päähuomiot ovat selkeät: *Edistetään työperusteista maahanmuuttoa. Korvataan työmarkkinoilta poistuvaa työvoimaa ja vahvistetaan osaamispohjaa ja siten turvataan talouskasvun ja taloudellisen toimeliaisuuden edellytyksiä. Tavoitteena on samalla turvata mahdollisuudet kotoutumiseen, osallistumiseen, perheeseen, oikeudenmukaiseen kohteluun ja syrjimättömyyteen.*

Työryhmän mukaan Suomella on monia vetovoimatekijöitä kilpailtaessa rajojen yli liikkuvasta työvoimasta. Eri selvitysten mukaan tällaisia seikkoja ovat mm. puhdas luonto, yleinen vakaus ja turvallisuus, hyvät julkiset palvelut, kansainvälisesti tunnetut yritykset ja kohtuullinen ansiotaso. (emt., 10.)

Mielenkiintoista on kuitenkin se, että työryhmä kohdistaa Suomesta tiedottamisen (eli aktiivisen maahanmuuttopolitiikan) myös kokonaisille lapsiperheille. Työryhmän mielestä lapsiperheet ovat merkittävä voimavara. Lapset oppivat päivähoitossa ja koulussa maassa puhutun kielen sekä kotoutuvat usein aikuisista mutkattomammin. Perheelle syntyy vahvemmat siteet yhteiskuntaan, mikä työryhmän mielestä edistää pysyvää Suomeen jäämistä. (emt., 10.)

Samansuuntaisen havainnon ovat tehneet Forsander et al. (2004). Kyseisten tutkijoiden mukaan osaajien houkuttelussa on tehtävä ero vetovoimatekijöiden ja sitouttavien tekijöiden välillä. Esimerkiksi suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan aikaansaannokset, kuten korkeatasoinen infrastruktuuri ja tietoyhteiskunta, turvallisuus ja yhteiskuntarauha, eivät riitä vetämään ulkomaalaisia osaajia Suomeen, mutta ne voivat sitouttaa heidät tänne (katso myös Ruckenstein 2004, 229). Osaajien Suomeen muutttoa vastaavasti estää tai heitä työntää maasta pois suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan käänttöpuoli: matalahkot palkat yhdistyneenä korkeaan verotukseen ja hintatasoon saavat aikaan sen, että monien asiantuntijoiden käytävissä olevat tulot ja elintaso ovat laskeneet Suomeen muuton myötä. (emt., 1.)

Ratkaisevaa ulkomaalaisten osaajien Suomeen muuttamisessa on kiinnostava työtehtävä, oman osaamisen kartuttaminen ja urakehitys omalla alalla haastavissa tehtävissä. Innostavalla työympäristöllä on Suomeen sitouttamisessa keskeinen rooli. Ulkomaalaisia osaajia sitouttaa Suomeen työkulttuurimme, joka arvostaa joustavuutta, itsenäisyyttä, matalaa hierarkiaa ja työntekijän perhe-elämää.

2.5 Aktiivinen maahanmuuttopolitiikka ristiaallokossa

Tiihonen ja Kuusi (2005) eivät pidä aktiivista maahanmuuttopolitiikkaa ongelmattomana. Suomi on moderni markkinatalousmaa, jonka keskeiset instituutiot ovat julkisia. Suomalaiset ovat mukautuneet niihin ja luoneet omien perusravojensa pohjalta niitä tukevat epäviralliset instituutiot. Sen sijaan monet maahanmuuttajista tulevat maista, joiden instituutiot rakentuvat henkilökohtaisen vaihdon pohjalle. Edelliseen liittyen kirjoittajat olettavat, että maahanmuuttajien sopeutuminen uuteen yhteiskuntaan on raskasta ja vaikeaa. Suomalaisilla harvinaisen homogeenisena kansana ei ole myöskään kokemuksia vieraiden kulttuurien kohtaamisesta omalla maaperällä (Tiihonen ja Kuusi 2005, 22).

Kullakin maahanmuuttajaryhmällä on omat perhetraditionsa. Tiihosen ja Kuusen (2005) mielestä on varmaa, että mikään niistä ei ole lähelläkään suomalaista perhettä: jokaisessa kulttuurissa perheen toimintatavat ja arvopohja kulkevat

hiljaisena tietona sukupolvelta toiselle. Suomalaisille kuten maahanmuuttajillekin perhe on yhteisö, jonka kautta yhteiskunnan muut instituutiot välittyvät. Aktiivinen maahanmuuttopolitiikka edellyttää huolellista paneutumista perheen tulevaisuuteen Suomessa (emt., 22). Lontoossa heinäkuussa 2005 tapahtuneet pommiräjähdykset osoittivat konkreettisesti, kuinka tärkeää on toteuttaa kotouttamispolitiikka siten, että maahanmuuttajat tuntevat itsensä uuden kotimaansa täysivaltaisiksi jäseniksi.

Tiihonen ja Kuusi näkevät aktiivisen maahanmuuttopolitiikan vaikuttavan myös suoraan suomalaiseen yhteiskuntaan: todennäköisesti tuloerot lisääntyvät maahanmuuttajien lisätessä matalapalkka-alojen työllisyyttä. Toisaalta jo nyt puhutaan siitä, onko sopivaa yleensäkin avata keskustelua aktiivisesta maahanmuuttopolitiikasta, kun Suomessa edelleenkin on lähes 300 000 työttömää. Tiihosen ja Kuusen mukaan on vaikea perustella työttömille, työttömyysuhan alla oleville tai pätkätöissä työskenteleville, että maahamme tarvitaan kymmeniä tai satojatuhansia ulkomaalaisia. (emt., 23.)

Edelliseen liittyen voidaan esittää, että aktiivisen maahanmuuttopolitiikan onnistumista edesauttaa seuraavien ehtojen täytyminen:

- ♦ Sillä on kansakunnan yksimielinen tuki
- ♦ Sen koetaan edesauttavan suomalaisen yhteiskunnan kehittämistä
- ♦ Siihen liittyy olennaisesti kulttuurisen arvostuksen edistäminen
- ♦ Kotouttaminen on luonnollinen osa aktiivista maahanmuuttopolitiikkaa
- ♦ Maahanmuuttoa ja kotoutumista tarkastellaan yksilötason ohella myös perheen kannalta.

Onnistuneessa maahanmuuttopolitiikassa olennaista ovat toimivat käytännöt, hyvä asenneilmapiiri ja sujuva hallintokulttuuri.

Lähteet

Julkaistut

- Euroopan parlamentti ja Euroopan unionin neuvosto. 2004. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2003/58/EY: Euroopan unionin kansalaisten ja heidän perheenjäsentensä oikeudesta liikkua ja oleskella vapaasti jäsenvaltioiden alueella. Annettu 29.4.2004. Bryssel. Saatavissa myös: http://europa.eu.int/eur-lex/pri/fi/oj/dat/2004/l_229/l_22920040629fi00350048.pdf
- Euroopan yhteisöjen komissio. 2005. KOM(2004) 811 lopullinen. Vihreä kirja. Taloudellisista syistä tapahtuvan maahanmuuton hallinnassa sovellettavasta EU:n strategiasta. Bryssel 11.1.2005. Saatavissa myös: http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/site/fi/com/2004/com2004_0811fi01.pdf
- Forsander, Annika. 2004. Maahanmuuton merkitys väestönkehityksen kannalta. Teoksessa: *Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä?* Tulevaisuusselonteon liiteraportti 3. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 31/2004. 59-107. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Forsander, Annika, Mika Helander, Mika Raunio & Perttu Salmenhaara. 2004. Sykettä ja suvaitsevaisuutta. Globaalin osaamisen kansalliset rajat. Helsinki: Edita.
- HE – Hallituksen esitys esitys n:o 78/2005 Eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta. Annettu 10.6.2005. Eduskunta. Saatavissa myös: <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2005/20050078.pdf>
- Jackson, Richard. 2003. Germany and the Challenge of Global Aging. Center for Strategic and International Studies. March 2003. Washington. Saatavissa myös: http://www.csis.org/gai/germany_report.pdf
- Pitkänen, Kari. 1994. Väestöpoliittisen ajattelun kehityslinjat Suomessa. Hyvinvointikatsaus 1994:1. 2-5.
- Ruckenstein, Minna (toim.). 2004. Työpaikkana maailma. Lähtijöiden näkökulmia globaaliin talouteen. Helsinki: Edita.
- Sisäasiainministeriö. 2004. Ulkomaalaisten opiskelijoiden asemaa Suomessa käsittelevä hanke. Sisäasiainministeriön julkaisuja 56/2004. Työryhmän muistio. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Söderling, Ismo. 2004. Väestöpolitiikka historiallisessa tarkastelussa ja eurooppalaisessa vertailussa. Teoksessa: *Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä?* Tulevaisuusselonteon liiteraportti 3. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 31/2004. 13-19. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Tiihonen, Paula & Osmo Kuusi. 2005. Menossa mukana. Taustamuistio tulevaisuus-valiokunnan väestöselontekomietintöön. Eduskunta. Saatavissa myös: http://www.eduskunta.fi/fakta/vk/tuv/menossa_mukana.pdf

- Tilastokeskus. 2004. Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2003. Väestö 2004:6. Helsinki: Tilastokeskus.
- Työministeriö. 2003. Ulkomaisen työvoiman hankinta. Projektin loppuraportti. Työhallinnon julkaisu Nro 320. Helsinki: Työministeriö.
- Työministeriö. 2005. Työryhmän ehdotus hallituksen maahanmuuttopoliittiseksi ohjelmaksi. Helsinki: Työministeriö.
- Valtioneuvoston kanslia. 2004. Väestön ikärakenteen muutos ja siihen vaikuttaminen. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 1. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 29/2004. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Vikat, Andres. 2004. Syntyvyyteen vaikuttavat tekijät. Teoksessa: *Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä?* Tulevaisuusselonteon liiteraportti 3. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 31/2004. 20-30. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Väestöliitto. 2004. Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma. Helsinki: Väestöliitto.

Verkkojulkaisut

- Tilastokeskus. 2005a. [Viitattu 25.8.2005] Saatavissa: <http://tilastokeskus.fi/til/muut/index.html>

3. Monikulttuuriset avioliitot tilastoissa ja arjen elämässä

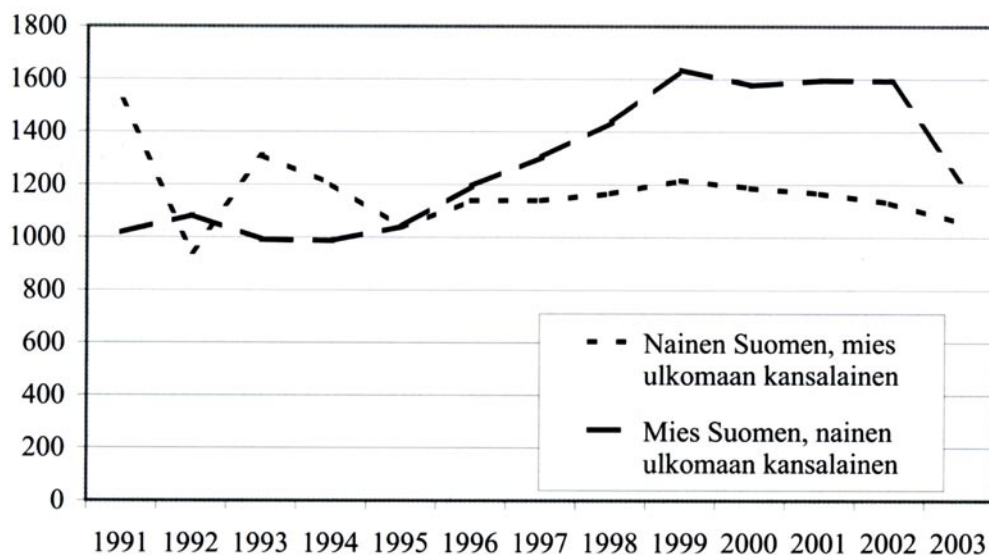
Elli Heikkilä

3.1 Tilastotietoa monikulttuurisista avioliitoista

Monikulttuuriset avioliitot, ts. avioliitot joissa Suomessa vakituisesti asuva Suomen kansalainen on aviossa ulkomaalaisen kanssa, ovat määrällisesti lisääntyneet. Suomessa asuvista avioliitossa olevista ulkomaalaisista 47 % on aviossa suomalaisen puolison kanssa (Ylänkö 2000, 188). Suomalaiset naiset solmivat 1 057 ja suomalaiset miehet 1 218 avioliittoa ulkomaan kansalaisen kanssa vuonna 2003. Naiset ovat solmineet useammin avioliiton ulkomaan kansalaisen kanssa kuin miehet 1990-luvun alkupuolella, mutta sen jälkeen tilanne on muuttunut päinvastaiseksi. Lisäksi sekä miesten että naisten kohdalla avioliittojen määrä on laskenut, kun verrataan vuoden 2003 tietoja edellisen vuoden tietoihin: naisilla vähennys oli 6,5 % ja miehillä peräti 23,5 % (kuvio 1).

Kuvio 1. Avioliiton ulkomaan kansalaisen kanssa solmineet Suomen kansalaiset vuosina 1991–2003 (Tilastokeskus 2003; 2004).

Avioliittojen määrä

Kaiken kaikkiaan Suomessa asui vuonna 2003 lähes 31 000 ulkomailla syntyntä, jotka olivat naimisissa Suomessa syntyneen kanssa. Kun näihin monikulttuurisiin avioliittoihin lisätään vielä niiden henkilöiden määrä, jotka asuvat avoliitossa, nousee sellaisten liittojen määrä, joissa toinen on ulkomailla syntynyt ja toinen Suomessa syntynyt lähes 44 000:een (Tilastokeskus 2004, 20).

Paljonko kahden kulttuurin perheitä on? Leena Kartovaaran (2003) Tilastokeskus, mukaan kymmenen vuotta sitten oli yleisin perhetyyppi sellainen, että suomalaisella naisella oli ulkomaalainen mies (n. 6 000 perhettä). Vuonna 2003 tällaisia perheitä on ollut jo 11 000, mutta huomattavasti enemmän on sellaisia perheitä, joissa suomalaisella miehellä on ulkomaalainen vaimo. Näitä oli vuonna 1990 vain 4 000 ja vuonna 2003 jo 12 000 eli luku on kolminkertaistunut. Naisten ulkomaalaisten puolisojen määrä on ollut tasaisessa kasvussa kaiken aikaa. Suurin muutos on kuitenkin suomalaisten miesten ulkomaalaisten puolisojen määrän kasvussa. Muutos tapahtui, kun rajat aukesivat entisen Neuvostoliiton maihin ja matkailu näihin maihin lisääntyi huomattavasti.

Suomalainen mies on solminut monikulttuurisen avioliiton yleisimmin venäläisen tai virolaisen naisen kanssa ajanjaksona 1992–2003 (taulukko 1). Seuraavina ovat avioliitot thaimaalaisten ja entisen Neuvostoliiton kansalaisten kanssa. Yksittäisistä länsimaista nousevat esiin avioliitot ruotsalaisten ja amerikkalaisten naisten kanssa, mutta osuudet ovat verrattain alhaiset.

Taulukko 1. Suomalaisten miesten solmimat avioliitot ulkomaan kansalaisen kanssa vuosina 1992–2003 (Tilastokeskus 2004).

Vaimon kansalaisuus	1992		1995		2000		2003		1992-2003	
		%		%		%		%		%
Venäjä	-	-	381	36,60	614	38,96	391	32,10	5245	33,51
Viro	173	15,97	168	16,14	208	13,20	125	10,26	2308	14,75
Thaimaa	75	6,93	74	7,11	150	9,52	151	12,40	1376	8,79
Ent. NL	427	39,43	18	1,73	5	0,32	4	0,33	612	3,91
Ruotsi	49	4,52	52	5,00	54	3,43	37	3,04	512	3,27
USA	44	4,06	41	3,94	36	2,28	26	2,13	425	2,72
Filippiinit	19	1,75	30	2,88	25	1,59	18	1,48	347	2,22
Muut	296	27,33	277	26,61	484	30,71	466	38,26	4827	30,84
Yhteensä	1083	100,00	1041	100,00	1576	100,00	1218	100,00	15652	100,00

Avioliittojen solmimiseen vaikuttavat moninaiset taustatekijät. Kartovaaran (2003) mukaan ulkomaalaisen vaimon omaavista miehistä korkein koulutustaso on niillä, joiden vaimo tulee Kiinasta. Yksi syy tähän voisi olla, että suomalaisilla teollisuusyrityksillä on toimintaa Kiinassa ja sinne lähtee varsin korkeasti koulutettuja miehiä, jolloin tuloksena saattaa olla avioliitto kiinalaisen naisen kanssa. Koulutustason mukaan ovat seuraavina maina Ranska, Unkari ja Japani. Vähiten koulutettuja ulkomaalaisen puolison omaavista suomalaisista miehistä ovat ne, joilla on thaimaalainen vaimo. Sitten tulevat jo ne miehet, joilla on viron- ja venäjänkieliset vaimot.

Mitkä sitten ovat suomalaisten naisten puolisoitten alkuperämaat? Eniten puolisoita on ajanjaksona 1992–2003 löytynyt Yhdysvalloista, Turkista, Iso-Britanniasta, Ruotsista, Saksasta ja Marokosta (taulukko 2). Näissä maissa on mukana ns. turistimaita ja maita, joissa ollaan esim. työssä, au pairina tai vaihto-oppilaina. Naisten kohdalla, päinvastoin kuin miehillä, korostuvat länsimaalaisten kanssa solmitut avioliitot.

Korkeammin koulutettuja Kartovaaran (2003) mukaan ovat ne naiset, joiden miehet ovat Alankomaista, Iso-Britanniasta, Ranskasta, Saksasta ja Yhdysvalloista. Tässä ei ole kuitenkaan suhteellisesti niin suurta eroa kuin miesten kohdalla, sillä yleensä monikulttuurisissa liitoissa olevien naisten koulutustaso on melko korkea. Vähiten koulutettuja ovat sellaiset naiset, joiden puolisoit ovat Tunisiasta, Marokosta, Virosta ja Japanista.

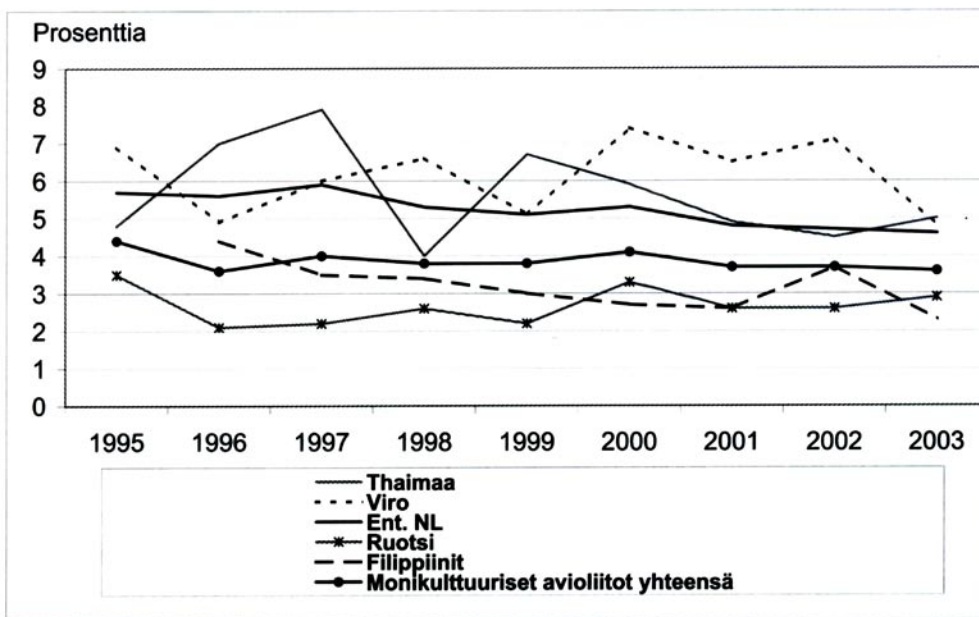
Taulukko 2. Suomalaisten naisten solmimat avioliitot ulkomaan kansalaisen kanssa vuosina 1992–2003 (Tilastokeskus 2004).

Miehen kansalaisuus	1992		1995		2000		2003		1992-2003	
		%		%		%		%		%
USA	68	7,20	118	11,39	122	10,28	82	7,76	1408	10,28
Turkki	110	11,65	84	8,11	90	7,58	96	9,08	1243	9,08
Britannia	53	5,61	70	6,76	116	9,77	108	10,22	1044	7,63
Ruotsi	61	6,46	62	5,98	91	7,67	80	7,57	959	7,01
Saksa	47	4,98	63	6,08	69	5,81	71	6,72	800	5,84
Marokko	64	6,78	34	3,28	52	4,38	18	1,70	589	4,30
Venäjä	-	-	31	2,99	39	3,29	29	2,74	394	2,88
Italia	33	3,50	23	2,22	21	1,77	20	1,89	331	2,42
Ranska	22	2,33	15	1,45	19	1,60	32	3,03	342	2,50
Kanada	14	1,48	23	2,22	21	1,77	28	2,65	254	1,86
Sveitsi	9	0,95	21	2,03	20	1,68	10	0,95	230	1,68
Viro	12	1,27	20	1,93	26	2,19	17	1,61	243	1,78
Egypti	27	2,86	21	2,03	12	1,01	8	0,76	211	1,54
Bangladesh	23	2,44	12	1,16	9	0,76	10	0,95	207	1,51
Jugoslavia	9	0,95	22	2,12	10	0,84	19	1,80	196	1,43
Muut	392	41,53	417	40,25	470	39,60	429	40,59	5239	38,27
Yhteensä	944	100,00	1036	100,00	1187	100,00	1057	100,00	13690	100,00

3.2 Avioerot ja yksinhuoltajuus

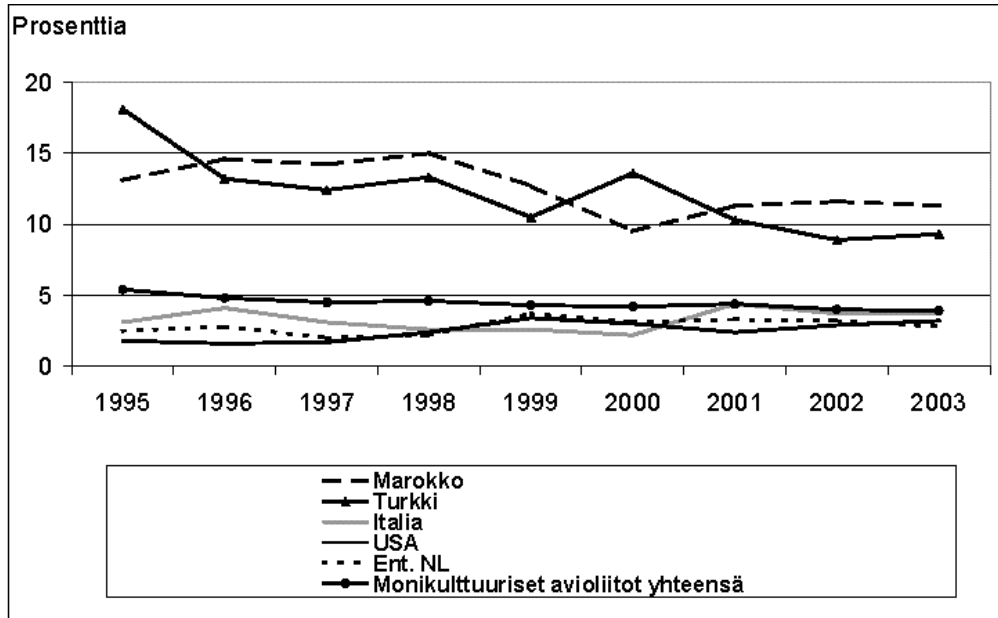
Monikulttuuristen liittojen yleistyessä on myös avioerojen määrä kasvanut vuodesta 1991 vuoteen 2003. Monikulttuuristen avioliittojen eronneisuus on hyvä indikaattori osoittamaan suhteellista eronneisuutta. Tilastokeskuksen tuottama eronneisuusluku on laskettu siten, että tietyssä vuonna eronneiden määrä on suhteutettu edellisen vuoden lopulla olevien monikulttuuristen avioliittojen määrään. Tällöin on saatu eronneiden prosentuaalinen osuus kussakin syntymämaaryhmässä. Suomalaisten miesten eronneisuus on pitkällä aikavälillä ollut huomattavinta virolaisista, thaimaalaisista ja entisestä Neuvostoliitosta tulleiden puolisoitten kanssa (kuvio 2).

Kuvio 2. Monikulttuuristen avioliittojen eronneisuus (%) suomalaisilla miehillä vaimon syntymämaan mukaan vuosina 1995–2003 (Tilastokeskus 2004).

Suomessa syntyneiden naisten eronneisuus on pitkällä aikavälillä ollut huomattavinta Marokossa ja Turkissa syntyneistä miehistä. Näiden ryhmien eronneisuus on moninkertainen muualta tulleisiin (kuvio 3).

Kuvio 3. Monikulttuuristen avioliittojen eronneisuus (%) suomalaisilla naisilla miehen syntymämaan mukaan vuosina 1995–2003 (Tilastokeskus 2004).

Keskimääräinen eronneisuusluku on selvästi suurempi (2003, 3,6 %) monikulttuurisissa avioliitoissa kuin liitoissa, joissa kumpikin puolisoista on syntynyt Suomessa (2003, 1,3 %). (Tilastokeskus 2004.)

Kartovaaran (2003) mukaan on avioerojen seurauksena myös ulkomaalaisten yksinhuoltajanaisten määrä lisääntynyt kymmenessä vuodessa huomattavasti: vuonna 1993 heitä oli noin 500 ja vuonna 2003 jo yli 4 000. Yksinhuoltajuus ei toki ole kokonaan Suomessa tapahtuneiden avioerojen seurausta, vaan Suomeen myös muuttaa yksinhuoltajaitejä. Tilastojen mukaan suomalais-ulkomaalaisten liittojen lisäksi myös kahden ulkomaalaisen avioliitto on Suomessa riskialttiimpi erolle kuin kahden suomalaisen liitto.

3.3 Monikulttuuristen avioliittojen dynamiikka

Päivi Oksi-Walterin (2004) mukaan monikulttuurinen parisuhde antaa paljon rakennusaineita rikkaaseen ja monipuoliseen avioliittoon ja kasvun mahdollisuuksiin. Se on erityisen altis ongelmille, mutta siinä on myös erityinen mahdollisuus tavallista antoisampaan parisuhteeseen. Tyystin erilaisista kasvuoloista ja kulttuurista johtuen puolisoiden yksilöllisyydelle ja erillisyydelle jää luontaisesti tilaa, ja siten avioparin ja perheen keskinäisessä vuorovaikutuksessa syntyy ns. kolmas kulttuuri toimia. Monet ratkaisut tehdään tietoisemmin, sillä rutiinivastauksia ei yksinkertaisesti ole tarjolla, eikä päätöksiä tehdä niin helposti olettamusten varassa.

Työkokemukseensa perustuen psykologi Oksi-Walter (2004) erottaa monikulttuurisessa avioliitossa neljä eri vaihetta. Alussa on *ihastelun kausi*, jolloin eletään me-tunnetta ja on rakastuttu toisen erilaisuuteen. Monikulttuuristen parisuhteiden erikoispiirteenä on vastakkaisten tunteiden läsnäolo, vaikka nekin koetaan myönteisenä. Tämä ihastumisen ja yhteensulautumisen kausi saattaa kestää monikulttuurisessa parisuhteessa tavallista pidempään, sillä erilaisten tunteiden ja uusien käyt-täytymismallien eriyttäminen ja niihin tutustuminen vie enemmän aikaa.

Kun uusi elämä alkaa saada arkielämän muotoja, ollaan *aktiivisessa sopeutumisessa* eli toisessa vaiheessa. Tietyt asiat, tilanteet ja ominaisuudet arkielämässä ja erityisesti puolisoissa alkavat ärsyttää; petytään ja turhaudutaan. Parisuhteessa tähän kauteen liittyy erityisesti roolikäsitysten ja -odotusten lisäksi keskinäisten valtasuhteiden esiintulo ja se, mistä asioista kukin on vastuussa. Kasvatuskysymykset, kodinhoito, perheen ajankäyttö, samoin ongelmien ratkaisukeinot ja -strategiat nousevat esiin.

Jokaisessa avioliitossa käydään yleensä tietty kriisivaihe läpi. Erityisesti monikulttuurisissa parisuhteissa tähän liittyy identiteettikriisi. Hyvin tietoisesti arvioidaan omaa elämää, tehtyjä ratkaisuja ja tulevia päätöksiä. Tässä kolmannessa vaiheessa on *aviosuhteen ja koko tähänastisen elämän uudelleenarvioinnin aika*. Vasta tässä vaiheessa kyetään näkemään puoliso tämän omaa kulttuuritaustaa vasten ja erottamaan persoonalliset ja kulttuurisidonnaiset ominaisuudet toisistaan. Tämä on selkeästi myös parisuhteen uudelleenarvioinnin paikka. Aviosuhteessa on nyt ratkaistu erilaiset roolikäsitykset ja -odotukset, keskinäiset valtasuhteet ja konfliktien ratkaisustrategiat. Keskeistä on yksilöllisen tilan jääminen molemmille puolisoille keskinäisessä kanssakäymisessä. Usein tässä on kyse noin kymmenestä avioliittovuodesta. Useimmat avioerot sattuvat toiseen ja kolmanteen avioliiton vaiheeseen.

Neljännessä eli *objektiivisen sopeutumisen vaiheessa* on keskeisimpiin kysymyksiin löydetty tyydyttävä ratkaisu. On opittu olemaan yhdessä ja erikseen. Suoma-

laispuolison oma etninen identiteetti on muodostunut arvokkaaksi tukipylvääksi parisuhteessa ja saanut yksilöllisiä ilmenemismuotoja, samoin puolison oma etninen identiteetti. Soveltuvimmat etniset ominaisuudet rakentuvat omaan identiteettiin ja monikulttuurisen parisuhteen yhteiseen kolmanteen kulttuuriin.

Ritva Viertola-Cavallari (2004) tuo esiin - myös käytännön kokemukseen perustaen - että monikulttuurisessa avioliitossa maahanmuuttajapuoliso tulee osaksi kanta-asukkaan perhettä ja sukua, ja integroituminen on melkein pakollista, jotta avioliitto kestäisi tulevien lastenkin vuoksi. Maahanmuuttajapuolison integroitumisen seurauksena myös kanta-asukaspuolison perhe, suku ja ystävät muuttuvat vastaanottavaisemmiksi erilaisille kulttuureille. Ei ole harvinaista sekään, että samassa perheessä tai suvussa on useampiakin monikulttuurisia avioliittoja. Se, mitä perhepiirissä tapahtuu ei voi olla heijastumatta jollakin tavoin myös ympäröivään yhteiskuntaan. Tämä on johtoajatus katalysaattori-idean takana. Viertola-Cavallarin oletuksena on, että mitä enemmän johonkin maahan muuttaa ulkomaalaisia miniöitä tai vävyjä, sitä avoimemmaksi, monikulttuurisemmaksi ja suvaitsevaisemmaksi erilaisuutta kohtaan perheet ja heidän kauttaan sukulaiset, ystävät ja tuttavat sekä lopulta koko yhteiskunta vähä vähältä muuttuu. Näin voidaan olettaa tapahtuvan jossain määrin myös maahanmuuttajan entisessä kotimaassa, jossa hänellä on omaisia, sukulaisia ja ystäviä ja jossa pariskunta ja perhe yleensä aika-ajoin vierailee.

Monikulttuurisissa avioliitossa voi tulla esiin erimielisyyksien aiheita, jotka liittyvät:

- 1) Arvoihin: mikä on hyväksyttävää, mikä ei, mikä on tärkeää ja mikä vähemmän tärkeää jne. Erot arvoissa voivat aiheuttavat erimielisyyttä ja väärinymmärrystä pariskuntien välille, mikä saattaa johtaa konfliktiin.
- 2) Ruokailuun: mitä ruokaa tai juomaa nautitaan, valmistustavat, ruokailuajat, pöytätavat jne. Esimerkiksi joillekin eri etnisen taustan omaaville aika, jonka vaimo käyttää ruoan valmistamiseen on tärkeä ja osoittaa, kuinka paljon hän rakastaa puolisoaan. Joillekin taas pikaruoan käyttäminen ei ole ongelma.
- 3) Seksuaalisuuteen: raskauden ehkäisy, kuukautiset, itsetyydytys, neitsyys ja siveys, perhekunnia, homoseksuaalisuus, esiaviolliset suhteet, avioukkolaisuus, sukupuolielämä, insesti, tanssi, romanssit, kädestä pitäminen, kättely, meikkaaminen, yksilöllinen pukeutuminen, lasten lukumäärä ja tärkeys jne. Useinkaan näistä asioista ei keskustella etukäteen ja monet asiat voivat olla tabujakin.
- 4) Sukupuolirooleihin: kullakin yksilöllä on omat käsityksensä, kuinka toisen henkilön tulisi käyttäytyä jne. Länsimainen mies odottaa usein ei-länsimaiselta naiselta palveluja, joita hän ei saisi länsimaiselta naiselta, kun taas ei-länsimainen

nainen odottaa länsimaiselta mieheltä enemmän vapautta ja vapauksia. Usein sekä nainen että mies havittelevat roolia, jota ei muuten olisi mahdollista saada. Siinä voi syntyä yhteentörmäyksiä varsinkin, jos vielä perhe tai ystävät painostavat.

5) Ystäviin: olisi hyvä löytää monikulttuurisessa avioliitossa tai suhteessa olevia ystäviä, joiden kanssa voisi jakaa kokemuksia. Tällaiset ystävät tietävät ja ymmärtävät ongelmat, joita pariskunta on kohdannut ja heiltä voi tulla positiivista palautetta ongelman ratkaisuihin.

6) Molempien sukulaisiin, appivanhempiin: erilaiset perhekäsitykset, patriarkaalinen perhe ym. Etäisyyden otto omaisiin voi olla hyvä ratkaisu, mutta silloin menettää samalla hyödyllisen taustatuen.

7) Lasten kasvatukseen: kasvatusmallit ovat erilaisia eri uskontoa harjoittavilla, eri roduissa ja eri maissakin. Yhteistä on se, että molemmat puoliset haluavat lastensa hyvinvointia, ja sitä koskevat arvot ja uskomukset ovat yleensä samantapaisia. (Viertola-Cavallari 2004; Interracial Marriages 2005.)

3.4 Monikulttuuristen avioliittojen arkielämän kokemuksia

Raija Warkentin ja Mirja Mikkonen (2004) toteavat tutkimuksessaan monikulttuurisista avioliitoista suomalaisten miesten ja venäläisten naisten kesken, että kokemukset ovat olleet varsin positiivisia. Suomalaismiehet puhuvat monikulttuuristen avioliittojen puolesta. Miehet olivat iloisia siitä, että heillä oli ulkomaalainen puoliso. Venäläistaustaisen puolison kautta he oppivat uuden kulttuurin, saavat kontaktin erilaisen taustan omaaviin henkilöihin ja kaiken kaikkiaan ulkomaalainen puoliso avaa heille uuden maailman.

Maahanmuuttajapuoliso on varsin riippuvainen suomalaisesta aviopuolisostaan arjen elämässä. Tähän tulokseen on tullut mm. Magdalena Jaakkola (1994) tutkimuksessaan suomalais-puolalaisista avioliitoista. Pienipalkkainen työ tai työn puute aiheuttavat taloudellista riippuvuutta puolisoista. Tiedollinen riippuvuus syntyy taas vieraan ympäristön aiheuttamista orientoitumisvaikeuksista. Avioliiton alkuvaiheessa maahanmuuttajapuoliso on myös usein sosiaalisesti riippuvainen suomalaisesta puolisoistaan, mikä korostuu uuden elämänvaiheen eli avioitumisen ja lasten hankkimisen myötä. Toisaalta maahanmuuttajapuoliso saa avioituessaan myös uusia sosiaalisia suhteita suomalaispuolison kautta. Kielikysymys on myös haasteellinen, ja usein avioliiton alkuaikoina on keskusteltu kummallekin vieraalla kielellä, kuten englanniksi tai saksaksi. Suomesta on

tullut kuitenkin puolisoiden välinen keskustelukieli, kun puolalainen puoliso on oppinut suomen kieltä. Uskonto on tuonut oman leimansa monikulttuurisuuteen näissä avioliitoissa, sillä useat puolalaiset ovat katolilaisia.

Hannu Sirkkilä (2005) on tutkinut väitöskirjassaan suomalais-thaimaalaisia parisuhteita 18 suomalaisen miehen kertomusten pohjalta. Haastatellut miehet vastustavat thaimaalaisten naisten eksotisointia ja kuvaamista alistuvina. He näkevät vaimonsa ja parisuhteensa ”tavallisina” ja kuvaavat vaimon aktiivisena ja tahtovana naisena. Miesten mielestä suomalais-thaimaalaiset parisuhteet ovat yleensä huonosti toimivia ja ne päättyvät hyvin usein eroon. Tilastojen mukaan vuonna 2003 suomalaismiesten eronneisuus thaimaalaisista naisista onkin ollut korkein maassamme (Tilastokeskus 2004). Sirkkilän tutkimuksessa miehet kuvaavat oman parisuhteensa kuitenkin toimivaksi. Suurimmat ongelmat aiheutuvat tutkimuksen mukaan yhteisen kielen puuttumisesta sekä rahasta ja riidoista erityisesti rahan lähettämisestä vaimon perheelle Thaimaahan.

Kieli ja yksinäisyys ovat keskeisiä ongelmia Maria Pikkaraisen ja Sirkku Wilkmanin (2005) mukaan niillä ulkomaisilla naisilla, jotka ovat tulleet maahan avioliiton kautta. Kieliongelmiensa vuoksi integroituminen yhteiskuntaan on vaikeaa ja yksilö kokee itsensä yhä yksinäisemmäksi. Mikäli parisuhde ei jostain syystä toimi, yksilö tuntee jääneensä syrjään. Säröt aviomiehen kanssa aiheutuvat usein kieli-, kulttuuri- ja ikäeroista. Monet maahanmuuttajavaimot kärsivät hiljaisuudessa eivätkä aina ole tietoisia omista vaihtoehtoistaan. He eivät siten tiedä, milloin ja kenen puoleen he voisivat ongelmissaan kääntyä.

Filippiiniläisnaisten kokemuksista suomalaismiesten vaimoina Teresita Ruutu (1996) kuvaa muutamia tapauksia, joissa avioliitossa on menty äärimmäisyyksiin. Toisin sanoen naisilla ei ole ollut oikeutta valittaa tai nousta miehiään vastaan, heille ei ole kerrottu oikeuksistaan, he eivät ole voineet mennä ulos vapaasti tai valita ystäviään jne. Ruutu toteaa kuitenkin, että lukuun ottamatta näitä äärimmäisyyksiin menneitä tapauksia, kompromisseja yleensä löydetään ja filippiiniläiset - varsinkin naiset - selviytyvät vaikeuksista hyvällä asenteella. Lopulta erot perinteissä ja tavoissa, kielissä, sanonnoissa, vaatetuksessa, ruokailutottumuksissa, kotitöiden jakamisessa ja lasten kasvatuksessa tasoittuvat.

3.5 Lopuksi

Globalisaatio ja lisääntynyt liikkuvuus yli kansallisvaltioiden rajojen on tuonut mukaan niin monikulttuuristen avioliittojen lisääntymisen kuin niiden hajoamisenkin. Joissakin erotapauksissa lainsäädännön tulkitseminen saattaa olla mutkikasta. Kansainvälisten avioliittojen yhteydessä on tuotu viime aikoina esiin ehdotus ns. EU-avioliitosta. Sellaisen voisivat solmia eri EU-maista kotoisin olevat aviopuolisot ja avioliiton oikeudelliset puitteet olisivat samat kaikille EU-kansalaisille unionin koko alueella. Lainvalintasääntöjen - eli sen minkä maan lakia noudatetaan - yhdenmukaistaminen EU:n sisällä parantaisi kansalaisten oikeusvarmuutta. Lainsäädäntövalinnan eroavaisuudet saattavat johtaa tilanteisiin, joissa riitaisat eroa haluavat puoliset yrittävät hyötyä itselleen edullisimmasta lainsäädännöstä (Bode 2005).

Avioliittoa solmiessaan jokainen kuitenkin haluaa sen kestävän. Pikkarainen ja Wilkman (2005) tuovat esiin mm. seuraavia hyviä käytäntöjä, jotka voisivat vähentää monikulttuuristen avioliittojen pulmia. Peruskielen koulutuksen voisi ensinnäkin aloittaa jo lähtömaassa, mistä avioliiton vuoksi muuttava tulee, ja siinä vaiheessa, kun hän anoo viisumia Suomeen. Myös tietoutta suomalaisesta yhteiskunnasta ja perusoikeuksista tulisi välittää maahanmuuttajille mahdollisimman pian. Suomalaisten aviopuolisoiden tulisi ottaa enemmän vastuuta ja auttaa maahanmuuttajapuolisoiensa sopeutumaan maahan etenkin, jos puoliso on lähtöisin erilaisesta kulttuuriympäristöstä. Vaikka monikulttuuristen avioliittojen onnistumiselle ei ole olemassa erityistä reseptiä, estävät avoimuus, realismi ja totuudenmukaisuus tutustumisen alusta lähtien monia väärinkäsityksiä ja konflikteja.

Kaipaamme vielä paljon tietoa monikulttuurisista liitoista. Esimerkiksi lasten identiteettiin monikulttuurisissa perheissä on syytä kiinnittää huomiota. Minna Lähtenmäki (2004) kysyykin millaista on elää lapsena perheessä, jossa kummallakin vanhemmalla on erilainen kulttuuri- ja kielitausta. Onko moninaisuus lapselle rikkaus vai vetävätkö isän ja äidin kulttuurit häntä eri suuntiin? Kun lapsi muodostaa omaa identiteettiään hän joutuu hyväksymään, hylkäämään tai sulauttamaan kahden tai useamman erilaisen kulttuurin normit ja roolimallit. Vanhempien ja heidän kulttuuriensa välimaastossa ei identiteetin rakentaminen aina ole helppoa. Lähtenmäen mukaan lapsi voi olla ylpeä identiteetistään silloin, kun hän tuntee yhteenkuuluvuutta sekä perheeseen että ympäröivään kulttuuriin ja saa myönteistä palautetta kanssaihmisiltään.

Tietoa Siirtolaisuusinstituutin Ulkosuomalaisparlamentin seminaarisarjasta ja sen tavoitteista

Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina-teemasta on järjestetty kaksi erillistä seminaaria tällä vuosituhanella. Kumpikin pidettiin Helsingissä, ensimmäinen v. 2003 ja toinen v. 2005. Seminaarisarjan järjestäminen on perustunut Ulkosuomalaisparlamentin (USP) vuoden 2002 istunnon päätöslauselmaan monikulttuurisista ja uusmuuttajaperheistä (Ulkosuomalaisparlamentti 2002,18–19). Päätöslauselmassa todetaan seuraavaa:

”Ulkosuomalaisparlamentti ehdottaa, että muodostettaisiin työryhmä, johon osallistuisivat perheneuvonnan, perheterapian ja mielenterveyden parissa työskentelevät alan asiantuntijat ja tutkijat pohtimaan, miten voitaisiin kehittää tukimuotoja monikulttuurisille ja uusmuuttajaperheille. Ulkosuomalaisparlamentti esittää, että ulkomaille lähetettävät papit ja muut kirkon työntekijät perehdytetään perheneuvontaan ja monikulttuuristen perheiden ongelmiin”.

Ensimmäinen seminaari kohdistettiin ensisijaisesti henkilöille, jotka työssään tai tutkimuksessaan tai vapaaehtoistyössä ovat tekemisissä monikulttuuristen pariskuntien tai perheiden kanssa. Tarkoituksena oli vaihtaa kokemuksia ja olemassa olevaa tutkimustietoa monikulttuurisista avioliitoista, koota yhteen suomalaisten monikulttuurisia avioliittoja koskevaa materiaalia. Ennen kaikkea pyrittiin selvittämään, millaista työtä ja tutkimusta monikulttuuristen perheiden parissa on jo tehty ja minkälaisia muita mahdollisuuksia monikulttuuristen perheiden tukemiseen olisi.

Tiedonvälitys on tärkeää kehitettäessä tuki- ja palvelumuotoja monikulttuurisille pariskunnille ja perheille. Seminaarin raportti on julkaistu Siirtolaisuusinstituutin Web Reports –sarjassa ja löydettävissä seuraavasta linkistä:

<http://www.migrationinstitute.fi/db/articles/pdf/webreports2.pdf>

Toinen seminaari oli suunnattu monikulttuurisessa avioliitossa oleville tai aiheesta muuten kiinnostuneille ulkosuomalaisille. Seminaari järjestettiin Ulkosuomalaisparlamentin täysistuntoa edeltävänä tapahtumana. Seminaarista valmistuu myös julkaisu Siirtolaisuusinstituutin Web Reports –sarjaan.

Seminaarisarjan järjestäjänä on ollut Siirtolaisuusinstituutti yhteistyössä Ulkosuomalaisparlamentin kanssa. Järjestelytoimikuntaan ovat kuuluneet toimittaja, VTM Ritva Viertola-Cavallari Italiasta, perhepsykologi Päivi Oksi-Walter Saksasta, monikulttuurityöryhmän vetäjä, VTM Jonna Roos Finnwidistä

(vuoden 2003 järjestelyissä mukana), ja tutkimusjohtaja, dosentti Elli Heikkilä Siirtolaisuusinstituutista.

Sarjan kolmas seminaari toteutuu lähivuosina.

Lähteet

Julkaistut

- Bode, Eeva. 2005. Avioero eurooppalaisittain. Euroopan komission Suomen edustuston lehti Europa 4/2005. 24–25. Helsinki.
- Jaakkola, Magdalena. 1994. Puolalaiset Suomessa. Teoksessa: Karmela Liebkind (toim.), *Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. 128–161. Helsinki: Gaudeamus.
- Ruutu, Teresita. 1996. Rakkautta yli rajojen – kahden kulttuurin liitot. Teoksessa: Maarit Huhtaniemi (toim.), *Kauniit ja rohkeat Filippiinat. Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla*. 111–113. Helsinki: Filippiinit-seura ry.
- Sirkkilä, Hannu. 2005. Elättäjyyttä vai erotiikkaa. Miten suomalaiset miehet legitimoivat parisuhteensa thaimaalaisen naisen kanssa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research, 268. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Tilastokeskus. 2003. Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2002. Väestö 2003:8. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus. 2004. Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2003. Väestö 2004:6. Helsinki: Tilastokeskus.
- Warkentin, Raija & Mirja Mikkonen. 2004. In loving praise of their immigrant wives: Finnish-Russian Marriages in Finland. Teoksessa: Kim Kärki (toim.), *Power and Control*. 94–117. The Family Federation of Finland, The Population Research Institute D 43. Publications of the Doctoral Program of Cultural Interaction and Integration 8. Turku.
- Ylänkö, Maaria. 2000. Measuring acceptance? Intermarriage levels as an indicator of tolerance in the Finnish context of integration. Teoksessa: *Yearbook of Population Research in Finland XXXVI*. 179–197.

Julkaisemattomat

- Kartovaara, Leena. 2003. Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina –seminaari. Haastattelu Moninainen-ohjelmassa. Radio Suomi 17.8.2003.
- Pikkarainen, Maria & Sirkku Wilkman. 2005. The Issue of Marriage Migration in Finland. Country Study. Germany: Berlin Institute for Comparative Social Research. (Painossa) Saatavissa myös: http://www.emz-berlin.de/projekte_e/pj48_pdf/FinlandCountryStudy.pdf

Ulkosuomalaisparlamentti. 2002. Ulkosuomalaisparlamentin kolmannen varsinaisen istunnon 18.–19.11.2002 päätöslauselmat. Helsinki.

Verkkojulkaisut

Interracial marriages. 2005. [Viitattu: 9.6.2005] Saatavissa: <http://www.angel-fire.com/space/cropcircles>

Lähteenmäki, Minna. 2004. Monikulttuuristen lasten identiteetti. Teoksessa: Elli Heikkilä (toim.), Ritva Viertola-Cavallari, Päivi Oksi-Walter & Jonna Roos, *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Siirtolaisuusinstituutti, Web Reports 2. 67–70. [Viitattu 9.6.2005] Saatavissa: <http://www.migrationinstitute.fi/db/articles/pdf/webreports2.pdf>

Oksi-Walter, Päivi. 2004. Monikulttuuristen parisuhteiden ja perheiden dynamiikka käytännön näkökulmasta tarkasteltuna. Teoksessa: Elli Heikkilä (toim.), Ritva Viertola-Cavallari, Päivi Oksi-Walter & Jonna Roos, *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Siirtolaisuusinstituutti, Web Reports 2. 22–27. [Viitattu 9.6.2005] Saatavissa: <http://www.migrationinstitute.fi/db/articles/pdf/webreports2.pdf>

Viertola-Cavallari, Ritva. 2004. Seka-avioliitot yhteiskunnallisena katalysaattorina. Teoksessa Elli Heikkilä (toim.), Ritva Viertola-Cavallari, Päivi Oksi-Walter & Jonna Roos, *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Siirtolaisuusinstituutti, Web Reports 2. 8–21. [Viitattu 9.6.2005] Saatavissa: <http://www.migrationinstitute.fi/db/articles/pdf/webreports2.pdf>

4. Maahanmuuttajataustaiset perheet ja hyvinvoinnin edellytykset

Anne Alitolppa-Niitamo

4.1 Näkökulma arjen realiteetteihin

Nykyinen näkemys maahanmuuttajista työvoimaresurssina ikääntyvässä yhteiskunnassa (ks. Söderling, artikkeli 2) tuo uuden näkökulman keskusteluun, jossa maahanmuuttajat on aiemmin nähty pääasiassa uhkana ja ongelmana. Vaikka uusi näkökulma on positiivisempi ja totuudenmukaisempi, se on kuitenkin yksipuolinen. Riskinä on, että jos maahanmuuttajat nähdään vain työvoimana, unohdetaan heidän inhimilliset tarpeensa. Samoin voidaan unohtaa työvoimaan kuulumattomien, esimerkiksi maahanmuuttajien puolisoiden ja lasten tarpeet.

Maahanmuuttajaa ei tule milloinkaan nähdä vain nykyisenä tai tulevana työvoimana, vaan hänellä - niin kuin meillä kaikilla - on elämälle myös laajempia inhimillisiä toiveita, odotuksia ja tarpeita. Näihin kuuluu muun muassa oikeus tasa-arvoon, hyvinvointiin ja läheisiin ihmissuhteisiin.

Saadessaan inhimillisen vastaanoton ja riittävästi tukea etenkin alkuvuosina maahanmuuttaja omaksuu aktiivisen roolin oman elämänsä hallitsijana uudessa yhteiskunnassa. Aktiivisena toimijana hän toivoo voivansa vaikuttaa elinolosuhteisiinsa ja arjen realiteetteihin.

Tässä artikkelissa tarkastellaan maahanmuuttajataustaisen väestön ja etenkin perheiden elämän reunaehtoja lähinnä työn, asumisen ja turvallisuudentunteen näkökulmista. Nämä arjen realiteetit määrittelevät paljolti maahanmuuttajien hyvinvointia.

Artikkelin tarkastelun taustalla on Suomessa kerättyä viimeaikaista tutkimustietoa¹. On kuitenkin edelleen syytä pitää mielessä maahanmuuttaja -kategoriaan kuuluvien perheiden moninaisuus (katso Alitolppa-Niitamo ja Söderling,

¹ Tilastot on pääosin poimittu Tilastokeskuksen tekemästä *Maahanmuuttajien elinolot* -tutkimuksesta (Pohjanpää et al. 2003). Tutkimuksen aineisto on kerätty vuonna 2002 iältään 20–65-vuotiailta maahanmuuttajilta. Tiedon keruu rajoitettiin neljään syntymämaan mukaan määriteltyyn ryhmään: somalialais- ja vietnamilaissyntyisiä maahanmuuttajia haastateltiin ja venäläis- ja virolaissyntyisille maahanmuuttajille lähetettiin kyselylomake. Muista lähteistä saadut tiedot on mainittu erikseen.

artikkeli 1). Tilastot ja kvantitatiiviset tutkimukset voivat antaa paljon yleistä informaatiota maahanmuuttajien elinolosuhteista. Ne kertovat kuitenkin yleensä vain keskiarvon, jolloin ryhmän sisäinen moninaisuus jää helposti havaitsematta. ”Maahanmuuttajaperheet”-käsite (esimerkiksi kansalaisuuden perusteella määriteltynä) pitää sisällään sekä Kaivopuistossa asuvan diplomaattiperheen että luku- ja kirjoitustaidottomana maahan tulleen pakolaisäidin perheen.

Tilastot ja kuvaukset erilaisista etnisistä tai uskonnollisista ryhmistä luovat helposti harhaanjohtavan kuvan jonkin ryhmän sisäisestä samanlaisuudesta. Jokaisen ryhmän sisällä on kuitenkin paljon keskinäisiä eroja: kulttuuri tai sama lähtömaa ei tee perheistä tai yksilöistä samanlaisia. Niin asiakastyössä kuin muissakin kohtaamisissa on siis muistettava, että jokaisella maahanmuuttajaperheellä on yksilölliset tarpeensa sekä kotouttamis- että sosiaalipalveluissa.

4.2 Miten suhtautua moninaisuuteen?

Väestön monikulttuurisuuteen voidaan julkisen sektorin palveluiden näkökulmasta suhtautua kahdella tavalla. On niitä, jotka haluavat ohittaa erilaiseen kulttuuriin ja etnisyyteen liittyvät tarpeet. He korostavat ihmisten perimmäistä samanlaisuutta (”ihmiset ovat ihmisiä”). He uskovat, että tasa-arvo toteutuu, kun kaikille tarjotaan samat palvelut. Tätä näkökulmaa nimitetään *universalismiksi*. (Dominelli, Lorenz & Soydan 2001.)

Vastakohtana on *essentialistinen suhtautuminen*, joka korostaa ryhmien välisiä kulttuurieroja ja etnisen identiteetin keskeistä asemaa yksilön kokemusmaailmassa. Tyypillistä tälle näkökulmalle on se, että etninen identiteetti nähdään muuttumattomana ja etniset ryhmät selvärajaisina, kulttuurisesti määriteltynä, muista etnisistä ryhmistä erilaisina ja erottuvina yhteisinä. (Dominelli, Lorenz & Soydan 2001.) *Kulturalismi*, eli ihmisten yksinkertaistettu luokittelu jonkin kulttuurin perusteella, on vaara, joka piilee etnisten kategorioiden käytössä.

Vaikka samasta lähtömaasta tulleet usein jakavat jollain tavalla jotain yhteistä, kollektiivista kokemusta, normeja ja arvomaailmaa, on heidän menneisyyden kokemuksissaan ja näkemyksissään tavallisesti suuriakin eroja. Nämä erot selittyvät muun muassa heidän erilaisella yhteiskunnallisella asemallaan lähtömaassa, heidän sukupuolellaan, koulutustasollaan, asuinseudullaan ja henkilökohtaisilla elämän-kokemuksillaan.

Tässä artikkelissa korostetaan sitä, että ihmisten tarpeet ovat monessa suhteessa samanlaisia siitä huolimatta, millaisessa sosiokulttuurisessa ympäristössä he ovat kasvaneet. Erilaisuutta ja rajoja ei tulisikaan luoda ylikorostamalla ihmis-

ten välisiä kulttuurieroja. Maahanmuuttajia yhdistävänä tekijänä artikkelissa tuodaan esiin maahanmuuton kokemukseen liittyviä haasteita, jotka koettelevat elämänhallintaa monilla elämänalueilla. Vaikka monet meistä eivät olekaan kokeneet maahanmuuttoon liittyviä haasteita, voimme inhimillisen kokemuksen ja empatian kautta yrittää samaistua sellaisen henkilön tai perheen tilanteeseen, joka on kohdannut nopean ja suuren elämänmuutoksen.

Muutoksen haasteisiin liittyvät mm. kielitaidottomuus sekä uuden yhteiskunnan tuntemuksen ja kontaktien puute. Jos ohjausta ja tarvittavaa tietoa ei ole tarjolla, voivat uuden tulijan haasteet johtaa ajautumisen ja väärin valintojen kautta ei-toivottuihin elinolosuhteisiin ja jopa sosioekonomiseen syrjäytymiseen. Suuresta muutoksesta johtuvat elämänhallinnan ongelmat aiheuttavat avuttomuutta, toivottomuutta, stressiä ja jopa ympäristöä kohtaan tunnettua aggressiota.

Maahanmuuttajaperheissä saattaa olla havaittavissa ilmiöitä, joita valtaväestö selittää kulttuurilla, kun kysymys onkin sosiaalisista ongelmista, jotka selittyvät muutoksesta johtuvalla elämänhallinnan puutteella. Tärkeää on ymmärtää, että perheet elävät tässä ja nyt, ja heidän elinolosuhteensa (esimerkiksi työttömyys, asunnottomuus, turvattomuus tai yksinäisyys) vaikuttavat heihin yhtä paljon kuin lähtömaan elämäntapa tai arvomaailma. Vastaanottavan yhteiskunnan tulisikin luoda hallintokäytännöt ja toimintamallit sellaisiksi, että maahanmuuttajat saavat mahdollisuuden omaan toimijuuteen ja elämänsä todelliseen ohjaamiseen jo kotoutumisen alussa.

Maahanmuuton aiheuttamia muutosprosesseja perhetasolla kuvataan artikkelin loppupuolella. Nämä näkökulmat perustuvat sekä tutkimuksiin että Väestöliiton Kotipuun toiminnasta saatuihin kokemuksiin. Ensin kuitenkin tutkimustietoa maahanmuuttajien elinoloista.

4.3 Työ, tulot ja opiskelu ovat kotoutumisen mittareita

Työssäkäynti merkitsee - meille kaikille - mahdollisuuksia parantaa elämän taloudellisia ehtoja. Se antaa usein myös luontevan ympäristön sosiaalisten suhteiden solmimiselle ja vuorovaikutukselle perheen ulkopuolella. Maahanmuuttajille se mahdollistaa myös näkökulman suomalaiseen elämäntapaan, normeihin, arvomaailmaan ja yhteiskuntaan. Työllistymisellä on siis monia integraation osaluoteita palvelevia vaikutuksia. Psykososiaalisella tasolla sillä on myös monia yksilön omanarvontunteeseen, elämänhallintaan ja yhteisön arvostukseen liittyviä syviä merkityksiä. Työttömyys taas usein kaventaa elämämpiiriä ja tekee yksilön riippuvaiseksi yhteiskunnan tuesta sekä oman asuinympäristön tarjoamista ajanviettomahdollisuuksista.

Vaikka maahanmuuttajien työttömyys on selvästi vähentynyt asumisajan myötä, on työn puuttuminen edelleen suuri ongelma maahanmuuttajien parissa Suomessa. Työttömyydestä tai sen uhkasta huolimatta - tai ehkä juuri siksi - maahanmuuttajat pitävät työtä erittäin tärkeänä elämänsisältönä. Työ on heille jopa tärkeämpää kuin työkeskeisinä pidetyille kantasuomalaisille. Kun suomalaisista 58 % pitää ansiotyötä erittäin tärkeänä elämänsisältönä, koki samoin *Maahanmuuttajien elinolot* -tutkimuksen mukaan virolaisista 69 %, venäläisistä ja vietnamilaisista 72 % ja somalialaisista peräti 90% (Sutela 2005).

Työn saamisessa maahanmuuttajat kohtaavat monia esteitä, jotka johtuvat mm. rakenteellisista syistä, työnantajien ennakkoluuloista, puutteellisesta kielitaidosta tai vaaditun koulutuksen tai ammattitaidon puutteesta. Työpaikat löytyvät usein epävirallisia kanavia pitkin, erilaisten tuttavuuksien ja suhteiden perusteella. Maahanmuuttajille ei näiden kanavien edellyttämää sosiaalista pääomaa (sosiaalisia verkostoja ja niistä saatavaa tietoa ja luottamusta) ole usein ehtinyt muodostua tai se on rajoittunutta.

Ne, jotka ovat onnistuneet saamaan työtä, ovat keskimääräistä useammin määräaikaaisissa tai muuten epätyypillisissä työsuhteissa (Forsander 2002; Pohjanpää et al. 2003). Maahanmuuttajien keskitulot ovat lisäksi kaikilla toimialoilla selvästi alhaisemmat kuin koko väestön palkkataso (Ulkomaalaiset pääkaupunkiseudulla 2003; myös Sutela 2005).

Maahanmuuttajataustaisten asutokuntien keskimääräiset verotettavat tulot olivat vuonna 2000 koko maassa vähäisemmät kuin kantaväestöllä. Perheiden elinolosuhteiden kannalta huomattavaa on, että vähiten tuloja oli yhden huoltajan asutokunnilla (12 000 euroa / asutokunta) ja pareilla, joilla oli lapsia (34 000 euroa / asutokunta). (Ulkomaalaiset pääkaupunkiseudulla 2003.)

Työttömyydellä, taloudellisella epävarmuudella ja vähävaraisuudella on maahanmuuttajaperheiden hyvinvoinnille samanlaisia negatiivisia seurauksia kuin valtaväestönkin perheille. Käytettävissä olevat tulot vaikuttavat mm. asumiseen ja vapaa-aikaan liittyviin valinnanmahdollisuuksiin sekä yleiseen elämänhallinnan tunteeseen. Taloudelliset seikat rajoittavat esimerkiksi lasten harrastuksia.

Monet aikuiset maahanmuuttajat yrittävät parantaa työllistymisen mahdollisuuksiaan opiskelun kautta. *Maahanmuuttajien elinolot* -tutkimuksen mukaan kaikkien neljän ryhmän (virolaiset, venäläiset, vietnamilaiset ja somalialaiset) koulutustaso oli noussut, ja 22–28 % heistä oli Suomessa oloaikanaan suorittanut ammatillisen tai korkeakoulutasoisen tutkinnon. Kouluttautumista rajoittaa kuitenkin muun muassa se, että kotoutumistuki katkeaa niiltä aikuisilta, jotka

opiskelevat oppilaitoksessa. Monet epäröivät opintolainan ottamista, kun työllistymisestä opiskelun jälkeen ei ole takeita.

4.4 Asunto ja asuinympäristö perhe-elämän näyttämönä

Asunto ja asuinalue ovat arkielämän sujumisen ja viihtyvyyden kannalta keskeisiä. Maahanmuuttajat, joiden liikkuminen alueelta toiselle on vaikeaa tai rajallista, luovat mielikuvansa koko vastaanottavasta yhteiskunnasta ja sen väestöstä asuinympäristöstä saamiensa kokemusten perusteella. Maahanmuuttajien asumisen erityispiirteitä on etnisten ryhmien keskittyminen tietyille asuinalueille sekä ahtaasti asuminen.

Julkisesti tuotetut vuokra-asunnot ovat useimmille maahanmuuttajille lähes ainoa tapa saada asunto. Ne ovat yleensä kerrostaloissa, joissa standardina on kolme huonetta ja keittiö tai tätä pienemmät asunnot. (Juntto 2005.) Esimerkiksi Helsingissä maahanmuuttajat ovat keskittyneet uusille vuokra-asuntoalueille, mm. Itä-Helsingin lähiöihin. Keskittymistä voidaan osittain selittää sosioekonomisilla seikoilla. Toisaalta maahanmuuttajat hakeutuvat myös sinne, missä asuu sukulaisia tai muita samaan kieliryhmään kuuluvia. Tämä on ymmärrettävää, sillä esimerkiksi *Maahanmuuttajien elinolot* -tutkimuksen mukaan tutkittavat kertoivat saavansa maanmiehiltään helpommin apua käytännön asioissa ja näiden läsnäolo helpotti myös yksinäisyyttä ja koti-ikävän tunteita (Pohjanpää et al. 2003). Olisi kuitenkin myös selvitettävä, onko joillakin hallintokäytännöillä tai esimerkiksi vuokranantajien asenteilla merkitystä sille, että tietyistä maista muuttaneet maahanmuuttajat keskittyvät tietyille alueille.

Viime vuosina keskittyminen tietyille Helsingin alueille on vähentynyt ja maahanmuuttajataustainen väestö on myös laajentunut tasaisemmin koko pääkaupunkiseudulle. Tästä huolimatta lähiöiden leimaantumisen riski on kuitenkin vielä olemassa. (Lankinen 2003.) Maahanmuuttajien keskittyminen alueille, joissa kantaväestön sosiaaliset ongelmat ovat yleisiä, rasittaa esimerkiksi kouluja ja opettajia, kun erityistä tukea tarvitsevia lapsia on paljon. Toisaalta keskittyminen saattaa paremmin mahdollistaa joidenkin erityispalveluiden tarjoamista.

Suomalainen asumistapa on hyvin yhdenmukainen. Asunnot ovat melko pieniä ja niiden suunnittelussa on toteutettu tiettyjä standardeja. (Juntto 2005.) Nämä standardit ovat muotoutuneet suomalaisille oletuksille tietynlaisista asujista ja heidän tarpeistaan. Vaihtoehtojen vähäisyys voi kuitenkin aiheuttaa ongelmia niille maahanmuuttajille, joiden tarpeet ovat tästä keskiverrosta poikkeavia.

Maahanmuuttajien elinolot -tutkimuksen mukaan tutkittavat kokivat asumisen perustason melko hyväksi, mutta asuntokunnat olivat valtaväestöä suurempia ja maahanmuuttajat asuivat muuta väestöä selvästi ahtaammin. Tavallisin asuntokunnan koko oli venäläisillä kaksi henkilöä, vietnamilaisilla kolme, virolaisilla neljä ja somalialaisilla seitsemän tai enemmän. Pääkaupunkiseudulla suomalaisista asuu ahtaasti 22%, mutta somalialaisista 80%, vietnamilaisista lähes 70% ja virolaisista ja venäläisistäkin näin asuu yli 40%. (Juntto 2005.) Perheiden olosuhteiden kannalta on huomattava, että pääkaupunkiseudun kaikista maahanmuuttajataustaisista lapsista 70 % asui ahtaasti (Ulkomaalaiset pääkaupunkiseudulla 2003).

Ahtaasti asumisen seuraukset ovat oletettavasti samat maahanmuuttajataustaisille kuin ns. valtaväestöön kuuluvillekin: ahtaasti asuminen lisää viihtymättömyyttä kotona ja kiristää perheen sisäisiä ihmissuhteita. Koululaisten on vaikea keskittyä läksyihinsä ja nuoret kaipaavat omaa tilaa ja mahdollisuuksia tavata ikätovereitaan. Kun monet maahanmuuttajista asuvat kerrostalossa, ei asumismuoto mahdollista oman tilan laajentamista seinien ulkopuolellekaan.

Maahanmuuttajien keskuudessa on myös asunnottomuutta. Asunnon puutteen vuoksi jotkut maahanmuuttajat voivat asua pitkiäkin aikoja sukulaisten asunnoissa. Huolestuttavaa on, että kun asunnottomuus on suomalaisen väestön keskuudessa lähinnä yksinäisten miesten ongelma, oli se Rastaan (2002) tutkimuksessa maahanmuuttajien keskuudessa etenkin suurten perheiden ongelma. Asunnottomuus yhdistettynä työttömyyteen vaikeuttaa myös kansalaisuuden saamista, jos hakijan on vaikeaa muulla tavoin osoittaa, että hän on asunut keskeytyksettä Suomessa vaaditun ajan.

Suomalaiset asumiskäytännöt ovat monille erilaisista oloista tulleille outoja. Esimerkiksi piha- ja hiekkalaatikkokulttuuri voi olla useille vanhemmille vieras. Myös kasvatuskäytännöt ja käsitykset yksityisestä ja julkisesta tilankäytöstä voivat olla erilaisia valtaväestön ja maahanmuuttajien välillä. Tarvittaisiinkin paljon tietoa omalla kielellä sekä ohjausta yhteistilojen ja välineiden käyttöön. Suomalaisen vähäinen ja etäinen kanssakäyminen naapurinsa kanssa saattaa hämmentää uusia tulokkaita ja aiheuttaa väärintulkintoja (Ikäläinen et al. 2003).

Kohtaamismahdollisuudet valtaväestön ja maahanmuuttajien välillä taloyhtiöissä ja asuinalueilla auttavat hyvään alkun ja voivat ennaltaehkäistä erilaisista tottumuksista syntyvää kitkaa. Asuinalueella ohjattu harrastustoiminta lapsille ja nuorille ohjaa energiaa hyvään ja turvalliseen toimintaan. Monissa asukaspuistoissa ja avoimissa päiväkodeissa maahanmuuttajajäidit onkin jo erityisesti otettu eri toiminnoissa huomioon.

4.5 Turvallisuuden tunne on hyvinvoinnin perusedellytys

Maahanmuuttajien keskittyminen vuokra-asuntoalueille voi kärjistää valtaväestön ja maahanmuuttajien välisiä suhteita (Ikäläinen et al. 2003). Asuinalueilla, joilla työttömyys on korkea kantaväestön keskuudessa ja sosiaalinen syrjäytyminen yleistä, voi maahanmuuttajien koettu turvallisuus olla huono. Vaikka maahanmuuttajat olivat *Maahanmuuttajien elinolot* -tutkimuksen mukaan melko tyytyväisiä asuinalueeseensa, ei heistä osa uskaltanut liikkua yksin ulkona illalla (Juntto 2005).

Valtaväestön erilaisia reaktioita maahanmuuttajaväestöön on selitetty erilaisilla teorioilla. *Konfliktiteorian* (Lange & Westin 1981) mukaan maahanmuuttajien lukumäärän kasvaminen ja sen myötä lisääntynyt kulttuurienvälinen kohtaaminen saa aikaan ennakkoluuloja ja maahanmuuttajien lisääntyvää syrjintää. Tämän selitetään johtuvan uhkakuvista, jotka liittyvät valtaväestön voimistuneeseen kilpailunkokemukseen eri elämänalueilla (esimerkiksi kilpailu työpaikoista, sosiaalietuuksista jne.). *Kontaktihypoteesin* (Allport 1954) mukaan ennakkoluuloinen suhtautuminen vieraaseen ja tuntemattomaan on luonnollista. Hypoteesin mukaan ennakkoluulot kuitenkin vähenevät ja suvaitsevaisuus lisääntyy kun kohtaamiset lisääntyvät ja valtaväestöllä on mahdollisuus tarkistaa asenteitaan. Onkin mielenkiintoista pohtia, eroavatko sosioekonomisesti erilaisten asuinalueiden valtaväestön asenteet näiden teorioiden mukaisesti. Ovatko uhkakuvat vallitsevampia tietyillä asuinalueilla ja voidaanko syrjintää selittää näin? Onko joidenkin asuinalueiden asukkailla taas enemmän ”varaa” suhtautua uusiin tulokkaisiin mielenkiinnolla ja monikulttuurisuuden positiivisia näkökohtia korostamalla?

Maahanmuuttajien elinolot -tutkimuksen mukaan maahanmuuttajien kokema väkivalta oli kaksi kertaa yleisempää kuin kantaväestön kokema. Enemmän kuin joka viides väkivaltaa kokeneista ilmoitti kokeneensa jotain kysytyistä väkivallan muodoista viimeisen 12 kuukauden aikana. Naisten ja miesten välillä ei ollut eroa väkivallan kokemusten määrässä, mutta eri ryhmien vertailussa somalialaissyntyiset olivat kokeneet selvästi eniten väkivaltaa tai sillä uhkaamista. Kaikista väkivaltaa kokeneista 64% arveli väkivallan kohteeksi joutumisen johtuvan heidän maahanmuuttajataustastaan. (Honkatukia 2005). Asuinalueensa turvalliseksi koki tämän tutkimuksen mukaan yhdeksän kymmenestä venäläis-, virolais- ja vietnamilaissyntyisestä, mutta vain joka kolmas somalialainen (Pohjanpää et al. 2003).

Päivittäinen rasististen solvausten ja uhkailujen kuuleminen on arkea etenkin ns. näkyville maahanmuuttajille (fyysisiltä ominaisuuksiltaan kantaväestöstä selvästi erottuville). Esimerkiksi Ikäläinen et al. (2003) raportoivat

selvityksessään, että muun muassa somalivanhemmat eivät mielellään salli lasten leikkivän tai liikkuvan yksin asuinalueellaan. Vanhemmat ovat huolissaan lasten turvallisuudesta ja siitä, että suomalaisen nuorisokulttuurin paineessa nuoret menettävät uskonnollisen ja kulttuurisen identiteettinsä. Selvityksen mukaan lapset viettävätkin paljon aikaa kotona ja koulussa, eikä heillä ole juuri harrastuksia eikä kantaväestöön kuuluvia tovereita. Samalla vanhemmat ovat huolissaan siitä, miten kauan voivat pitää lapsensa kotona. He pelkäävät, että lapset viimeistään murrosiässä pitkästyvät ja lähtevät kadulle, ostoskeskuksiin tai rautatieasemalle vanhempien vastustuksesta ja suojelevasta asenteesta huolimatta. Vanhemmat kokevat, että lasten opiskelumotivaatio, hyvin sujuva opiskelu ja tarjolla oleva harrastustoiminta pienentävät riskejä ja ajautumista huonoon seuraan. Harrastusten pitäisi kuitenkin heidän mukaansa olla sosiaalisesti ja kulttuurisesti ”turvallisia” ja saavutettavissa omalla asuinalueella. (Ks. myös Moallin, artikkeli 8)

Monissa kansainvälisissä tutkimuksissa on raportoitu maahanmuuttajanaisten lähisuhteissa (esim. Pels 2000) kokemasta väkivallasta. Lähisuhdeväkivalta ei kuitenkaan tullut selvästi esiin *Maahanmuuttajien elinolot* -tutkimuksessa (Honkatukia 2005). Aihe on arka ja vaatii paljastuakseen luottamuksellista suhdetta tutkijaan tai työntekijään. Monet perheväkivaltatapaukset jäävätkin tulematta esiin. Perheväkivallasta kertoo kuitenkin se, että turvakotien asiakkaissa maahanmuuttajanaisten osuus on kasvanut vuosikymmenen aikana: maahanmuuttajataustaiset naiset hakeutuvat turvakoteihin 8.5 kertaa useammin kuin suomalaiset naiset. (Haarakangas et al. 2000.) Luku ei kuitenkaan välttämättä kerro siitä, että lähisuhdeväkivaltaa olisi näin paljon enemmän, vaan ehkä myös siitä, että maahanmuuttajataustaisilla naisilla ei ole muita verkostoja, joista hakea turvaa.

4.6 Perhe kotoutumisen resurssina

Maastamuuttajan on vaikeaa - ellei mahdotonta - valmistautua maahanmuuttoon liittyviin psykososiaalisiin haasteisiin. Kun omista juurista irtautumista ja uuteen yhteiskuntaan asettumista ei ole ennen koettu, ovat kotoutumisen haasteet monille ennakoitua suurempia. Kokemuksen kokonaisvaltaisuus yllättää.

Muuton seurauksena jotkut elämänolosuhteet saattavat parantua, mutta kaikin osin olosuhteet eivät välttämättä vastaa odotuksia. Monille Suomeen tulleille maahan-muuttajille esimerkiksi vaikea työllistyminen ja kantaväestön asenteet ovat aiheuttaneet pettymyksen. Myös nopea sosiokulttuurinen muutos ja sopeutumisen haasteet perhe-elämässä tulevat monille yllätyksenä.

Perhe voi toimia maahanmuuttajan tärkeimpänä kotoutumisen resurssina silloin, kun se pysyy riittävän eheänä ja toimivana maahanmuuttoon liittyvistä

suurista ja nopeista muutoksista huolimatta. Perhe voi parhaimmillaan toimia jäsenilleen nopean muutoksen puskurina, emotionaalisena tukena ja identiteetin peilinä. Kuten muillekin lapsille, on myös maahanmuuttajataustaisille lapsille perhe heidän tärkein kehitysympäristönsä.

4.7 Perheet murroksessa: lastenkasvatus ja perhedynamiikan muutokset

Kasvaminen tietyssä kulttuurissa merkitsee sen kielen, arvomaailman, normien ja roolien sisäistämistä samoin kuin yhteiskunnan rakenteen ja toiminnan vähittäistä hahmottamista. Lastenkasvatuksessa ja perheenjäsenten välisissä suhteissa kulttuuriset arvot, normit ja roolit ilmenevät puhtaimmillaan. Näiden sisäistäminen tapahtuu suurelta osin tiedostamatta, mallioppimisen kautta. Kieli ja vuorovaikutus luovat linkin mm. sosiaaliseen yhteisöön ja laajempaan yhteiskuntaan ja sen rakenteen sekä toimintaperiaatteiden ymmärtämiseen.

Perheen ihmissuhteiden toimivuus perustuu perheenjäsenten riittävään yhteisymmärrykseen perheenjäsenten rooleista ja toimintaa säätelevistä arvoista sekä normeista. Kasvatus on näiden käsitysten siirtämistä ja vahvistamista sukupolvelta toiselle. Usein myös yhteiskunnan instituutiot, esimerkiksi päiväkotia ja koulu, tukevat perheen käsityksiä ns. oikeista rooleista, normeista ja asenteista, niin että lapset omaksuvat ne ilman suurempia ristiriitoja.

Toiseen maahan muuttamisen myötä ei aiemmin opittu ja sisäistetty sekä itseltään selvänä pidetty normi, rooli tai käyttäytymistapa enää välttämättä toimikaan uudessa ympäristössä odotetulla tavalla. Aikuinen muuttaja voi joutua kyseenalaistamaan aiemmin oppimaansa radikaalisti. Hän joutuu - kuin lapsi - oppimaan vaivalloisesti uudet pätevät säännöt, normit ja roolit sekä hahmottamaan uuden yhteiskunnan toimintaperiaatteet. Myös oma vanhemmuus ja kasvatuseriaatteet joutuvat muutokseen. Maahanmuuttajavanhemmat kasvattavat lapsiaan tilanteessa, josta heillä ei ole aikaisemman kokemuksen ”karttaa”. He joutuvat ohjaamaan lapsiaan ja tekemään valintoja tilanteessa, jossa aiemmat roolimallit ja normit eivät välttämättä toimi. (Myös Suárez-Orozco & Suárez-Orozco 2001.)

Maahanmuutto muuttaa myös usein perheen rakennetta ja sosiaalisia verkostoja. Maahanmuuton psykososiaaliset vaikutukset näkyvät herkästi perheenjäsenten välisten roolien muutoksissa. Perhedynamiikan muutokset voivat ilmetä sekä sukupolvien että sukupuolten välisissä suhteissa. Nämä muutokset ovat ainkin jossain kotoutumisen vaiheessa haaste perheen sisäiselle yhtenäisyydelle. (Suárez-Orozco & Suárez-Orozco 2001; Alitolppa-Niitamo 2002; 2004.)

Eritahtinen kotoutuminen (Portes 1997) perheenjäsenten välillä muuttaa tai vääristää perheenjäsenten välisiä vuorovaikutus- ja valtasuhteita. Eritahtinen kotoutuminen on ilmeistä esimerkiksi parisuhteissa, joissa toinen puoliso on muuttanut maahan selvästi aiemmin kuin toinen tai ns. kahden kulttuurin perheissä, joissa toinen puoliso on etnisesti suomalainen. Toisen suurempi kosketuspinta yhteiskuntaan ja sen sosiaalisiin verkostoihin, parempi kielitaito ja yhteiskunnan tuntemus saattaa puoliset keskenään epätyytyttävään valta-riippuvuus -suhteeseen.

Eritahtista kotoutumista sukupolvien välillä tapahtuu helposti myös perheissä, joissa lapset ja nuoret menevät kouluun. Näin he pääsevät automaattisesti valtakulttuurin vaikutuspiiriin, mutta vanhemmat jäävät esimerkiksi työttömyyden vuoksi eristykseen. Lapset oppivat uutta kieltä ja yhteiskunnan toimintaperiaatteita nopeammin kuin vanhempansa. Tällöin vanhempien ja lasten väliset roolit voivat kääntyä vaarallisesti ylösalaisin niin, että lapset ottavat liiaksi vastuuta ja ohjailevat vanhempiaan uudessa yhteiskunnassa. Seurauksena on, että vanhemmat menettävät auktoriteettinsa ja vanhemmuutensa ja lapset menettävät huolettoman lapsuutensa.

Aikuisille uuden kielen oppiminen ja mukaan pääseminen yhteiskuntaan sekä sosiaalisiin verkostoihin on siis erityisen tärkeää juuri vanhemmuuden kannalta. Monissa kulttuureissa miehen ja naisen roolit ovat eriytyneemmät kuin Suomessa nykyään. On muistettava, että näitä rooleja ja asemia ei voi muuttaa nopeasti – onhan Suomessakin naisten ja miesten välisen tasa-arvon saavuttaminen kestänyt vuosikymmeniä. Traditionaalisista kulttuureista tulleille miehille olisikin annettava mahdollisuuksia säilyttää arvokkuutensa siten, että he voivat osallistua työelämään tai muuhun yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Samalla on myös naisten osallistumisen ja kotoutumisen mahdollisuudet taattava tarjoamalla heille esimerkiksi lastenhoitoa kielikurssien ja muun koulutuksen ajaksi sekä tiedottamalla suomalaisen tasa-arvoon ja ihmisoikeuksiin liittyvistä periaatteista. (Ks. myös Mikkonen, artikkeli 5.)

Monet perheet kokevat juurettomuutta ja kärsivät sosiaalisten tukiverkostojen hajoamisesta. Myös kielen ja yhteiskunnan tuntemuksen puutteen seurannaisvaikutukset elämänhallinnalle ja vanhemmuudelle sekä etniseen identiteettiin liittyvä hämmennys lisäävät psykososiaalisia ongelmia. Perheen vanhemmat kohtaavat kotoutumisen moninaiset haasteet ja yrittävät löytää paikkansa uudessa yhteiskunnassa. Samalla lapset ja nuoret kasvavat, kehittyvät ja tarvitsevat vanhempiansa ohjausta ja kontrollia kuten aina ennenkin.

Väestöliiton Kotipuun kokemuksen mukaan useat tekijät muodostavat riskitekijöitä koko perheen tasapainoiselle kotoutumiselle ja hyvinvoinnille. Näin etenkin, jos seuraavista tekijöistä useampi osuu samanaikaisesti perheen kohdalle: *yksinhooltajuus, luku- ja kirjoitustaidottomuus, vanhempien eristäytyneisyys ja masentunei-*

suus, monilapsisuus, sekä vammaisuuden tai muun seikan takia erityistarpeessa oleva perhe. Nämä tekijät tulisi tunnistaa kunnissa jo kotoutumisen alkuvaiheessa ja suunnitella yhdessä perheen kanssa tehostettua tukea ja ohjausta.

4.8 Kohtaavatko maahanmuuttajat rakenteellista syrjintää?

Maahanmuuttajien olosuhteet olivat Tilastokeskuksen *Maahanmuuttajien elin-olot* -tutkimuksen mukaan monessa suhteessa huonommat kuin valtaväestön. Heidän oli muun muassa vaikea saada työtä, heidän palkkansa oli alhaisempi ja he asuivat ahtaammin kuin valtaväestö.

Onkin kysyttävä, mistä huonommat elinolosuhteet johtuvat. Ovatko kysymyksessä vain suuren muutoksen haasteisiin ja alkuvaiheen vaikeuksiin liittyvät tekijät vai onko kysymys systemaattisesta rakenteellisesta syrjinnästä?

Maahanmuuton seuraukset ovat hyvin monitasoiset. Kaikkine muutoksineen se koettelee kotoutujan jaksamista ja elämänhallintaa varsinkin kotoutumisen alkuvuosina. Tähän siirtymään liittyvät muun muassa yksilön rooleissa tapahtuvat muutokset, joiden ymmärtäminen ja hyväksyminen vaatii aikaa ja psyykkistä energiaa. (Ks. Novitsky, artikkeli 6.) Tukea, tietoa ja ohjausta tarvitaankin niin, että kotoutujat jaksaisivat ohjata aktiivisesti omaa elämäänsä uusissa olosuhteissa ja osaisivat tehdä tavoitteidensa mukaisia päätöksiä. Perheessä etenkin vanhempien jaksaminen on keskeistä, sillä heidän lapsensa tarvitsevat huolehtimista ja ohjausta kotoutumisprosessin vaiheesta riippumatta. Lasten kehitykselle jokainen vuosi on yhtä tärkeä.

Alkuvaiheen haasteisiin liittyy ymmärrettävän tiedon saaminen yhteiskunnasta, työmarkkinoista ja erilaisista palveluista. Suomalainen yhteiskunta on hyvin monimutkainen ja hyvinvointipalvelut ovat eriytyneet monille hallinnollisille sektoreille ja erityisasiantuntijoille. Suomalaisessa yhteiskunnassa on julkisten palvelujen tuntemus merkittävää oman elämänhallinnan kannalta. Siksi omakielisen tiedon ja suomen/ruotsin kielen opetuksen puutteita voidaan pitää selvinä rakenteellisen syrjinnän muotoina. Tiedonpuutteesta johtuvat väärät valinnat tai tarvittavien valintojen tekemättä jättäminen johtavat helposti syrjäytymiskehitykseen. Syrjäytyminen ei vaikuta vain ensimmäiseen sukupolveen kotoutumisen alkuvuosina, vaan sillä on todennäköisesti kauaskantoisia seurauksia koko perheelle, myös myöhemmille sukupolville. Yhtenä ratkaisuna ongelmaan on Väestöliiton Kotipuussa luotu malli perheiden palveluiden saatavuuden parantamiseksi. Tässä nk. välittävän perhetyön mallissa annetaan tietoa palveluista ja ohjataan perhettä palveluverkostossa. Luotua mallia testataan myös julkisen sektorin toiminnassa. (Ks. Alitolppa-Niitamo et al., artikkeli 7.)

Tiedon lisäksi tarvitaan asennetyötä. Tasa-arvoisen kohtelun tulee toteutua yksilöiden välisissä kohtaamisissa niin kadulla kuin virastoissakin. Vaikeammin tunnistettavia ovat ne asenteet, normit ja käytännöt, jotka pitävät yllä rakenteellista syrjintää. On tutkittava ja kehitettävä hallintotapoja, päätösprosesseja ja muita ammattityön käytäntöjä niin, että ne eivät johda rakenteelliseen syrjintään.

Rakenteellista syrjintää tapahtuu helposti silloin, kun päätöksenteon normina on tietty ”suomalaisuus”. Sen sijaan, että kategorisoidaan maahanmuuttajat erilaisiin etnisiin ryhmiin ja selitetään sosiaalisia ongelmia kulttuurieroilla, tulisi kiinnittää huomio heidän nykyisiin elinolosuhteisiinsa. Erityisen tärkeää on tarkkailla etnisen tasa-arvon toteutumista hallintokulttuurien ja eri instituutioiden toimintamallien näkökulmasta. Rakenteellinen syrjintä johtaa epätasa-arvoon, joka näkyy systemaattisesti ja konkreettisesti esimerkiksi syrjinnän kohteeksi joutuneiden sosiaalisessa ja taloudellisessa tilanteessa.

4.9 Väestö monikulttuuristuu – entä palvelut?

Valtaosa *Maahanmuuttajien elinolot* -tutkimukseen osallistuneista edusti maahanmuuttajien ensimmäistä sukupolvea. He ovat siis syntyneet jossain muussa maassa ja monet heistä ovat muuttaneet vasta aikuisiässä Suomeen. Monet ovat asuneet Suomessa vasta muutamia vuosia. Tutkimuksen mukaan he olivat pääasiassa tyytyväisiä asunto- ja asuinalueolosuhteisiinsa sekä palkkaansa – kantaväestöön verrattuna huonommista elinolosuhteista huolimatta. Tätä ilmiötä voidaan selittää niin sanotulla ’positiivinen kaksoisviitekehys’ -ilmiöllä (Ogbu 1987: ’positive dual frame of reference’). Em. teorian mukaan ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajat usein vertaavat olosuhteitaan kantaväestön sijasta niihin olosuhteisiin, joihin olivat tottuneet lähtömaassaan. Koska *Maahanmuuttajien elinolot* -tutkimukseen osallistuneet muuttivat maista, joissa sosioekonomiset olosuhteet ovat valtaosalle huonommat kuin Suomessa, on todennäköistä että em. kaksoisviitekehys-teoria ainakin osittain selittää tyytyväisyysilmiötä.

Maahanmuuttajien suhteellisesta tyytyväisyydestä huolimatta tulee tutkimusten osoittamiin epäkohtiin puuttua yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden nimissä. Ei voi myöskään olettaa, että toinen sukupolvi tyytyisi alempiin standardeihin kuin muutkaan maassa syntyneet. Monissa Euroopan maissa ja Yhdysvalloissa on nähtävissä, että etnisten vähemmistöjen toinen ja tätä myöhemmät sukupolvet eivät tyydy syrjintään eivätkä valtaväestöä huonompiin olosuhteisiin. Sosiaalisena perimänä siirtynyttä huono-osaisuutta vastaan protestoidaan. Tämä protesti on joskus eristäytymistä, joskus se on aktiivista toimintaa valtaväestöä ja yhteiskuntaa vastaan.

4.10 Puhetta perheestä

Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan perhepalvelut perustuvat suomalaiselle perhekäsitykselle. Perheillä on näissä oletuksissa tietty rakenne ja koko sekä kulttuurisesti määrittävät perheenjäsenten väliset roolit.

Kotouttamistoiminta on hyvin yksilökeskeistä eikä juuri ota huomioon perheiden tarpeita. Perhekokonaisuutta ja maahanmuuton sekä kotouttamistoiminnan seurauksia perhekokonaisuudelle ei ole palveluissa juuri otettu huomioon, vaikka perhe on yksilön hyvinvoinnin ja onnistuneen kotoutumisen tärkeä resurssi. Eri ammattiyhteisöissä tulisikin pohtia tarkemmin sitä, miten maahanmuuttajataustaisia perheitä autettaisiin paremmin tukemaan omia jäseniään muutoksen ja kotoutumisen myllerryksessä.

Perheiden tuki ei saa rajoittua vain kotouttamistoimen piiriin kolmena ensimmäisenä asumisvuonna, vaan sen tulee voida jatkua tarpeen mukaan pitempään. Sosiaalitoimi on keskeisessä asemassa perheen tukemisessa, mikä edellyttää myös sosiaalihallinnon sitoutumista monikulttuuristen hyvinvointipalvelujen tuottamiseen. (Ks. myös Ikäläinen et al. 2003.) On aika selvittää ja tutkia myös sitä, miten perhepolitiikka ja perhepalvelut vastaavat nykyiseen monikulttuuriseen todellisuuteen.

Myös sosiaali-, terveys- ja opetusalan ammattilaisten tavoitteena tulisi olla uusien sosiaalisten rakenteiden ja käytäntöjen luominen. Näiden tulisi ottaa huomioon moninaisen väestön erilaiset lähtökohdat ja tarpeet. Vanhoja työmetodeja kyseenalaistamalla ja uusia luomalla voidaan luoda tasa-arvoisia monikulttuurisia palveluita. Ensimmäisen ja toisen sukupolven maahanmuuttajataustaisten perheiden kohdalla tämä tarkoittaa muun muassa perheen kokeman muutoksen haasteiden, tiedontarpeen, elämänhallinnan ja perheprosessien huomioon ottamista. Perheiden kokonaisvaltainen kotoutuminen riippuu paljolti siitä, miten yhteiskunta ottaa heidät vastaan ja tarjoaa heille hyvinvoinnin edellytyksiä ja palveluita heidän erityistarpeidensa mukaisesti.

Koska maahanmuuttajaperheet ovat taustoiltaan, resursseiltaan ja tarpeiltaan hyvin moninainen ryhmä, on kaikkien tarpeisiin mahdotonta vastata erillispalveluin. Kestävämpää onkin kehittää julkisten palvelujen joustavuutta ja vastavuutta uusien tulokkaiden tarpeiden mukaisesti. Näin esimerkiksi perhepalvelut perustuvat ajanmukaiselle tiedolle monikulttuurisen väestön olosuhteista ja tarpeista ja tukevat perheitä räätälöidysti vaihtoehtoja tarjoten. Maahanmuuttajataustaisilla opetus-, sosiaali- ja terveysalan ammattilaisilla tulee olemaan keskeinen rooli monikulttuuristen julkisten palvelujen tarjoamisessa.

Tähän asti on maahanmuuttajaperheiden erityistarpeisiin pyritty vastaamaan erilaisin projektein. Ismo Söderling jo totesi (artikkeli 2) olevan todennäköistä, että maahanmuuttajataustaisten henkilöiden ja perheiden osuus suomalaisessa väestössä kasvaa entisestään. On siis aika kehittää julkisen sektorin rakenteita ja toimintamalleja tukemaan heidän hyvinvointiaan. Monikulttuurisuus ei ole projekti, vaan suomalaisen yhteiskunnan pysyvä ominaisuus.

Suomessa on vielä mahdollista vaikuttaa syrjäytymisen etnisen periytyvyyden ketjureaktioon ja yhteiskunnan eriarvoistumiseen etnisin perustein. Maahanmuuttajia on toistaiseksi vähän ja heistäkin valtaosa lähinnä ensimmäisen ja toisen polven muuttajia. Olisi pikaisesti panostettava juuri vastaanottoon, alkuvaiheen intensiiviseen ohjaukseen, monikulttuuristen käytäntöjen luomiseen julkisella sektorilla sekä asennetyöhön.

Kun asioihin ja epäkohtiin puututaan nyt, voi Suomi kenties tulevaisuudessa esiintyä kansainvälisissä vertailuissa myös monikulttuurisuuden ja etnisen tasa-arvon sekä syrjimättömyyden mallimaana.

4.11 Hyviä käytäntöjä

- ♦ Tutustu yksilön ja perheen sen hetkiseen elämäntilanteeseen ja elinolosuhteisiin. Selvitä keskustelemalla heidän elämänsä ja kotoutumisensa tavoitteet ja käsitykset siitä, miten näihin tavoitteisiin päästään. Kiinnitä huomiota perheen maahanmuuton ja kotoutumisen kokemuksiin ja elämänhallintaan.
- ♦ Erot toisistaan kulttuuriset erot ja elämäntilanteesta sekä elinolosuhteista johtuvat sosiaaliset ongelmat. Sosiaalisten ongelmien kultturalisointi johtaa vääristyneeseen erojen korostamiseen.
- ♦ Tunnista perheen kotoutumiseen liittyvät riskitekijät. Tarjoa perheille tukea ennaltaehkäisevästi.
- ♦ Tunnista mahdolliset eritahtisen kotoutumisen prosessit perheessä. Huolehdi siitä, että kaikilla perheenjäsenillä on tasapainoisesti kotouttavaa toimintaa ja mahdollisuus kantaväestön sosiaalisiin verkostoihin.
- ♦ Tarjoa tietoa vastaanottajan omalla kielellä yhteiskunnan toiminnasta ja sen palveluista sekä tehostettua palveluunohjausta etenkin kotoutumisen alkuvuosina.
- ♦ Mieti miten etninen tasa-arvo toteutuu työssäsi hallintokulttuurin ja erilaisten toimintamallien näkökulmasta. Onko maahanmuuttaja-taustaisilla

perheillä tasa-arvoiset mahdollisuudet hyötyä työstäsi vai pidätkö ehkä tiedostamattasi yllä rakenteellista syrjintää?

- ♦ Kyseenalaista vanhoja työmetodeja, ole joustava ja luo uusia toiminnan malleja moninaistuvan asiakaskunnan tarpeiden mukaisesti.

Lähteet

- Alitolppa-Niitamo, Anne. 2002. Perhe kotoutumisen resurssina ja taistelukenttänä. Teoksessa: Reet Nurmi & Reetta Helander (toim.), *Väkivalta ei tunne kulttuurisia rajoja. Maahanmuuttajanaisiin kohdistuva väkivalta Suomessa*. 81–88. Helsinki, Sosiaali- ja terveysministeriö: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Alitolppa-Niitamo, Anne. 2004. The Icebreakers. Somali-speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education. Series D 42/2004. Helsinki: The Family Federation of Finland, The Population Research Institute.
- Allport, Gordon E. 1954. *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Dominelli, Lena, Walter Lorenz & Haluk Soydan. 2001. Introduction. Teoksessa Lena Dominelli, Walter Lorenz & Haluk Soydan (toim.), *Beyond Racial Divides. Ethnicities in social work practice*. Aldershot, England: Ashgate Pub. Co.
- Forsander, Annika. 2002. Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002. Helsinki: Väestöliitto, Väestötutkimuslaitos.
- Haarakangas, Tanja, Natalia Ollus & Sini Tuikka. 2000. Väkivaltaa kokeneet maahanmuuttajanaiset – haaste turvakotipalveluille Suomessa. Tasa-arvo-julkaisuja 2000:3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Honkatukia, Päivi. 2005. Väkivaltaa maahanmuuttajien kokemana ja kertomana. Teoksessa: Seppo Paananen (toim.), *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. 119–135. Helsinki: Tilastokeskus.
- Ikäläinen, Sinikka, Taina Martiskainen & Maritta Törrönen. 2003. Mangopuun juurelta kuusen katveeseen – asiakkaana maahanmuuttajaperhe. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Juntto, Anneli. 2005. Maahanmuuttajien asuminen – integroitumista vai segregoitumista? Teoksessa: Seppo Paananen (toim.), *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. 43–58. Helsinki: Tilastokeskus.
- Lange, Anders & Charles Westin. 1981. *Etnisk diskriminering och social identitet*. Stockholm: LiberFörlag. Publica.

- Lankinen, Markku. 2003. Tunnuslukuja kehityspiirteitä Helsingin lähiöistä. Teoksessa: Pia Bäcklund & Harry Schulman (toim.), *Lähiöprojekti lähikuvassa. Lähiöprojektikauden 2000–2003 arviointi*. Tutkimuksia 2003:4. 27–51. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Ogbu, John. 1987. Variability in Minority School Performance: A Problem in Search of an Explanation. *Anthropology and Education Quarterly*, 18, 312–334.
- Pels, Trees. 2000. Muslim Families from Morocco in the Netherlands. Gender Dynamics and Fathers' Roles in a Context of Change. *Current Sociology*, vol 48, number 4, October 2000, 75–93. Special Issue on The Muslim Family in Europe.
- Pohjanpää, Kirsti, Seppo Paananen & Mauri Nieminen. 2003. Maahanmuuttajien elinolot: venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002. Elinolot 2003: 1. Helsinki: Tilastokeskus.
- Portes, Alejandro. 1997. Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities. *International Migration review*, volume xxxi, number 4, winter 1997, 799–825.
- Rastas, Merja. 2002. Maahanmuuttajien asunnottomuus Helsingissä. Suomen ympäristö 582. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Suárez-Orozco, Carola & Marcelo Suárez-Orozco. 2001. *Children of Immigration*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sutela, Hanna. 2005. Maahanmuuttajat palkkatyössä. Teoksessa: Seppo Paananen (toim.), *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. 83–109. Helsinki: Tilastokeskus.
- Ulkomaalaiset pääkaupunkiseudulla. 2003. Pääkaupunkiseudun julkaisusarja B2003:14. Helsinki: Pääkaupunkiseudun yhteistyövaltuuskunta (YTV).

5. Työttömät ja työvoiman ulkopuolella olevat maahanmuuttajat: kotouttamistoiminnasta

Anna Mikkonen

5.1 Taustaksi

Artikkeli perustuu pääosin selvitykseen, joka tehtiin Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksella keväällä 2003. Artikkelin käsittelee työttömille sekä työvoimaan kuulumattomille maahanmuuttajille järjestettyä kotouttamistoimintaa. Selvityksellä halutaan erityisesti tuoda esiin toimivia ja maahanmuuttajien hyvin vastaanottamia toimintoja. Lisäksi tuodaan esiin niitä kohderyhmiä, jotka helposti jäävät kotouttamis-toiminnan ulkopuolelle.

Selvitys on osa kansainvälistä EU-hanketta¹. Selvitystä varten haastateltujen tahojen ehdotukset on koottu suosituksiksi ja hyviksi käytännöiksi tämän artikkelin loppuun.

Työssä käyvät ja opiskelevat maahanmuuttajat käyttävät ajastaan suurimman osan työhön tai opiskeluun. Työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien (muiden kuin opiskelijoiden) maahanmuuttajien päivien kulusta ja tarpeista ei kuitenkaan tiedetä paljoa. Nämä ryhmät ovat usein kotoutumisen näkökulmasta muita heikommassa asemassa ja tarvitsevat siksi erityisiä toimenpiteitä päästäkseen mukaan suomalaisen yhteiskunnan toimintaan.

Tilastojen mukaan työvoiman ulkopuolella olevien maahanmuuttajien osuus on Suomessa korkea. Ulkomaan kansalaisista on työikäisiä huomattavasti suurempi osa kuin suomalaisista. Työvoimaan työikäisistä maahanmuuttajista kuuluu vain noin 43%. Työvoiman ulkopuolella olevat ovat esimerkiksi kotityötä tekeviä, opiskelijoita tai sairas- tm. eläkkeellä olevia. (Työministeriö 2005.)

¹ Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos osallistui vuonna 2003 eurooppalaisten perhejärjestöjen hankkeeseen, jonka tavoitteena oli tutkia maahanmuuttoa, perheitä ja ajankäyttöä. Hanke oli Euroopan komission rahoittama. (Ks. Väestöliiton EU-projekti 2004.)

Väestöliiton selvityksen tavoitteena oli:

1. Selvittää, minkälaisia kotouttamistoimintoja työttömille ja työvoiman ulkopuolella oleville maahanmuuttajille on olemassa.
2. Selvittää, minkälaisia tarpeita ja toiveita kohderyhmällä on kotoutumiseen tähtäävän toiminnan suhteen.
3. Tunnistaa erityisryhmiä ja heidän tarpeitaan.

Selvityksen tiedot kerättiin keväällä 2003 haastatteleamalla henkilöitä, joilla oli oman toimintansa kautta hyvä näkemys juuri työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien maahanmuuttajien tilanteesta. Haastateltavat olivat viranomaisia, kansalaisjärjestöjen edustajia, työllistämisen- ja kotouttamispalvelujen sekä maahanmuuttajien järjestöjen työntekijöitä. Haastateltavat työskentelivät muun muassa maahanmuuttajien työvalmentajina, kotouttajina, maahanmuuttajaoppaina, ryhmätyönohjaajina, nuoriso- ja perhetyöntekijöinä sekä maahanmuuttoasioiden projektityöntekijöinä. Mukana oli myös muutamien järjestöjen toiminnanjohtajia. Suurin osa haastatteluista tehtiin pääkaupunkiseudulla (Helsinki, Espoo, Vantaa). Lisäksi haastateltiin muutamia henkilöitä Turun kaupungin Sosiaalikeskuksesta sekä järjestöistä.

Materiaalia saatiin myös puhelinhaastatteluin sekä aikaisemmista tutkimuksista ja selvityksistä. Monet haastateltavista olivat itsekkin taustaltaan maahanmuuttajia. Kaikki haastateltavat pystyivät kertomaan kokemuksistaan pitkältä aikaväliltä sekä useiden maahanmuuttajaryhmien ja palvelujen osalta.

5.2 Kotouttamislaki

Vuonna 1999 hyväksyttiin laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (L 9.4.1999/493). Lain tavoitteena on edistää maahanmuuttajien kotoutumista ja tasa-arvoa sellaisilla toimenpiteillä, jotka tukevat yhteiskunnassa tarvittavien tietojen ja taitojen kartuttamista. Lailla pyritään muun muassa parantamaan työikäisten sijoittumista työmarkkinoille.²

² Valtioneuvoston selonteko kotouttamislain toimeenpanosta käsittelee laajasti kotoutumista ja lakiin liittyviä epäkohtia. Selonteossa nousee esiin osin samoja seikkoja kuin tässä artikkelissa. Saatavissa: http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj317_fi.pdf [Viitattu 5.9.2005] Selonteon pohjalta hallitus on tehnyt esityksen maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain muuttamisesta. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040280> [Viitattu 5.9.2005]

Maahanmuuttajalla, jolla on oleskelulupa ja kotikunta, ja joka ilmoittautuu työttömäksi tai saa tietyin edellytyksin toimeentulotukea, on oikeus kotoutumissuunnitelmaan. Suunnitelman tekoon osallistuvat maahanmuuttajan lisäksi työvoimaneuvoja ja usein kotikunnan viranomainen. Muiden kuin työikäisten kotoutumissuunnitelman tekee kunnan edustaja yhdessä maahanmuuttajan kanssa. Suunnitelma laaditaan sitten, kun muuttaja on merkitty pysyvästi Suomessa asuvaksi väestörekisteriin, ja se tehdään korkeintaan kolmeksi vuodeksi.

Kotoutumissuunnitelmaan sisällytetään sellaisia toimenpiteitä, jotka lisäävät maahanmuuttajan ja hänen perheensä valmiuksia toimia työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa. Tällaisia toimintoja ovat muun muassa kotoutuskoulutukseen liittyvät kieli- ja yhteiskuntatietouden opinnot ja näihin rinnastettavat toimenpiteet.

Kotoutumissuunnitelmia on perinteisesti tehty lähinnä työvoimaan kuuluville maahanmuuttajille. Viime vuosina on kuitenkin huomattu, että useat erilaiset maahanmuuttajaryhmät kuten kotiäidit, teini-ikäiset nuoret ja vanhukset tarvitsevat oman kotoutumissuunnitelman. Ehdotuksessa uudeksi kotouttamislaki suositellaankin, että muun muassa lapsille ja nuorille laaditaan yksilölliset kotoutumissuunnitelmat.

Suunnitelmien tekeminen aikaisempaa useammille ei kuitenkaan yksinään riitä. Suunnitelmia on kritisoitu siitä, että käytännön toteutus kangertelee erilaisista syistä (esim. sopivan tarjonnan puute kyseisellä paikkakunnalla, maahanmuuttajan motivaatio-ongelmat, suunnitelman jääminen vieraaksi maahanmuuttajalle). ETNO:n (2005) tekemän selvityksen mukaan kotouttamislaki tunnetaan kentällä huonosti, eikä maahanmuuttajilla ole riittävästi tietoa toimenpiteistä, joihin heillä on oikeus.

Monet kunnat ovat vastanneet kotouttamispalveluihin kohdistuneeseen kritiikkiin vetoamalla siihen, etteivät resurssit riitä palvelujen järjestämiseen. Myös suomalaiset työnantajat ovat saaneet osansa kritiikistä, sillä koulutetuilla ja kielitaitoisillakin maahanmuuttajilla on ollut lähes ylipääsemättömiä vaikeuksia työllistyä. Lisäksi on katsottu, että perinteiset kotouttamistoimenpiteet painottuivat aikaisemmin liian yksipuolisesti työllistymiseen ja työikäiseen väestöön.

5.3 Tutkimuksen näkökulmia maahanmuuttajien ajankäyttöön³

Maahanmuuttajien ikärakenne on huomattavasti nuorempi kuin suomalaisten. Nuoria perheitä on suhteessa enemmän, mikä puolestaan selittää työvoimaan kuulumattomien suurta osuutta, sillä monet naiset hoitavat kotona pieniä lapsia. Ikärakenne ja vaikeudet päästä työmarkkinoille selittävät osaltaan myös sitä, että maahanmuuttajat opiskelevat suomalaisia useammin. (Forsander 2002.)

Tutkimustulokset kertovat ns. perinteisistä miehen ja naisen rooleista osassa maahanmuuttajaperheistä, mutta toisaalta myös roolien muuttumisesta. Marja Tiilikaisen (1999, 2003) tekemä tutkimus somalinaisten keskuudessa kertoo muun muassa perinteisten sukupuoliroolien ja niiden mukaisen työnjaon muuttumisesta monissa somaliperheissä. Perinteisesti perheiden äidit ovat kiireisiä kotitöiden vuoksi, sillä ruuanlaitto sekä kodista ja lapsista huolehtiminen on yleensä äitien vastuulla. Lisäksi naisilta puuttuu se toisten naisten antama apu ja tuki, jota he ovat tottuneet kotimaassaan saamaan. Naisten onkin vaikea osallistua kodin ulkopuolisiin tapahtumiin tai toimintaan, esimerkiksi kielikursseille. Osa pikkulapsista on kuitenkin päivähoidossa, jolloin äideille jää enemmän omaa aikaa. Monet naiset ovat yhteydessä ulkomaailmaan lähinnä puhelimen ja television välityksellä. (Tiilikainen 1999, 71–74; Tiilikainen 2003.)

Toisaalta sukupuoliroolit ovat Tiilikaisen mukaan alkaneet esimerkiksi somaliperheissä muuttua: miehet ovat esimerkiksi alkaneet hoitaa lapsia ja osallistua kotitöihin aikaisempaa ahkerammin. Monet somalimiehet ovat työttömyyden vuoksi kokeneet kadottaneensa auktoriteettinsa perheen elättäjinä, mutta ovat löytäneet tilalle uusia asioita. Monet kokevat esimerkiksi aktiivisen toiminnan moskeijoissa hyödylliseksi. (Tiilikainen 1999, 74–76; 2003.) Monet somaliperheet arvostavat tyttöjen koulutusta ja opiskelua suuresti, vaikka kotona tytöille saatetaankin usein opettaa ruuanlaittoa ja kodinhoitoa poikien voidessa vapaammin liikkua ja leikkiä (Marjeta 2001). Joissakin perheissä vaimon tai tytärten opiskelu on kääntänyt perheroolit ylösalaisin.

Satu Kontiaisen (2003) laadullinen tutkimus viiden somalialaisen äidin elämänarvoista osoittaa, että uskonto on tutkimuksen naisille erittäin tärkeä elämänarvo. Uskonnon lisäksi naisille on tärkeää huolehtia lapsista ja kodista mahdollisimman hyvin. Naiset ovat tottuneet tekemään paljon töitä kotimaassaan, ja toisinaan he kokevat tekemisen puutteen ongelmana Suomessa. Tutkimuksen naiset halusivat työhön, mutta olivat kohdanneet monenlaisia hankaluuksia työnhaussa.

³ Kirjallisuuskatsaus on tehty keväällä 2003 eivätkä monet sitä tuoreemmat julkaisut sisälly katsaukseen.

Lisäksi naiset kertoivat olevansa yksinäisiä. He tulevat yhteisöllisistä kulttuurista ja kaipaavat kokoontumis-paikkoja. (Kontiainen 2003.)

Petra Ekberg-Kontula (2000) sai samantapaisia tuloksia kuin Kontiainen selvittäessään parinkymmenen afrikkalaistaustaisen naisen näkemyksiä koulutuksesta ja työllistymisestä. Naiset käyttivät suurimman osan ajastaan lasten hoitamiseen, muutenkin heidän päivittäinen rytmensä määräytyi lasten koulunkäynnin ja harrastusten mukaan. Niillä naisilla, joilla ei ollut omia lapsia, oli enemmän harrastuksia kuin muilla naisilla. Suurin osa naisista vietti illat ja viikonloput ystävien kanssa, kotitöiden parissa, ostoksilla, televisiota katsellen tai moskeijassa. Osaa naisista kysymykset vapaa-ajasta lähinnä hymyilyttivät, sillä heillä on vain vapaa-aikaa. Kuten Kontiainen haatattelemat naiset, myös Ekberg-Kontulan tutkimukseen osallistuneet kaipaavat mielekästä tekemistä ja seuraa. (Ekberg-Kontula 2000, 20–22.)

Kati Myrén (1999) on tutkinut maahanmuuttajien liikuntaharrastuksia ja vapaa-aikaa. Tulosten mukaan yhdessäolo perheenjäsenten ja ystävien kanssa, lukeminen, radion kuuntelu ja TV:n katselu ovat maahanmuuttajille yleisempiä ja tärkeämpiä vapaa-ajan viettotapoja kuin urheilu. Tutkitut kokivat lisäksi, että koulunkäynti ja työnteko ovat urheiluharrastuksia tärkeämpiä. Silti lähes kaikki tutkimuksessa mukana olleet harrastivat urheilua tai tekivät jotain fyysistä ainakin kerran viikossa. Myrénin tutkimustulosten mukaan urheiluharrastukset voivat edesauttaa kotoutumista, sillä harrastusten parissa maahanmuuttajat voivat myös tutustua suomalaisiin ja oppia suomea. (Myrén 1999.)

5.4 Kotouttamistoiminnot ja kohderyhmät

Erilaisia kotouttamistoimintoja järjestävät kunnat, seurakunnat, järjestöt ja yhdistykset. Nämä toiminnot voivat olla niiden ns. normaalitoimintaa tai siten määrääjäksi rahoitettuja projekteja, ja niillä tähdätään maahanmuuttajien kotouttamiseen, työllistymiseen ja vahvistumiseen. Tavoitteena on myös maahanmuuttajien voimavarojen hyödyntäminen ja aktivoiminen, syrjäytymisen ehkäiseminen sekä yhteistyön kehittäminen viranomaisien, kantasuomalaisten kansalaisjärjestöjen ja maahanmuuttajien järjestöjen välillä.

Kotoutumissuunnitelmiin kuuluvien kotouttamistoimintojen lisäksi on monenlaista muuta toimintaa, jonka kohderyhmänä voivat olla jotkin tietyt etniset ryhmät, ikäryhmät tai muut erityisryhmät. Jotkut toiminnot ovat taas tarkoitettu kaikille halukkaille maahanmuuttajille.

Työttömille ja suurimmille maahanmuuttajaryhmille, esimerkiksi somaleille ja venäläisille, on olemassa varsinkin pääkaupunkiseudulla ja suurimmissa kunnissa erillisiä projekteja ja kursseja. Joidenkin haastateltavien mukaan pienemmät, mutta kuitenkin lukumäärältään merkittävät vähemmistöt (esim. kurdit) kokevat, että heidän ryhmänsä jää tällaisessa palvelutarjonnassa helposti vaille riittävää huomiota.

Kuten jo tämän kirjan johdannossa todettiin, Suomeen tulleiden maahanmuuttajien taustat ja tilanteet ovat moninaisia. Niinpä myös maahanmuuttajaryhmien ja yksilöiden tarpeet sekä palveluja koskevat toiveet saattavat vaihdella suuresti. Ei ole helppoa järjestää toimintaa, joka vastaisi kaikkien toiveita ja tarpeita.

Myös uudessa maassa asumisen aika ratkaisee tarvittavan tuen laadun: vasta maahan tulleet tarvitsevat aivan erilaista tukea kuin täällä jo pidempään olleet. Lisäksi kieli, uskonto ja etninen tausta jakavat maahanmuuttajataustaisia asiakkaita keskenään erilaisiin ryhmiin. Haastateltavien mukaan tämä asettaa haasteita toiminnan, kurssien ja kerhojen suunnittelulle. Osa maahanmuuttajista haluaa esimerkiksi erottautua pakolaisina maahan tulleistä, toisenuskoisista maahanmuuttajista tai eri etnistä ryhmää tai poliittista puoluetta edustavista maahanmuuttajista, eivätkä he siksi halua osallistua samoille kursseille näiden kanssa. Osa ryhmistä taas huolehtii mieluummin asioistaan ja ongelmistaan oman ryhmänsä sisällä, sillä ulkopuolisten tuki saatetaan kokea leimaavana ja häpeällisenä. Varsinkin Suomessa jo pidempään asuneet ryhmät ovat usein luoneet omat tukiverkostonsa yhteisön sisällä.

Haastattelujen mukaan yksi keskeinen ongelma kotouttamistoiminnan suunnittelussa on se, että kotouttamistoiminnan kysyntä ja tarjonta on vaikea saada kohtaamaan ajallisesti ja alueellisesti. Samaan aikaan, kun kaikki halukkaat eivät mahdu vaikkapa leireille, on kuitenkin myös maahanmuuttajille suunnattua toimintaa, johon ei löydy tarpeeksi kävijöitä tai kävijöiden määrä vaihtelee suuresti. Kun jotakin uutta aloitetaan, kestää myös aikansa, ennen kuin sana leviää ja osallistujia alkaa tulla.

Maahanmuuttajille tarkoitetuissa palveluissa työskentelevät henkilöt tapaavat yleensä eniten sellaisia maahanmuuttajia, jotka tarvitsevat apua vaikeaan tilanteeseensa. Monet hakevat tukea myöhään, kun vaikeudet ovat jo kehittyneet pitkälle. Toisaalta monet palveluihin hakeutuvat maahanmuuttajat ovat itse erittäin aktiivisia tiedon ja palvelujen etsinnässä. Selvityksessä haastateltavat eivät osanneet arvioida sitä, minkä verran Suomessa on pääasiassa muusta yhteiskunnasta eristäytyneitä kotosalla pysytteleviä maahanmuuttajia, jotka tarvitsisivat tukea ja neuvontaa. Heitä palvelut ja kotouttamistoiminta eivät tavoita, eivätkä he osaa hakea ulkopuolista apua.

Pakolaisille ja turvapaikan hakijoille on usein tyypillistä, että he haaveilevat paluusta lähtömaahansa monien vuosien ajan saapumisensa jälkeen. Monet joutuvat kuitenkin muuttamaan asennettaan kotoutumista kohtaan vuosien kuluessa, kun he huomaavat, etteivät voikaan palata kotimaahansa niin nopeasti kuin olivat alun perin suunnitelleet. Haastatteluissa kävi myös ilmi, että kun uudessa maassa on vierähtänyt useita vuosia, eivät lapset monissa perheissä enää halua palata vanhempiensa lähtömaahan.

5.5 Tarvitsevatko maahanmuuttajat erillistoimintaa?

Kotouttamistoiminta voidaan jakaa kolmeen tasoon: *sosiaaliseen, tiedolliseen ja toiminnalliseen*⁴. *Sosiaaliseen tasoon* kuuluvat sellaiset toiminnot, joiden tavoitteena on maahanmuuttajien psykososiaalisen tilanteen vahvistaminen (mm. henkilökohmainen sosiaalinen tuki). Toiminta mahdollistaa sosiaalisten verkostojen luomisen sekä vertaisryhmien muodostumisen. *Tiedolliseen tasoon* taas kuuluu kielitaidon ja esimerkiksi yhteiskuntataitojen ja työllistymisedellytysten kehittäminen. *Toiminnallinen taso* puolestaan pitää sisällään muun toiminnan, joka voi olla lähes mitä tahansa kerhoista ja liikuntaryhmistä erilaisiin retkiin ja virkistytymisleireihin. Haastateltavien mukaan toimintoihin osallistuminen auttaa työttöminä ja työvoiman ulkopuolella olevia maahanmuuttajia saamaan säännöllisen päiväjärjestyksen, se edesauttaa kielen oppimista ja muihin samassa tilanteessa oleviin tutustumista.

Kuntien ja seurakuntien lisäksi useat yhdistykset ja järjestöt järjestävät toimintaa, palveluja, kursseja ja neuvontaa. Haastateltavien mukaan kolmannella sektorilla onkin Suomessa merkittävä rooli kotoutumisen edistämisessä. Myös maahanmuuttajien omat yhdistykset järjestävät yhä enemmän toimintaa sekä ajavat maahanmuuttajien asioita. Seurakunnat ja muut uskonnolliset yhteisöt näkevät uskonnon usein siltana maahanmuuttajan ja yhteiskunnan välille ja pyrkivät tukemaan kotoutumista tätä kautta.

Haastateltavat korostivat sitä, että myös etnisten yhteisöjen rooli on tärkeä kotoutumisessa. Kun yhteisö tukee yksilöitä, heillä ei ole pelkoa oman kulttuurin menettämisestä eivätkä he vastusta uuden oppimista. Tällainen yhteisö näkee kotouttamistoiminnan positiivisena, sillä se ymmärtää, että tieto ympäröivästä yhteiskunnasta voi tehdä yhteisöstä entistä vahvemman.

Maahanmuuttajille suunnattujen erillistoimintojen tarvetta on toisinaan kyseenalaistettu. Haastateltavien mukaan projektit ja muu erillistoiminta eivät voi korvata peruspalveluja, mutta ne voivat täydentää ja kehittää niitä.

⁴ Samaa jakoa on käytetty esim. Turun kaupungin maahanmuuttajapalveluissa vuonna 2003.

Erillisen maahanmuuttajatoiminnan tarkoitus on yleensä tukea viranomaisten ja kuntien järjestämiä palveluja eikä tuottaa päällekkäistä tarjontaa. Esimerkiksi maahanmuuttajien neuvontapisteet ja erilaiset tukipalvelut toimivat sillanrakentajina viranomaisten ja maahanmuuttajien välillä. Haastateltavien mukaan suuri osa heidän työtään on tiedottaa ja opastaa maahanmuuttajia löytämään kunnalliset palvelut ja opettaa käyttämään niitä. Tavoitteena on, että vähitellen kaikki asiakkaat oppivat itse huolehtimaan päivittäisistä asioistaan ja pystyvät neuvomaan myös yhteisöään niin, että tieto leviää.

Useimmat haastateltavat pitivät Suomen sosiaali- ja terveystalvaeluja niin kattavina ja tasokkaina, ettei erityispaalveluja varsinkaan näillä sektoreilla tarvita. Haastatellut kantasuomalaiset ja maahanmuuttajataustaiset työntekijät olivat yhtä mieltä siitä, ettei ole järkevää eikä myöskään mahdollista rakentaa erillistä vapaa-ajan toimintojen järjestelmää erikseen maahanmuuttajille, sillä kaikille avointa tarjontaa on jo paljon. Tästä huolimatta monet totesivat, että ns.välittäviä toimijoita, esimerkiksi ammattitaitoisia tulkkeja, naispuolisia työntekijöitä ja kulttuuritulkkeja (kulttuurista ymmärrystä välittäviä henkilöitä) tarvitaan vielä paljon lisää etenkin kunnallisissa palveluissa.

Muutamilla järjestöillä ja yhdistyksillä on erillistä maahanmuuttajille suunnattua toimintaa. Lisäksi monet ovat alkaneet kehittää kantasuomalaisille tarkoitettuja toimintojaan myös paremmin maahanmuuttajille soveltuviksi, monikulttuurisiksi ja maahanmuuttajat huomioon ottaviksi. Uudistustyötä tarvitaan kuitenkin vielä laajalti. Jotkut toimijat taas toivottavat maahanmuuttajat perheineen tervetulleiksi mukaan kaikille avoimeen toimintaansa. Ne eivät kuitenkaan välttämättä ota huomioon sitä, että maahanmuuttajien mukaan saaminen vaatii yleensä erityistä tiedottamista, joustavuutta ja erilaisten kohderyhmien huomioon ottamista.

5.6 Haastattelujen satoa toimintamuodoista

Haastateltavat kertoivat maahanmuuttajille suunnatusta toiminnasta ja niistä palveluista, jotka on koettu tarpeellisiksi ja jotka ovat suosittuja maahanmuuttajien keskuudessa. Osa toiminnoista voi olla maahanmuuttajien vapaaehtoisvoimin toimivia ja osa on heitä työllistäviä. Haastateltujen mukaan tärkeää on, että toimivat ja hyvin vastaanotetut palvelut saataisiin pysyväksi toiminnaksi.

Järjestöjen ja yhdistysten maahanmuuttajatoiminnassa työntekijöillä on usein joustavammat mahdollisuudet muokata toimintojaan maahanmuuttajien tarpeiden mukaisiksi. Eräs haastateltava kuvasi tilannetta sanomalla, että ”viranomaisilla on aikaa tavata kerran kuussa, mutta maahanmuuttaja-asiakkailta olisi aikaa tavata 30 päivänä kuussa”. Projektien työntekijöiden kanssa voi olla helpompaa luoda luottamukselliset suhteet, sillä monet työntekijät ovat itsekin maahan-

muuttajataustaisia ja saattavat puhua samaa kieltä. Työntekijät voivat auttaa asiakkaitaan kädestä pitäen lähtemällä mukaan esimerkiksi lääkärikäynnille.

Tiedotus- ja neuvontapisteet

Maahanmuuttajille tarkoitetut tiedotuspisteet ovat tarpeellisia. Monet tarvitsevat varsinkin alkuvaiheessa neuvontaa ja keskusteluapua omalla kielellään. Lisäksi monet maahanmuuttajat kokevat asioista suomalaisille tai ylipäätään ulkopuolisille puhumisen vaikeaksi tai pelkäävät tietojen leviävän.

Yleisimmät kysymykset pääkaupunkiseudulla sijaitsevista tiedotuspisteistä koskevat työnsaantia, asumista, sosiaaliturvaa, terveysasioita, oleskelu- ja työlupia, kielikursseja, avioeroja sekä jokapäiväiseen elämään liittyviä käytännön asioita.

Kohtaamispaikat

Monikulttuuriset keskuksset ja muut kansainväliset kohtaamispaikat ovat tärkeitä maahanmuuttajille, jotka ovat tottuneet kotimaassaan yhteisölliseen kanssakäymiseen. Keskuksissa kävijät voivat tavata toisia maahanmuuttajia ja kantasuomalaisia, käyttää tietokoneita ja internetiä, tehdä esimerkiksi käsitöitä ja kahvitella. Keskuksissa vanhemmilla on mahdollisuus nähdä mitä lapset ja nuoret puuhaavat. Vanhemmat ihmiset taas ovat nuoremmille roolimalleja omaan kulttuuriin ja Suomessa elämiseen. Jotkut keskuksset tarjoavat tiloja maahanmuuttajaryhmien käyttöön niin, että nämä voivat järjestää tiloissa haluamaansa toimintaa.

Myös naisten tai miesten kahvilat ja ”olohuoneet” ovat suosittuja. Monille naisille käynti monikulttuurisessa naistenkahvilassa saattaa olla ainoa kerta viikossa, jolloin he ovat ”vapaalla” ilman lapsia. Monissa keskuksissa pidetään osana kotoutumista sitä, että myös mies hoitaa lapsia. Kahvilat tarjoavat tilaisuuden naisten keskinäisiin keskusteluihin. Haastateltavat pitivät naisten verkostoja erittäin tärkeinä naisten aseman paranemisen ja aktiivisuuden kannalta. Iäkkäille maahanmuuttajille on toivottu omia päiväkeskuksia, joissa he voisivat viettää aikaa ja tavata muita vanhuksia.

Muu toiminta

Haastateltavien mukaan sekä monikulttuuriset *leirit* että erikseen tietyille maahanmuuttajaryhmille järjestetyt leirit ovat olleet varsinkin pääkaupunkiseudulla kesäisin niin suosittuja, etteivät läheskään kaikki halukkaat ole mahtuneet mukaan. Leirien suosioon on varmasti useita syitä. Osallistujat nauttivat virkistytymisestä ja ympäristönvaihdoksesta. Leirit ovat vaihtelua kotiäideille sekä työttömille että yksinäisille. Useimmilla maahanmuuttajaperheillä ei myöskään ole Suomessa kesämökkiä, mummolaa tai läheisiä sukulaisia. Jos perheellä ei ole varaa lomailla, kesälomat ovat pitkiä lapsille.

Leirien lisäksi järjestöjen ja kuntien järjestämät *retket* tuovat maahanmuuttajaperheille kaivattua vaihtelua arkeen. Perheiden on usein vaikea lähteä omin voimin retkille, sillä monilla ei ole omaa autoa tai rahaa julkisiin kulkuneuvoihin. He eivät myöskään tunne uutta kotiseutuaan tarpeeksi hyvin tietääkseen sopivia kohteita.

Maahanmuuttajille järjestetyt tai maahanmuuttajien itsensä järjestämät *keskustelutilaisuudet* on myös koettu tarpeellisiksi ja ne ovat suosittuja. Tärkeitä aiheita ovat muun muassa lasten kasvattaminen kahdessa kulttuurissa, suomalaisen yhteiskunnan toimintatavat, ympärileikkaukset, työllistyminen ja yritystoiminta.

Erityisesti monet muslimiryhmät toivovat erikseen naisille ja miehille suunnattuja *urheiluryhmiä*. Esimerkiksi jumppa ja uinti olisivat suosittuja maahanmuuttajanaisten keskuudessa, mikäli heille järjestettäisiin oma ryhmä tai uintivuoro. Monilla naisilla on särkyjä ja kipuja, joihin liikunta auttaa.

Perheille ei ole juurikaan järjestetty erityisiä palveluja ja harrastuksia, lukuun ottamatta leirejä ja neuvontapalveluja. Pilottiprojekteina on kokeiltu ns. kansainvälisiä lapsiparkkeja, joihin vanhemmat voivat tuoda lapsensa päiväsaikaan hoitoon. Helsingin seudulla esimerkiksi muutamat seurakunnat ylläpitävät erikielistä avioliittoneuvontaa ja Väestöliiton Kotipuu tukee perheitä muun muassa lastenkasvatuksen kysymyksissä. Monet maahanmuuttajayhdistykset järjestävät koraanikouluja sekä oman maan historian ja kulttuurin opetusta lapsille ja aikuisille.

Joissakin projekteissa koulujen ja maahanmuuttajaperheiden välistä yhteistyötä on pyritty lisäämään. Pyrkimyksenä on, että vanhemmat tietäisivät paremmin mitä lasten koulunkäyntiin kuuluu, mitä perheeltä edellytetään ja mistä asioista taas koulu huolehtii. Vanhemmilla saattaa olla epärealistisia odotuksia lastensa opintoja kohtaan, sillä he eivät aina tiedä tarpeeksi suomalaisesta koulujärjestelmästä. Vantaan kaupunki (2004a) on julkaissut vanhemmille oppaan kodin ja koulun välisen yhteistyön ja vanhemmuuden tukemiseksi. Oppaassa kerrotaan konkreettisesti muun muassa suomalaisesta koulusta ja sen työntekijöistä, läksyistä ja oppiaineista.

5.7 Haastattelujen satoa ryhmäkohtaisten erityispalvelujen tarpeesta

Haastateltavat ilmaisivat huolensa useista erityisen vaikeassa tilanteessa olevista maahanmuuttajaryhmistä. Nämä maahanmuuttajaryhmät tulisi ottaa paremmin huomioon niin juridisesti kuin palveluissakin. Seuraavassa kuvataan tarkemmin em. ryhmien tilannetta.

Ikääntyvät maahanmuuttajat

Suomessa on viime vuosina alettu puhua ikääntyvien maahanmuuttajien tilanteesta ja erityistarpeista. Monet heistä ovat tulleet Suomeen melko iäkkäinä eivätkä kaikki ole oppineet suomea - muusta kotoutumisesta puhumattakaan. Monilla ei ole lainkaan työkokemusta tai ansiotuloja Suomesta. Lisäksi useilta puuttuu sosiaalinen verkosto. Myös heidän taloudellinen tilanteensa saattaa olla heikko ja kotimaan eläke olematon. Eläkeläisten tilanne on kuitenkin helpottunut jonkin verran, sillä nykyään taloudellisen tuen tarpeessa olevat yli 65-vuotiaat maahanmuuttajat voivat viiden vuoden yhtäjaksoisen maassaoleskelun jälkeen saada maahanmuuttajien erityistukea (L 20.12.2002/1192).

Useimmilla ikääntyvillä maahanmuuttajilla ei ole realistisia työllistymisen mahdollisuuksia. Työllistymiseen ja työssä tarvittavien taitojen kehittämiseen tähtäävä kotoutuminen ei yleensä sovellu sellaisenaan iäkkäille maahanmuuttajille, vaan he tarvitsevat pienikokoisia ryhmiä sekä esimerkiksi hitaampaa tempoa ja yksilöllistä ohjausta. Lapset eivät välttämättä enää hoida ikääntyviä vanhempiaan - kuten monien maahanmuuttajien kotimaassa on tapana - ja kielitaidottomien vanhusten voi olla vaikea sopeutua vanhainkotiin. Joissakin kunnissa iäkkäiden maahanmuuttajien tarpeita on jo alettu ottaa kiitettävästi huomioon. Lisätoimia kuitenkin tarvitaan vielä paljon, sillä iäkkäät maahanmuuttajat ovat jatkuvasti kasvava ryhmä.

Maahanmuuttajamiehet – unohdettu ryhmä?

Monet haastateltavat olivat huolissaan maahanmuuttajamiesten tilanteesta. Heidän mukaansa lapset ja naiset on otettu huomioon Suomessa melko hyvin, mutta miehet ovat jääneet liian vähälle huomiolle. Vaikka maahanmuuttajamiesten saattaa olla naisia helpompi liikkua kaupungilla, osallistua kursseille ja tutustua ihmisiin, tarvitsisivat monet heistä kuitenkin tukea.

Avun tarvetta voi olla vaikea myöntää. Monissa kulttuureissa miehen oletetaan olevan perheen pää ja tukevan muita perheenjäseniä, vaikka tämä olisikin tietämätön uuden maan tavoista ja vailla ansiotyötä. Miehillä on usein naisia korkeampi kynnys tulla mukaan esimerkiksi maahanmuuttajien ryhmätoimintaan ja luottamuksen saavuttamiseksi saatetaan tarvita yksilötukea. Muutamat

haastateltavat olivat huolissaan myös poikien ja nuorten miesten pärjäämisestä ja syrjäytymisvaarasta. He pitivät näiden syrjäytymisvaaraa suurempana kuin samanikäisten tyttöjen ja nuorten naisten.

Suomessa on perheellisten maahanmuuttajataustaisten miesten lisäksi paljon myös yksinäisiä ja perheenyhdistämistä odottavia miehiä sekä eronneita miehiä. Useilta puuttuu perheen lisäksi muu sosiaalinen verkosto. Haastateltavien mukaan monet maahanmuuttajamiehet kaipaavat hyödyllistä toimintaa, jossa voi saada aikaiseksi jotakin konkreettista, esimerkiksi työpajoja, yhdistys- ja talkootoimintaa. Maahanmuuttajamiesten ja heidän parissaan työskentelevien keskustelutarvetta ja yleistä tiedon puutetta kuvastaa myös Etnisten suhteiden neuvottelukunnan (ETNO) järjestämien maahanmuuttajamiesten tematiikkaan pureutuneiden seminaarien suosio.

Luku- ja kirjoitustaidottomat

Naisten, lasten, nuorten, miesten ja iäkkäiden maahanmuuttajien lisäksi on useita muita maahanmuuttajaryhmiä jotka tarvitsevat tukea. ETNO:n (2005) selvityksen mukaan luku- ja kirjoitustaidottomat kuuluvat syrjäytyvien riskiryhmään. He tarvitsevat erikseen suunniteltuja luku-, kirjoitus- ja kielikursseja, joissakin tapauksissa myös psykologista tukea. Lukutaidottomat aikuiset ovat riippuvaisia muista perheenjäsenistä - usein omista lapsistaan. Työnhaku ja jopa liikkuminen kodin ulkopuolella saattaa olla heille erittäin hankalaa. Lisäksi täysin kielitaidottomat tarvitsevat myös muuhun kuin kielenopetukseen omia ryhmiä.

Traumatisoituneet maahanmuuttajat

Traumaattiset kokemukset vaikeuttavat monien maahanmuuttajien kotoutumista ja osa heistä on vaarassa syrjäytyä. Erityisesti pakolaisina ja turvapaikanhakijoina maahan tulleilla on usein vaikeita sotaan, kidutukseen ja läheisten menettämiseen liittyviä kokemuksia. Masennus ja mielenterveysongelmat saattavat sekoittaa todellisuuden ja kuvitelmat. Haastattelujen mukaan traumatisoitumisen vuoksi monet saattavat suhtautua kielteisesti viranomaisten tai muiden tahojen yrityksiin tarjota heille apua tai palveluja. Myös uuden tiedon vastaanottaminen ja keskittyminen saattaa olla vaikeaa. Tilannetta hankaloittaa se, että monet maahanmuuttajia työssään kohtaavat eivät tiedä tarpeeksi traumatisoitumisen syistä ja vaikutuksista. Työntekijät eivät aina ole tietoisia asiakkaan traumaattisista kokemuksista tai eivät tule ajatelleeksi, että ne saattavat puhjeta pintaan ja vaikuttaa vielä pitkienkin aikojen kuluttua.

Kotiäidit

Pienten lasten äidit viettävät usein ensimmäiset Suomessa olonsa vuodet kotona lasten kanssa. Aikaisemmin he menettivät tänä aikana oikeuden kotoutumissuunnitelmaan ja kotouttamistukeen, jota voi yleensä saada vain kolmen

ensimmäisen vuoden aikana maahantulon jälkeen. Valtioneuvosto on kuitenkin ehdottanut Kotouttamislain selonteossa, että yksilölliset elämäntilanteet tulisi ottaa huomioon aikaisempaa paremmin ja joustavammin, kun päätetään maahanmuuttajien oikeudesta kotouttamistukeen (Valtioneuvosto 2002).

Ne kotiäidit, joiden lapset ovat kasvaneet aikuisiksi ja muuttaneet pois kotoa, tuntevat usein tilanteensa turhauttavaksi. Heidän on vaikea työllistyä, eikä heille ole kotonakaan enää tarpeeksi tehtävää, jolleivät iäkkäät omat vanhemmat ole Suomessa ja tarvitse apua. Vaikka naisilla ei olisi aikaisempaa työkokemusta, koulutusta eikä kielitaitoa, he voivat aloittaa kielen opettelun ja työllistymiseen tähtäävät kurssit.

Avioliiton kautta maahan tulleet

Maahanmuuttajien tiedotuspisteissä työskentelevät haastateltavat olivat huomanneet itänaapurimaista Suomeen naimisiin tulleiden naisten elämäntilanteissa monenlaisia epäkohtia. Suomalaisen kanssa naimisiin menevät eivät yleensä ole oikeutettuja kotoutumissuunnitelmaan ja -tukeen tai työmarkkinatukeen, koska maahantulon edellytyksenä on, että puolison on pystyttävä takaamaan toimeentulo molemmille. Monet näistä naisista ovat täysin riippuvaisia puolisonsa varoista ja avusta, eikä heillä ole omia verkostoja. Riippuukin paljon suomalaisesta puolisoista, miten naisen elämä alkaa Suomessa sujua.

Ilman huoltajaa maahan tulleet alaikäiset

Suomeen ilman huoltajaa tulleet alaikäiset - ns. yksintulleet lapset ja nuoret - ovat erityisen vaikeassa tilanteessa. He joutuvat selviytymään uudessa maassa ilman vanhempien ja muiden perheenjäsenten tukea ja läheisyyttä. Lapset kaipaavat erityisesti äitiään ja muita perheenjäseniä ja ovat näistä huolissaan. Uudessa tilanteessa tasapainottelu saattaa aiheuttaa monenlaisia oireita, kuten unettomuutta, painajaisia, syömishäiriöitä, masennusta ja aggressiivisuutta. Vieras kieli ja uudenlaiset kouluaineet, huoli perheen kohtalosta ja aikaisemmat traumaattiset kokemukset vaikeuttavat kouluun keskittymistä. (Helander & Mikkonen 2002.)

Teini-iässä maahan tulleet

Yksintulleiden lasten ja nuorten lisäksi myös teini-ikäisinä perheensä kanssa maahan tulleet nuoret ovat usein hankalassa tilanteessa kotoutumispaineiden, vanhempien odotusten ja murrosikään liittyvien muutosten takia. Erityisesti ilman koulutusta olevat tai vähäisen koulutustaustan omaavat nuoret ovat hyvin haasteellisessa tilanteessa, sillä heidän on vaikea ehtiä omaksua kaikkea tarvittavaa tietoa ja osaamista ennen peruskoulun päättymistä pärjätäkseen toisen asteen opinnoissa. (Alitolppa-Niitamo 2004). Haastateltavien mukaan nuorten voi olla myös vaikea käsittää, että heitä pidetään Suomessa lapsina tai nuorisoina kun he ovat saattaneet kotimaassaan olla jo kuin aikuiset ja ehkä käydä työssä.

Toisen sukupolven maahanmuuttajat

Haastateltavien mukaan yksi väliinputoajaryhmä palvelutarjonnassa on pakolaisten ja muiden maahanmuuttajien toinen sukupolvi eli Suomessa syntyneet lapset. He eivät ole oikeutettuja kotouttamispalveluihin, eikä heitä välttämättä sisällytetä heidän vanhemmilleen tehtyihin kotoutumissuunnitelmiin. Monet näistä lapsista ja nuorista tarvitsevat kuitenkin tukea, sillä heidän vanhempansa ovat ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajia, joiden on usein vaikea auttaa lapsiaan esim. koulunkäyntiin ja kieliongelmiin liittyvissä asioissa.

5.8 Suosituksia palvelujen kehittämiseksi

Haastateltavat toivat esiin useita kehitystarpeita ja ideoita, jotka kumpuavat työkokemuksesta ja kontakteista maahanmuuttajien parissa. Olivatpa maahanmuuttajille tarkoitettujen palvelujen ja projektien kohderyhmänä kaikki maahanmuuttajat tai vain tietyt ryhmät, pätevät monet periaatteet ja hyväksi havaitut käytännöt niihin yhtä lailla. On esimerkkejä siitä, kuinka pitkäjänteisellä monikulttuurisuustyöllä on saatu esim. alueen huostaanotot vähenemään, lisätty tietoutta ympärileikkauksen haitoista, vähennetty lasten kotimaahan lähettämisiä sekä vähennetty rasistisia ilmiöitä.

Monikulttuurisella työllä tarkoitetaan tässä maahanmuuttajien erityisten tarpeiden selvittämistä ja huomioon ottamista. Erityistarpeet voidaan ottaa huomioon muun muassa tehostamalla tiedottamista, ohjaamista ja neuvontaa, tuottamalla omakielistä tiedotusmateriaaleja sekä toimintoja. Maahanmuuttajien itsensä osallistaminen ja heidän aktiivinen roolinsa suunnittelussa ja toteutuksessa on keskeistä.

Maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden määrä on kasvanut järjestöissä, kunnissa ja varsinkin erilaisissa projektitehtävissä, joissa kohderyhmänä ovat maahanmuuttajat. Suomessa on kuitenkin vielä paljon hyödyntämätöntä maahanmuuttajien tietoa ja taitoa, josta olisi hyötyä suunniteltaessa ja toteutettaessa uusia monikulttuurisia palveluja. Myös peruspalveluissa tulisi maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden määrän nousta kautta linjan.

Pysyvän rahoituksen puute vaikeuttaa pitkän tähtäimen suunnittelua maahanmuuttaja- ja pakolaistyössä. Lähes kaikki haastateltavat kokivat rahoituksen epävarmuuden ja toiminnan jatkuvuuden puutteen erittäin rajoittavana tekijänä työssään. Usein henkilökunta vaihtuu tiuhaan projektien myötä. Olisi välttämätöntä, että kunnat ja järjestöt voisivat vakinaistaa nykyistä suuremman osan hyväksi havaituista projekteista ja käytännöistä. Työministeriön (2005) asettaman työryhmän maahanmuuttopoliittinen ohjelma, joka oli lausuntokierroksella kesällä 2005, tukee tämän suuntaisia pyrkimyksiä.

On oleellista, että maahanmuuttajille voidaan tarjota henkilökohtaista ohjausta ja seurantaa, jossa pureudutaan jokaisen kulloiseenkin tilanteeseen. Olisi myös tärkeää, että jollakin toimijataholla on yksittäisen maahanmuuttajan tilanteesta *kokonaisvaltainen käsitys*. Valitettavan usein tieto kuitenkin jakautuu eri tahoille.

Kielikurssit ovat tärkeä osa maahanmuuttajien kotoutumista⁵. Vaikka niiden määrärahoja on lisätty, on kehittämistarpeita vielä paljon. Suomi/ruotsi toisena kielenä -opetus on verrattain uutta ja vaatii vielä kehittelyä. Jonot kielikursseille saattavat olla pitkiä eikä uusia kursseja ala haastateltavien mukaan tarpeeksi usein. Toisaalta jotkut maahanmuuttajat käyvät kursseilla puoliväkinen työttömyysrahan vuoksi, mutta motivaatio saattaa puuttua. Kursseja pitäisi olla myös eri tasoisille oppijoille. Osalle maahanmuuttajista työvoimatoimistojen kurssit ovat liian vaikeita, joillekin taas liian helppoja. On havaittu, että liian tasa-päistävä kielenopetus voi jopa haitata korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kotoutumista (ETNO 2005). Luku- ja kirjoitustaidottomille maahanmuuttajille sekä vanhuksille on omia ryhmiä, mutta lisää tarvittaisiin.

Keskitetyn tiedon puute on yleinen ongelma maahanmuuttajapalvelujen järjestämisessä ja niistä tiedottamisessa. Tätä ongelmaa on pyritty lievittämään esimerkiksi internetiin perustetun tietopankin avulla. Kulttuurikeskus Caisan ja Helsingin kaupungin perustamasta Infopankista⁶ löytyy 12 kielellä tietoa juuri Suomeen muuttaneille, täällä jo pidempään olleille ja muuttoa suunnitteleville. Palvelu auttaa maahanmuuttajia tiedonhaussa ja antaa kokonaisvaltaisen kuvan muista olemassaolevista palveluista. Tietopankin sivuilla käsiteltäviä aiheita ovat mm. asuminen, kieli, terveys, koulutus, kulttuuri, yhdistystoiminta, oleskelu- ja muut lupa-asiat, vapaa-aika, sosiaalipalvelut ja kriisit.

On tärkeää, että ne maahanmuuttajille tarkoitetut keskuksat ja tilat, joissa toimintaa järjestetään, ovat ns. matalan kynnyksen paikkoja. Niihin pitää olla helppo tulla niin fyysisesti kuin henkisesti. Rento ja luottamuksellinen ilmapiiri, sijainti asiakkaiden asuinalueella ja hyvät kulkuyhteydet madaltavat maahanmuuttajien kynnystä tulla mukaan. Fyysinen sijainti on erityisen tärkeää vammautuneille ja niille äideille, jotka tulevat pienten lasten kanssa.

⁵ Lisätietoja kotoutumiseen liittyvistä kielikursseista, ks. esim. Ekholm ym. 2005.

⁶ Tietopankki löytyy osoitteesta <http://www.caisa.hel.fi> [Viitattu 12.8.2005]

5.9 Hyväksi havaittuja käytäntöjä

Selvitystä varten haastatellut kertoivat omista kokemuksistaan maahanmuuttajien parissa tekemästään työstä. Tämän luvun hyvät käytännöt perustuvat pääasiassa haastateltavien esiin tuomiin asioihin.

Palvelujen järjestäminen

- ♦ Suomalaisen ja maahanmuuttajien välisten kontaktien luominen on hyvä aloittaa sellaisista asioista, jotka ovat yhteisiä ja tuttuja - ei eroja korostamalla. Esim. taide ja ruoka ovat toimivia tutustumiskeinoja.⁷
- ♦ Kantasuomalaisen ja maahanmuuttajataustaisen työntekijän muodostamat työparit ovat osoittautuneet hyväksi ratkaisuksi asiakastyössä ja koti käynneillä.
- ♦ Välittävien toimijoiden, kuten kotouttamisneuvojen ja kulttuuritulkkien⁸ tulisi olla vakiintunut osa kuntien maahanmuuttajapalveluja.
- ♦ Tiettyyn maahanmuuttajaryhmään kuuluvan on yleensä helppoa saada ainakin oman ryhmänsä edustajia mukaan toimintaan.
- ♦ Eri tahojen järjestämä ystävä- ja tukihenkilötoiminta on tärkeää maahanmuuttajille. Vapaaehtoisia kaivataan mukaan nykyistä enemmän.
- ♦ Asunto-oloihin saataisiin parannusta positiivisella syrjinnällä tunnistamalla perheiden erityiset asumistarpeet.
- ♦ Suullinen tiedonvälitys toimii usein maahanmuuttajayhteisöissä paremmin kuin kirjallinen tiedottaminen.⁹
- ♦ Myös lukumääräisesti pienten ryhmien tarpeet tulisi ottaa huomioon ja heitä pitäisi rohkaista aktiivisesti tuomaan esiin omia tarpeitaan.

Työllistyminen

- ♦ Lisää resursseja tarvitaan poluttamiseen eli palveluketjujen kehittämiseen. Esim. koulusta toiseen siirtyviä nuoria tulisi seurata ja varmistaa se, että he kiinnittyvät uuteen paikkaan. Myös ammatillisesta koulutuksesta työelämään siirtymistä ja kiinnittymistä on valmisteltava huolella. (Ks. esim. ETNO 2005.)
- ♦ Maahanmuuttajien työllistämishankkeissa on saatu hyviä kokemuksia henkilökohtaisesta työvalmentajasta.

⁷ Ks. esim. Toiviainen, Pakolainen 2/04.

⁸ Kotouttamisneuvojat ja kulttuuritulkkit toimivat välittäjinä ja tulkkaamisen lisäksi selvittävät asioita kaikille osapuolille. He voivat esim. olla asiakkaiden mukana apuna sosiaali- ja terveyspalveluissa, virastoissa ja kouluasioissa.

- ♦ Kieliopetusta työpaikoilla ns. täsmäkielikoulutuksena tarvitaan nykyistä enemmän sellaisille maahanmuuttajille, jotka osaavat jo perusteet. (Ks. esim. Ekholm ym. 2005.)
- ♦ Tulisi olla herkkyyttä siihen, että työpaikoilla ns. etninen lasikatto-ilmiö ei estä maahanmuuttajataustaista työntekijää etenemästä osaamisensa ja pätevyytensä mukaisesti.
- ♦ Julkisen sektorin piiriin on toivottu enemmän työ- ja työharjoittelupaikkoja (ETNO 2005.)

Tulkkipalvelut

- ♦ Vähän aikaa maassa olleiden on vaikea ymmärtää eri työntekijöiden toimenkuvia ja tehtäviä. Pitäisikin kiinnittää enemmän huomiota ammattitaitoisien tulkkauksen järjestämiseen niin, että perusasiat voitaisiin selvittää ensimmäisten tapaamisten aikana.
- ♦ Ammattitaitoisia tulkkveja tarvitaan enemmän etenkin kuntapalveluissa.

Koulu ja opiskelu

- ♦ Lasten ja nuorten kotoutumisen tukemiseen tulee kiinnittää huomiota. Esimerkiksi Vantaan kaupungin *Kotiin päin* -projektissa on tehty lapsille ja nuorille oma kotoutumissuunnitelma, joka voitaisiin ottaa käyttöön koko maassa.
- ♦ Maahanmuuttajalapsen tarvitsevat läksypiirejä sekä tukiopetusta. Läksypiirien tulisi olla osa koulujen virallista opetusohjelmaa sitä tarvitseville maahanmuuttajataustaisille lapsille.
- ♦ Maahanmuuttajataustaiset kouluavustajat voivat tukea oppilaita heidän omalla kielellään.
- ♦ On tärkeää, että nuoria tuetaan suorittamaan peruskoulu loppuun. Siirtymävaiheissa koulusta toiseen tarvitaan erityistä tukea ja seurantaa.
- ♦ Oppisopimukset ovat toimiva vaihtoehto monelle maahanmuuttajanuorelle.
- ♦ Kurssien, seminaarien ja muiden tapahtumien aiheiden on perustuttava maahanmuuttajien omiin ehdotuksiin, jotta ne vastaisivat mahdollisimman hyvin kohderyhmän tarpeita eivätkä tuntuisi ulkoapäin annetuilta.
- ♦ Maahanmuuttajanaishille suunnattujen kurssien ajaksi on järjestettävä lastenhoitoa, sillä muuten vain osa halukkaista voi osallistua.

Muuta

- ♦ Kuntien monikulttuurisuusohjelmat ja monikulttuuriset neuvottelukunnat ovat osoittautuneet toimiviksi vaikeidenkin tilanteiden ratkaisemisessa.
- ♦ Maahanmuuttajajärjestöillä tulisi olla Suomessa kattojärjestö kuten monissa Euroopan maissa (ETNO 2005).

Lähteet

Julkaistut

- Alitolppa-Niitamo, Anne. 2004. The Icebreakers. Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education. Series D 42/2004. Helsinki: The Family Federation of Finland, The Population Research Institute.
- Ekberg-Kontula, Petra. 2000. Toimettomuus tylsistää. Pääkaupunkiseudulla asuvat afrikkalaiset maahanmuuttajanaiset ja heidän näkemyksensä koulutuksesta ja työllistymisestä. Sosiaali- ja terveysministeriön Julkaisuja 2000:14. Helsinki : Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Ekholm, Elina, Sophie Magennis & Leni Salmelin (toim.). 2005. Shaping our future. A Practical Guide to the Selection, Reception and Integration of Resettled Refugees. Helsinki: Työministeriö. Saatavissa myös: <http://www.more.fi/documents.php>
- ETNO - Etnisten suhteiden neuvottelukunta. 2005. Kala kuivalla maalla: kotoutuminen maahanmuuttajan näkökulmasta. Työhallinnon julkaisu 344. Helsinki: Työministeriö.
- Forsander, Annika. 2002. Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.
- Helander, Reetta & Anna Mikkonen. 2002. Ikävä äitiä... Ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset Suomessa. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja E 13/2002. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.
- Kontiainen, Satu. 2003. Arvot kotoutumisessa: työllistyminen hyvän elämän arvona Vantaalla asuvien somalikotiäitien keskuudessa. Uudenmaan TE-keskuksen julkaisuja 5. Helsinki: Uudenmaan työvoima- ja elinkeinokeskus.
- L 9.4.1999/493. Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta. Saatavissa myös: <http://www.finlex.fi/fi/laki/kokoelma/1999/19990050.pdf>
- L 20.12.2002/1192. Laki maahanmuuttajan erityistuesta. Saatavissa myös: www.finlex.fi/fi/laki/kokoelma/2002/20020175.pdf

- Marjeta, Maarit. 2001. Äidit ja tyttäret kahdessa kulttuurissa: somalialaisnaiset, perhe ja muutos. Sosiologian laitoksen julkaisuja 4. Joensuu: Gummerus.
- Myrén, Kati. 1999. Pois paitsiosta: maahanmuuttajien liikuntaharrastukset ja vapaa-ajanvietto Suomessa. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 122. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämissektori.
- Tiilikainen, Marja. 1999. Äidin huolet, arjen kivut. Kärsimys, oireet ja strategiat Suomessa asuvien somalinaisten arjessa. Helsingin yliopisto.
- Tiilikainen, Marja. 2003. Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Työministeriö. 2005. Työryhmän ehdotus hallituksen maahanmuuttopoliittiseksi ohjelmaksi. Helsinki: Työministeriö.
- Valtioneuvosto. 2002. Valtioneuvoston selonteko kotouttamislain toimeenpanosta. VNS 5/2002 vp. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Verkkolähteet

- Työministeriö. 2005. Maahanmuuttajien työllisyys. [Viitattu 12.8.] Saatavissa: www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/08_mahanmuuttotilastot/tilkint.pdf
- Vantaan kaupunki. 2004a. Opas vanhemmille kodin ja koulun välisen yhteistyön työkaluksi ja vanhemmuuden tukemiseksi 2004. Kotiinpäin-projekti. Vantaan kaupunki, Sosiaali- ja terveystoimi. [Viitattu 12.8.] Saatavissa www.vantaa.fi > haku: "maahanmuuttaja".
- Vantaan kaupunki. 2004b. Lapsen ja nuoren kotoutumisen, kulttuurisen tuen ja oppimisen suunnitelma. Kotiinpäin-projekti. Vantaan kaupunki, Sosiaali- ja terveystoimi. [Viitattu 12.8.] Saatavissa: www.vantaa.fi > haku: "maahanmuuttaja".
- Väestöliiton EU-projekti. 2004. Päätöskonferenssin ranskankieliset esitykset sekä Suomen osuuden ranskankieliset esitykset sekä englanninkielinen loppuraportti. [Viitattu 12.8.] Saatavissa: www.unaf.fr/article.php3?id_article=719

6. Maa vaihtuu - roolit muuttuvat

Anita Novitsky

6.1 Maahanmuutto roolien näkökulmasta

Elämä on täynnä muutoksia, mutta harvat niistä ovat niin laaja-alaisia ja elämän monia osa-alueita koskettavia kuin maahanmuuton kokemus. Aiemmin tässä kirjassa (Alitolppa-Niitamo ja Söderling, artkkeli 1) on maahanmuuttoon liittyvän muutoksen kuvattu yhdistävän maahanmuuttajataustaisia yksilöitä ja perheitä. Jokainen elämänmuutos vaatii sopeutumista, usein muutokset aiheuttavat myös jonkin asteisia stressin kokemuksia. Jotta paremmin ymmärtäisimme maahanmuuttajia, voikin olla hedelmällistä tarkastella maahanmuuttoa *muutoksen kokemuksena* ja maahanmuuttajia *muutoksen kokijoina*.

Maahanmuuton kokemukseen liittyy olennaisesti kokemus elämästä uudessa sosiaalisessa ympäristössä sekä erilaisessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa kuin mihin yksilö on tottunut. Uusi sosiaalinen ympäristö heijastelee esimerkiksi erilaisia rooliodotuksia, se myös asettaa vanhoja rooleja ja käyttäytymismalleja muutospainneiden alaiseksi ja saattaa aktivoida uusien roolien muodostumista. Roolimuutokset ovat kuitenkin hitaita: ne vaativat vuorovaikutusta ympäristön kanssa ja motivaatiota muutokseen. Ennen maahanmuuttoa käytössä olleet roolit sekä ero uuden ja vanhan roolin välillä vaikuttavat myös muutokseen ja sen nopeuteen.

Tässä artikkelissa tarkastelen maahanmuuttajan kokemaa muutosta roolimuu-
tosten näkökulmasta. Roolit ovat tietyssä sosiaalisessa ympäristössä yksilöön kohdistuvia käyttäytymisodotuksia. Italialainen J.L. Moreno kehitti rooliteorian (ks. esim. Moreno 1953; 1961), jonka mukaan roolit vaikuttavat myös yksilön persoonallisuuden kehitykseen. Teorian mukaan ympäristön heijastamat rooliodotukset sisäistyvät yksilön käyttäytymiseen ja tekevät niistä suhteellisen pysyviä (Helminen & Iso-Heiniemi 1999).

Roolimuutoksilla tarkoitetaan uusien roolien omaksumista ja vanhojen muokkaamista. Jokainen yksilö käsittelee kohtaamiaan muutoksia omalla tavallaan ja omassa tahdissaan. Yksilö omaksuu ja tiedostaa omat roolinsa ympäristön odotusten kautta. Odotukset ovat aina kulttuurisidonnaisia, mutta myös vasta-
vuoroisia: jokainen yksilö heijastelee oman kulttuurinsa mukaisia rooliodotuksia lähiympäristöönsä (Valve-Mäntylä 1992).

Jokaisella ihmisellä on elämänsä aikana käytössään useita eri rooleja. Roolit vaihtelevat elämäntilanteen mukaan ja osa voi jäädä taka-alalle uusien roolien kehittyessä. Roolit ovat aina sidoksissa siihen tilanteeseen ja ryhmään, jossa yksilö kulloinkin on ja elää. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999.) Näin myös maahanmuuttajan roolit ovat sidoksissa siihen maahan, kulttuuriin ja sosiaaliseen ympäristöön, josta hän on muuttanut ja johon hän on asettunut.

Maahanmuuttajan roolit -malli on Kotipuun käytännön työstä syntynyt menetelmä, jota kehiteltäessä on sovellettu Varsinais-Suomen lastensuojelun kuntayhtymässä kehitettyä Vanhemmuuden Roolikarttaa® (Helminen & Iso-Heiniemi 1999) sekä Parisuhteen Roolikarttaa (Airikka 2003). Käytännön työssä, esimerkiksi vanhemmuutta, parisuhdetta tai lapsen käyttäytymistä ohjattaessa on usein tullut esiin vaikeus keskustella asiakkaan kanssa niistä käsitteistä, joita Suomessa käytetään esimerkiksi vanhemmuudesta tai parisuhteesta. Monilla asiakkailla on toisaalta ollut tarve tuoda keskusteluun sitä, että heiltä odotetaan muutosta. He eivät kuitenkaan ole ymmärtäneet miksi, eivätkä myöskään sitä, millaista muutoksen pitäisi olla.

Tässä artikkelissa kuvaan Kotipuussa käytettyä maahanmuuttajan roolit -mallia. Siinä on määritelty kuusi keskeistä roolia, jotka usein joutuvat muutokseen maahanmuuton ja kotoutumisen seurauksena. Tällaisiksi keskeisiksi *motivattiorooleiksi* olemme määritelleet *perheenjäsenen, kulttuurinkantajan, identiteettinrakentajan, yhteisöjen jäsenen, muutoksenhallitsijan ja tulevaisuuden tekijän roolit*. Maahanmuuttajan roolit -mallia voidaan käyttää muun muassa yksilö- ja ryhmäkeskusteluissa työvälineenä lisäämään ymmärrystä niistä haasteista, joita maahanmuuttaja usein uudessa sosiaalisessa ympäristössään kohtaa.

Monella maahanmuuttajalla voi olla kantaväestöön verrattuna erilainen käsitys vanhempien välisestä vastuun- tai työnjaosta perheessä, lasten ja vanhempien välisistä suhteista, ongelmien ratkaisumalleista ja -tavoista sekä ammattikasvatustajien ja vanhempien välisistä rooleista. Monille asioille annetaan myös erilaisia merkityksiä ja painoarvoja. Toisinaan Kotipuussa käydyissä keskusteluissa on osoittautunut vaikeaksi tai riittämättömäksi käsitellä pelkästään vanhemmuutta tai parisuhdetta, sillä perheen asioihin osallistuu usein myös muu suku.

Keskusteluissa on käynyt myös ilmi, että aikuisten tuntuu joskus vaikealta ymmärtää niitä muutoksia, joita perheissä tapahtuu maahanmuuton myötä. Kun muutoksen väistämättömyyttä ei ole tunnustettu, on aikuisen sitä myös vaikea hyväksyä ja motivoitua muuttamaan käyttäytymistään.

Eräs isä kertoi, että hän ei itse lapsena edes uskaltanut katsoa omaa isäänsä silmiin, jos isä torui häntä. Miehen oma kolmivuotias lapsi kuitenkin polki jalkaa, uhmasi ja kiukutteli isälleen. Mies oli epätoivoinen: hän suunnitteli muuttavansa takaisin lähtömaahansa, mutta epäröi viedä uhmaavaa poikaansa sinne mukanaan. Hän pelkäsi sukulaistensa siellä tuomitsevan hänet liian lempeäksi kasvattajaksi. Miehen mielestä Suomen laki, joka kieltää lapsen kurittamisen, on käsittämätön. Hänen kotimaassaan olisi pojan käytöstä ojennettu ilman muuta selkäsaunalla.

Isä ei siis ollut motivoitunut kasvattamaan lastaan suomalaisella tavalla, sillä hän ei ollut motivoitunut rakentamaan tulevaisuuttaan Suomessa. Isän kanssa käytiin runsaasti keskusteluja, joissa tavoitteena oli isän sisäisen motivaation ohjaaminen muutoksen suuntaan siten, että hän näkisi ensisijaisesti itsensä tulevaisuuteen kasvattajana, olipa pojan tuleva asuinmaa mikä hyvänsä. Isän oli rakennettava sisäinen motivaationsa kasvattaa poikaa yhteiskunnan jäseneksi – ei vain siksi, että laki määrää, vaan siksi että isän tai pojan tulevaisuus saattaa olla missä maassa tahansa. Keskusteluissa isän roolia muutoksen hallitsijana korostettiin.

Pojan käyttäytyminen Suomessa oli muuta kuin isän odotukset. Auttaakseen poikaansa sopeutumaan tämän yhteisön jäsenyyteen oli isän motivoiduttava muuttamaan omaa tulevaisuusvisiotaan. Keskusteluissa käytiin läpi monia tulevaisuusvisioita – myös sellainen, jossa poika ei palaakaan kotimaahan isänsä mukana. Isän oli opittava näkemään se muutos minkä hänessä itsessään on tapahduttava, sillä pojan kasvuympäristö vaikuttaa väistämättä tämän käyttäytymiseen ja sitä kautta myös isän ja pojan väliseen suhteeseen. Isän oli pohdittava ensin omaa rooliaan miehenä, muutosten hyväksyjänä, kulttuurin välittäjänä, erilaisten yhteisöjen jäsenenä ja sitä, miten erilaisia nuo roolit ovat erilaisissa yhteisöissä. Näin hän pystyi tekemään perustellun valinnan ja motivoitui muuttamaan omaa ajatteluaan ja sen myötä käyttäytymistään.

Usein maahanmuuttajan odotetaan muuttavan käyttäytymistään nopeasti. Kotipuun toiminnassa saamiemme kokemusten mukaan vain sisäisen motivoitumisen kautta toiminnan ja tekojen muutoksista tulee pysyviä ja perheissä toimivia käytäntöjä. Vanhempien kanssa tehtävä pitkäjänteinen motivointityö tuottaa pysyvämpiä tuloksia kuin pelkkä nopea näennäinen käyttäytymisen muutos.

6.2 Maahanmuuttajan roolit –malli

Oheisessa taulukossa esitellään jo mainitut kuusi motivaatioroolia ja niihin liittyvät tavoitteet ja teot. Näiden roolien olemme havainneet olevan erityisten muutospaineiden kohteena kotoutumisvaiheessa. Kun muutospaineet koskevat samanaikaisesti monia rooleja, on tilanne psyykkisesti haasteellinen ja se edellyttää vahvaa elämänhallintaa.

Taulukko 1. Motivaatioroolit ja esimerkkejä niihin liittyvistä tavoitteista ja teoista

Motivaatiorooli	Tavoite (esimerkkejä)	Teko (esimerkkejä)
Perheenjäsen	elämäkumppani, puoliso, lapsi, vanhempi, suvun jäsen	läheisyys, vastuun jakaminen, perushoito, kasvatust
Kulttuurinkantaja	vanhojen kulttuuripiirteiden säilyttäjä, uusien kulttuuripiirteiden omaksumista, oman kulttuurisyn-teesin siirtäminen lapsille	tapojen opettaminen, oman äidinkielen siirtäminen lapselle, käsitysten muokkaaminen oikeasta ja väärästä, satujen ja tarinoiden kertominen
Identiteetinrakentaja	oman elämänhistorian hyväksyminen, etnisen identiteetin muokkaaja, tietyn (uuden) ammatin taitaja	menneisyyden avoin pohdinta, omien oikeuksien ja velvollisuuksien tunnistaminen
Yhteisöjen jäsen	etnisen yhteisön, perhe- ja sukuyhteisön, diaspora-yhteisön, asuin- ja työyhteisön ja yhteiskunnan jäsen	vuorovaikutus, osallisuus
Muutoksenhallitsija	selviytyjä, uuden oppija, sopeutuja	kielen oppiminen, yhteiskunnallisen tiedon hankkiminen, elämänhallinnan tunteen säilyttäminen, muutostahdin säätöminen
Tulevaisuuden tekijä	mahdollisuuksien tunnistaja, tiedon hankkija, oman ja perheen tulevaisuusvision rakentaja	mahdollisuuksien ja riskien analysoiminen, elämän suunnittelu, talouden turvaaminen

Esitetty lista ei varmastikaan ole kattava, vaan rooleja voi olla elämäntilanteesta riippuen monia muitakin. Mitä paremmin yksilö kykenee jäsentämään maahanmuuttoon liittyviä kokemuksiaan ja tunteitaan ja mitä paremmin hän ymmärtää muutoksen vaatimukset ja seuraukset, sen helpompi hänen myös on muokata roolejaan ja hallita omaa sopeutumistaan. Sopeutumisella tarkoitetaan tässä sitä, että yksilö hyväksyy itsessään ja perheessään tapahtuvia muutosprosesseja ja sitä, että muuttuvat roolit ovat sopusoinnussa yksilön, perheen ja ympäristön odotusten kanssa. Itseymmärryksen kautta mahdollistuu osallisuus myös muissa kuin omassa etnisessä yhteisöissä, ja elämänhallinnan tunne kasvaa laajentuneen osallisuuden myötä.

Usein ympäristö odottaa maahanmuuttajan muuttavan toimintaansa hyvinkin nopeasti suomalaisen yhteiskunnan odotusten mukaiseksi. Oma toimintaa on kuitenkin vaikea muokata, jos kohtaa tavoitteiden tasolla vastoinikäymisiä tai motivaatorooli ei ole sisäistetty. Esimerkiksi ammattitaitoisen maahanmuuttajan, joka joutuu Suomessa työttömäksi, voi olla vaikeaa ymmärtää miksi häneltä odotetaan aktiivisuutta ja osallistumista monenlaisiin uudelleen koulutuskursseihin, jos työnsaanti tai edes harjoittelupaikan löytäminen on hänen kokemuksensa mukaan mahdotonta. Tavoitteena pitäisi kaikessa aikuiskoulutuksessa olla työllistyminen ja aiemman ammatillisen osaamisen hyödyntäminen. Itsenäinen harjoittelupaikan etsiminen ja siihen liittyvät vaikeudet kuitenkin usein lannistavat, ja opiskelijan motivaatio laskee kurssi kurssilta. Seurauksena on, että maahanmuuttaja ei näe *tulevaisuuden tekijän roolia* mahdollisena. Pelkkä teko (kurssilla käyminen) voi jäädä irralliseksi osaksi käyttäytymistä, jos motivaatorooli puuttuu tai on vajavainen. Tällaisessa tilanteessa maahanmuuttaja saattaa hakeutua kursseille pelkästään säilyttääkseen oikeutensa päivärahaan – sisäinen motivaatio ammatin harjoittamiseen Suomessa katoaa. Selkeä visio työllistymisestä luo pohjan tulevaisuuden tekijän roolin rakentumiselle ja positiivisen odotuksen siitä, että kurssin käyminen kannattaa. Kurssi sinänsä voi virittää identiteetin rakentajan roolin uuden ammatillisen roolin kautta.

Ani Tuusa toteaa sosiaalityön pro gradu- tutkielmassaan (2004) Hirstiö-Snellmaniin ja Mäkelään (1998) viitaten, että viranomaiset arvioivat onnistuvansa maahanmuuttajien kanssa paremmin välittömän avun antamisessa kuin pitkäjänteiseen muutokseen pyrkimisessä tai psyykkisen, fyysisen tai sosiaalisen hyvinvoinnin laajemmassa parantamisessa ja turvaamisessa. Viranomaiset kokevat voivansa lievittää maahanmuuttaja-asiakkaidensa elämänhallinnan järkkymisen seurauksia jonkin verran. He eivät kuitenkaan pysty vaikuttamaan niiden syihin saati ennaltaehkäisemään niitä. Muutosten aikaansaaminen maahanmuuttajan elämäntavoissa, ihmissuhteissa tai muussa toiminnassa koettiin turhauttavana ja tuloksettomana (Tuusa 2004).

Kotipuun välittävän perhetyön yhtenä suurimpana haasteena on ollut yhdessä asiakkaan kanssa työstettävä motivaatioroolien löytäminen, muutostarpeiden tunnistaminen ja asiakkaan sisäisen motivaation kautta tapahtuva muutosprosessien hyväksyminen. Kotipuun työntekijöiden tehtävä on ollut auttaa asiakasta motivoitumaan muutokseen. Tärkeää on ollut myös auttaa esimerkiksi julkisen sektorin työntekijöitä ymmärtämään, että maahanmuuttaja-asiakkaan käyttäytymisessä ei tapahdu muutosta, jos asiakkaalle ei anneta riittävästi tietoa uudesta yhteiskunnasta ja mahdollisuutta sekä aikaa omien motivaatioroolien etsimiseen ja käsittelyyn.

Roolien sisällöllinen merkitys saattaa radikaalisti muuttua yhteiskunnan ja ympäristön odotusten perusteella. Maahanmuuttajalle aiemmin tutut roolit voivat uudessa sosiaalisessa ympäristössä menettää merkityksensä. Esimerkiksi monet vanhukset kokevat, että heidän elämäkokemuksellaan ei ole enää merkitystä ja heidän neuvoa-antava roolinsa perheyhteisössä vähenee tai häviää. Monet aiemmin hyvin toimineet roolit saattavat myös muuttaa luonnettaan. Uusien roolien omaksuminen ja ympäristön rooli-odotuksiin sopeutuminen vie väistämättä aikaa ja vaatii harjoittelua. Tämä edellyttääkin *muutoksenhallitsijan roolin* vahvistumista.

6.3 Keskeiset roolit

Artikkelissa 4 (Alitolppa-Niitamo) kuvattiin jo niitä monia muutoksia, joita maahanmuutto voi aiheuttaa perheen sisäisessä dynamiikassa. Usein maahanmuuttaja joutuu ottamaan erityisen voimakkaasti kantaa *perheenjäsenen roolinsa* muokkautumiseen. Yhteisöllisistä kulttuureista muuttavien aikuisten on esimerkiksi vaikea ymmärtää suomalaista yksilökeskeistä perhekulttuuria ja yksilön itsenäistä asemaa perheessä ja yhteiskunnassa (ks. myös Moallin, artikkeli 8). Muutospaineissa perheen sisäiset rooli-odotukset voivat olla ristiriidassa keskenään. Myös perheenjäsenten eritahtinen sopeutumisprosessi saattaa aiheuttaa ongelmia perheissä, kun roolit ja niihin liittyvä valta muuttuvat nopeasti sukupolvien ja sukupuolten kesken.

Kulttuurinkantajan roolissa perinteiden säilyttäminen on vanhemmille yllättävän vaikea tehtävä, sillä suomalainen yhteiskunta ei itsestään selvästi tue maahanmuuttajan omaa kulttuuria. Uuden kulttuurin omaksuminen edellyttää kielitaidon omaksumista ja sitä kautta uuden maan historiaan, tapoihin, käyttäytymisnormistoon ja kulttuuriin tutustumista. Jos sukupolvien välinen kulttuuriosaaminen muodostuu perheessä hyvin erilaiseksi, on yhteentörmäyksiltä vaikea välttyä. Kun esimerkiksi lähtömaan tapakulttuuri (puhuttelumuodot, kohteliaisuussäännöt jne.) poikkeaa suuresti suomalaisesta, voi yhteisestä perhekulttuurista sopiminen olla vaikeaa. Toisaalta lähtömaassa asuva suku voi tulkita

maahanmuuttajaperheen muuttuneen käyttäytymisnormiston oman kulttuurin hylkäämisenä tai jopa kasvatuksen puutteena ja huonona vanhemmuutena. Tämä puolestaan asettaa sopeutuvan perheen hankalaan tilanteeseen.

Identiteetinrakentajan roolissa on yksilön aloitettava moni asia alusta. On osattava solmia oma elämänhistoria nykyhetkeen ja hyväksyttävä omaan elämänsäkaareen sijoittuneet tapahtumat ja omat valinnat.

Uuden ympäristön heijastelemat rooliodotukset vaikuttavat myös oman identiteetin muotoutumiseen yllättävälläkin tavalla. Esimerkiksi inkerinsuomalaiset ovat koko elinaikansa kantaneet Venäjällä etnisenä identiteettinään suomalaisuutta, mutta joutuvat Suomessa tilanteeseen, jossa heitä pidetään venäläisinä. Identiteettiin liittyvää hämmennystä on usein myös maahanmuuttajataustaisilla lapsilla, joilla ei ole omaa vankkaa tietoa ja historiaa lähtömaastaan. He eivät välttämättä koe itseään vanhempiensa etnisen ryhmään kuuluviksi, mutteivät vielä myöskään suomalaisiksi.

Yhteisöjen jäsenen roolissa on kysymys osallistumisesta eri yhteisöihin. Monelle maahanmuuttajalle etninen yhteisö muodostuu uudessa kotimaassa tärkeäksi vertaisryhmäksi. Saman etnisen taustan omaavat ihmiset voivat jakaa ja helpottaa maahanmuuttokokemusta ja sen aiheuttamaa myllerrystä niin yksilön kuin perheenkin elämässä. Etnisten vertaisryhmien toiminta tukee yhteisöllisyyttä ja tarjoaa samaistumisen kokemuksia. Maahanmuuttokokemuksen jakaminen muiden samaa prosessia - vaikka ehkä eri vaiheessa - elävien kanssa tarjoaa myös uusia perspektiivejä oman tulevaisuuskuvan hahmottamiseen. Monet saavat näistä kontakteista tietoa ja rohkeutta lähestyä vastaanottavan yhteiskunnan sosiaalisia verkostoja ja instituutioita.¹

Motivaatio, halu ja taito osallistua vastaanottavan yhteiskunnan yhteisöihin vaikuttavat erityisesti kokemukseen omaan tulevaisuuden rakentamisesta. *Tulevaisuuden tekijän rooliin* liittyy maahanmuuttajan halu hankkia tietoa sekä aktiivisesti panostaa ja vaikuttaa niihin mahdollisuuksiin, joiden kautta hän pyrkii lisäämään elämänhallintaansa ja saavuttamaan itselleen hyvän elämän.

¹ Väestöliiton Kotipuussa on kehitetty ja kokeiltu tuloksellisesti maahanmuuttajataustaisten vanhempien vertaistuen ryhmiä. Katso näistä lisää <http://www.vaestoliitto.fi> >monikulttuurinen työ

6.4 Roolien kehitysasteita ja hierarkiatasoja

Rooleja voidaan tarkastella myös *erilaisten kehitysasteiden* mukaan. Sopivasti kehittyneessä roolissa toiminta on helppoa ja luontevaa. Rooli on hyvin sisäistynyt eikä se vaadi yksilöltä erityisiä ponnisteluja. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999.) Esimerkiksi aikuisen maahanmuuttajan *perheenjäsenen rooli* on sopivasti kehittynyt silloin, kun hän lapsen vanhempana on kyennyt säilyttämään vahvan kasvatuksellisen ja ohjaavan vastuunottajan roolin suhteessa lapsiinsa. Tällöin vanhempi ei esimerkiksi turvaudu eri viranomaistoiminnoissa lapsiinsa tulkkeina ja apulaisina.

Ylikehittyneessä roolissa toiminta on automaattista, kaavoihin kangistunutta tai olosuhteisiin nähden liiallista. Käyttäytyminen ei välttämättä ole enää tilanteeseen sopivaa vaikka olisi sitä aiemmin ollutkin. Omaksutusta roolista ei osata luopua. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999.) Joillakin maahanmuuttajilla esimerkiksi *perinteen vaalijan rooli* saattaa ylikorostua. Heille muutoksen vastustus ja vanhoissa tavoissa pitäytyminen voi tuntua turvallisimmalta. He voivat esimerkiksi pelätä muutosprosessien vaikutusta perheen sisäiseen dynamiikkaan, suhteeseensa lapsein tai puolisoon. Myös oman turvallisuudentunteen ylläpitämiseksi on toisinaan helpompaa pitäytyä vanhassa tutussa kuin luoda tilaa uudenlaiselle ajattelulle.

Alikehittyneessä roolissa toiminta vaatii erityisiä ponnisteluja, käyttäytyminen on ikään kuin harjoittelua. Yksilö voi myös kokea noloutta tai häpeää roolissaan, koska ei tunne hallitsevansa rooliin liittyviä odotuksia. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999.) Monet maahanmuuttajavanhemmat kokevat vaikeutta esimerkiksi yhteiskunnallisen osaajan roolissaan, jos he eivät uudessa maassa vaikkapa ymmärrä koululaitoksen toimintaa. Tämä saattaa aiheuttaa häpeää ja johtaa siihen, että ei kysytä tai oteta asioista selvää. Tästä voi aiheutua myös turhaamaa ja jopa suuttumusta, kun tärkeät asiat eivät saa selitystä. Tässä tilanteessa vanhemmat eivät koe, että osaisivat ohjata lastensa valintoja ja tukea heidän opiskeluaan. Tämä vaikuttaa myös *perheenjäsenen rooliin* eli vanhemmuuden tunteeseen, kun tietämyksen puuttuessa myös kasvatuksellinen ohjaava ote lapsein katoaa.

Puuttuvasta roolista puhutaan silloin, jos ihmisellä ei ole lainkaan käytössään tilanteen vaatimaa roolia. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999.) Esimerkiksi maahanmuuttajalta voi puuttua kokonaan suomalaisen yhteiskunnan edellyttämä informaation omaksujan rooli silloin, kun hän ei osaa käsitellä kirjallisesti välitettyä tietoa. Tämä puutteellinen rooli voi aiheuttaa suuria vaikeuksia, sillä länsimaaisissa tietoyhteiskunnissa juuri kirjallisella informaation välittämällä on keskeinen merkitys. Tämä heijastuu myös moniin muihin rooleihin.

6.5 Roolien monet tasot

Maahanmuuttajan rooleja voidaan tarkastella myös erilaisilla tasoilla. Roolien *yksilöllinen taso* muotoutuu aina henkilökohtaisista kokemuksista ja se on kaikilla jossain määrin erilainen. Yksilölliseen tasoon vaikuttavat henkilökohtaiset kokemukset, tieto, toiveet, odotukset, pelot ja käsitykset, jotka ovat muotoutuneet elämäkokemuksen myötä (Valve-Mäntylä 1992). Maahanmuuttajan rooleista esimerkiksi *kulttuurinkantajan rooli* muotoutuu yksilön oman kulttuurisen tietouden, kansallisten erityispiirteiden sekä perheessä sisäistettyjen kulttuuristen tapojen yhteisvaikutuksena.

Vuorovaikutukselliseen tasoon vaikuttavat yksilöiden keskinäiset rooliodotukset ja se miten niihin vastataan. Tähän tasoon sisältyvät tyypilliset vuorovaikutusmallit sekä vuorovaikutussuhteessa toistuvat rooli-vastarooli -pari. (Valve-Mäntylä 1992.) *Kulttuurinkantajan roolissa* se näkyy esimerkiksi uuden ympäristön suhteessa maahanmuuttajaan. Se, millaisen aseman ympäristö yksilölle antaa ja millaisia odotuksia sillä on, vaikuttaa siihen miten yksilö painottaa ja tuo esiin kulttuurisia piirteitään. Maahanmuuttaja voi joutua toimimaan työyhteisössään, koulussa tai päiväkodissa koko kansansa kulttuurin mannekiinina. Toisaalta oman kulttuurin esiintuominen voi olla mahdollista vain perheen sisäisinä käyttäytymisen malleina ja traditioina.

Rooleista voidaan vielä löytää *yleinen taso* (Valve-Mäntylä 1992). Esimerkiksi media voi luoda maahanmuuttajista yleistä kuvaa, johon yksilö voi tuntea tarvetta samaistua. Yleinen taso sisältää myös yhteiskunnassa yleisesti hyväksyttyjen eettisten, moraalisten ja juridisten sisältöjen vaikutuksen. Maahanmuuttajaryhmiin mediassa liitetty mielikuvat ja odotukset muokkaavat ympäristön suhtautumista. Tämä voi vaikuttaa maahanmuuttajan roolikäyttäytymiseen joko niin, että hän omaksuu odotetun roolin tai torjuu sen aktiivisesti.

Maahanmuuton kokemuksen kannalta oleellista on se, minkälaisia rooli-vastaroolipareja vuorovaikutustilanteissa muodostuu. Esimerkiksi *kulttuurinkantajan rooli* on helpompi jos maahanmuuttajavanhempi kokee, että hänen lähtömaansa kulttuuria ja hänen mielipiteitään lastenkasvatuksesta arvostetaan. Hänen ei välttämättä tarvitse pelätä lastensa menettävän jotain oleellista omasta taustastaan eikä hänen kasvattajana tarvitse ylikorostaa omaa kulttuuriaan.

Mitä enemmän roolimalleja ihmisellä on käytössään, sen joustavammin hän kykenee kyseisessä roolissa toimimaan. Roolimallien moninaisuus ja joustavuus helpottaa toimintaa erilaisissa ja muuttuvissa ympäristöissä. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999.) Tämä pätee myös maahanmuuttajien parissa toimivien keskuudessa. On tärkeää muistaa, että kukin meistä muokkaa omalla roolikäyttäytymisellään väistämättä vastaparin roolia.

6.6 Roolit ja maahanmuuttajataustainen perhe

Maahanmuutto aktivoi tiettyjä rooleja ja asettaa toiset roolit sivuun. Toisinaan joku rooleista ikään kuin valtaa yksilön koko toiminnan, energian, ajan ja ajatukset. Kyseinen rooli voi viedä kohtuuttomasti tilaa muilta rooleilta. Tällaisessa tilanteessa jotkut roolit saattavat jäädä kokonaan puuttumaan, jotkut ovat luontevassa käytössä ja jotkut ylikehittyvät (Helminen & Iso-Heiniemi 1999). Esimerkiksi muutoksen hallitsijan ja tulevaisuuden rakentajan roolit voivat yliaktivoitua ja perheenjäsenen ja vanhemmuuden roolin ylläpitämiseen voi jäädä vähän energiaa ja aikaa. Toisaalta myös säilyttäjän rooli kulttuurinkantajana voi ylikorostua ja aiheuttaa ristiriitoja perheessä niiden kanssa, joille uusien kulttuuripiirteiden omaksujan tavoiterooli on keskeisempää.

Vanhempana oleminen on ihmisen käyttäytymistä määrittävistä rooleista se, jonka saamme mallioppimisen kautta omilta vanhemmiltamme. Ne vanhemmuuden roolit, jotka ovat toimineet ja vaikuttaneet meihin lapsuudessa, muokkaavat omaa vanhemmuuttamme voimakkaammin kuin mitkään kirjoista opitut tiedot. Yhteistä kaikille vanhemmille on, että he toivovat lapsilleen hyvää tulevaisuutta. He haluavat toimia niin, että heidän lapsistaan tulee perheen, suvun ja yhteiskunnan hyväksymiä ja arvostamia jäseniä. Se, mikä on hyväksyttyä ja arvostettua yhteiskunnassa vaihtelee eri maissa ja kulttuureissa. Myös se vaihtelee, miten näihin tavoitteisiin päästään – eli miten lasta kasvatetaan ja miten vanhemmuus toteutuu.

Maahanmuuttajien lähtömaan ja Suomen välillä voi kasvatuskulttuureissa olla monia sellaisia eroja, jotka muokkaavat vanhemmuuden rooleja. Maahanmuuttajavanhempien ei ole aina helppoa päästä niihin vuorovaikutustilanteisiin, joissa he voisivat näitä eroavaisuuksia havaita ja ymmärtää. Maahanmuuttajavanhemmat saattavat myös antaa erilaisille kasvatuskäytännöille eri merkityksiä kuin useimmat kantasuomalaiset vanhemmat. Erilaiset kasvatuskulttuurit kohtaavat esimerkiksi päiväkodeissa ja kouluissa. Kasvatuskäsitysten työstämiseen tarvitaankin molemminpuolista kohtaamista, vuorovaikutusta ja motivaatiota. Tällöin lapset eivät joudu erilaisten odotusten raastavaan ristiaallokkoon.

Maahanmuutto myllertää roolikäyttäytymistä ja vaatii niin monenlaista roolien muokkaamista, että tutummalta tuntuvat roolit voivat jäädä vähemmälle huomiolle. Vanhemmuuden roolin muutos voi tästä syystä tapahtua hitaammin tai jäädä kokonaan huomiotta. Maahanmuuttajataustainen vanhempi ei myöskään välttämättä kohtaa vastarooliparin eli vastaanottavan yhteiskunnan odotuksia vanhemmuudesta ennen kuin lapsi aloittaa suomalaisen päivähoidon tai koulun. Kotihoidossa olleiden lasten vanhempien roolit ovat saattaneet pysyä lähes muuttumattomina ympäristön

muutoksesta huolimatta. Yhteiskunnan rooliodotukset vaikuttavat vasta silloin, kun perhe saa riittävän läheisen kosketuksen suomalaiseen lastenkasvatuskulttuuriin.

Maahanmuuttajien kanssa työskentelevien on tärkeää ymmärtää, että motivaatio-prosesseille on annettava aikaa ja tilaa. Näitä tarvitaan ennen kuin toiminnan tasolla näyttäytyvä muutos todella sisäistyy maahanmuuttajaperheen arkeen.

Erilaisista rooliodotuksista keskustelu ja muutosprosessien tarkasteleminen esimerkiksi vanhempien keskusteluryhmissä on hyödyllistä. Se auttaa työntekijää ja maahanmuuttajaa ymmärtämään paremmin toisiaan. Maahanmuuttajan roolit -malli toimii ryhmissä keskinäiseen ymmärrykseen ja maahanmuuttajan kotoutumiseen tähtäävässä ketjussa hyvänä keskustelunavauksena.

Työntekijöiden on myös hyvä muistaa, että oman ammatillisen toiminnan ja sen tavoitteiden selittäminen auttaa maahanmuuttaja-asiakasta ymmärtämään suomalaisen yhteiskunnan ja työntekijöiden tapaa toimia. Sen lisäksi se voi auttaa työntekijää tarjoamaan sellaista tukea ja apua, josta asiakas kokee hyötyvänsä. Vuorovaikutustilanteessa jokainen työntekijä toimii maahanmuuttajataustaisen asiakkaan vastarooliparina ja vaikuttaa näin omalla käyttäytymisellään asiakkaansa motivaatiroolien muotoutumiseen sekä sitä kautta konkreettisiin tekoihin.

Maahanmuuttajan roolit –mallin ytimenä on keskinäisen ymmärryksen löytäminen kaikissa asiakastilanteissa. Asiakkaan ja työntekijän erilainen tapa toimia tai tulkita tilanteita johtuu usein erilaisista sisäisistä motivaatio-rooleista ja kulttuurin sekä ympäristön muokkaamista erilaisista rooliodotuksista. Jos emme puhu näistä odotuksista tai ole selvillä toistemme tavoitteista ja motivaatioista, voi yhteisymmärryksen ja yhteisen toiminnan tavoitteen löytäminen olla vaikeaa. Väestöliiton Kotipuun kokemusten mukaan maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa tehtävässä työssä on hyvin antoisaa ja tuloksellista pohtia rohkeasti erilaisia motivaatio-rooleja ja niiden vaikutusta toimintaan. Yhteinen pohdintaa vaatii aikaa, mutta maahanmuuttajan itseymmärryksen kasvaessa perhekin alkaa voida paremmin.

Lähteet

Julkaistut

- Airikka, Sauli. 2003. Parisuhteen roolikartta - käyttäjän opas. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Helminen, Marja-Liisa & Mari Iso-Heiniemi. 1999. Vanhemmuuden roolikartta: käyttäjän opas. Helsinki: Suomen Kuntaliitto: Stakes.
- Hirstiö-Snellman, Paula & Marjukka Mäkelä. 1998. Maahanmuuttajat sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkaina. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1998:12. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Moreno, Jacob Levy. 1953. Who Shall Survive. Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama. New York: Beacon House, Inc.
- Moreno, Jacob Levy. 1961. The Role Concept: A Bridge Between Psychiatry and Sociology. American Journal of Psychiatry, Vol 118.

Julkaisemattomat

- Tuusa, Ani. 2004. Maahanmuuttaja lastensuojelun avohuollon asiakkaana. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere.
- Valve-Mäntylä, Liisa. 1992. Morenolainen rooliteoria ryhmän työnohjauksen viitekehyksenä. Syventävien opintojen tutkielma. Helsingin yliopisto, kasvatustieteen laitos. Helsingin yliopisto.

7. Välittävä perhetyö - kokemuksia ja ajatuksia Väestöliiton Kotipuu-projektista

Anne Alitolppa-Niitamo, Mohamed Moallin ja Anita Novitsky

7.1 Mitä on välittävä perhetyö?

Perhetyö on hakenut rajojaan viime vuosina varsin laajasti. Perhetyölle on koitettu löytää määritelmää, ammatillisen osaamisen rajoja ja tehokkaan toiminnan kenttää. On korostettu perhetyön merkitystä syrjäytymiskiirteen katkaisemisessa, lastensuojelun korjaavassa työssä, varhaisessa puuttumisessa, ennaltaehkäisyssä, päivähoidossa, oppilaan ohjaamisessa, neuvolatyössä, päihdehuollossa jne. Vaikuttaa siltä, että perhetyö sopii mille tahansa areenalle ennaltaehkäisystä korjaavaan, jopa jälkihuoltotyöhön.

Tässä artikkelissa kerrotaan hyväksi koetusta työmenetelmästä, jota voidaan käyttää perhetyön ammatillisen osaamisen vahvistamiseksi etenkin maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden kanssa.

Väestöliiton Kotipuu-projektissa on kokemuksen ja kehittämistyön avulla luotu perhekeskeisen psykososiaalisen työn malli palvelemaan maahanmuuttajataustaisia perheitä. Kyseessä on palveluun ohjauksen malli, joka on saanut nimekseen *välittävä perhetyö*. Nimen ensimmäinen osa kertoo työmallin tietoa ja kontakteja välittävästä luonteesta, ja perhetyöllä tarkoitamme tässä perhekeskeistä työskentelyotetta. Mallia voidaan soveltaa laajasti julkisten palveluiden eri sektoreilla. Kotipuun kokemus liittyy lähinnä varhaiskasvatukseen sekä koulun ja sosiaalityön kenttään.

Väestöliiton Kotipuun toiminta-ajatuksena on se, että perheen merkitys otetaan huomioon kotoutumisprosessissa ja sen tukemisessa. Asiakastyössä kiinnitetään huomiota koko perheen hyvinvointiin. Riippumatta siitä kuka perheenjäsenistä on ensisijaisesti hakeutunut välittävän perhetyön asiakkaaksi, otetaan huomioon kaikkien perheenjäsenten tilanne ja tarpeet. Perhekeskeisyyden käsitteeseen liitetään myös mahdollinen laajennetun perheyhteisön huomioon ottaminen asiakastyössä.

7.2 Miksi välittävää perhetyötä tarvitaan?

Kotipuussa maahanmuutto nähdään suurena elämänmuutoksena. Maahanmuuton seurauksena voi varsinkin kotoutumisen alkuaikoina olla juurettomuutta, yhteiskunnallista marginaalisuutta ja yksilön elämänhallinnan ajoittaista heikentymistä. Maahanmuutto voi vaikuttaa myös perheen sisäiseen dynamiikkaan, kun perheenjäsenten välillä arvostukset, roolit, normit ja valtasuhteet muuttuvat nopeasti. Nopeat muutokset voivat saada aikaan muutoksen vastustusta ja ristiiriitoja perheessä, ja perheen psykososiaalinen hyvinvointi voi olla uhattuna.

Kotipuussa korostetaan perhettä yksilön kotoutumisen resurssina. Perhenäkökulman tulisi maahanmuuttajatyössä yleisestikin toteutua siten, että perheen ongelmat ja tarpeet otettaisiin huomioon kokonaisuutena ja että perhettä ymmärrettäisiin ja tuettaisiin kulttuurisesti sensitiivisellä tavalla.

Kotipuussa arvostetaan julkisen ja kolmannen sektorin eri alojen erityisosaamista. Näkemyksenä on, että maahanmuuttajien tulisi saada perheen kokonaistilanteen huomioon ottavaa ammatillista psykososiaalista tukea sieltä mistä muutkin sitä saavat, eli julkisen sektorin taholta. Kotipuu on vuodesta 2003 lähtien kehittänyt monikulttuurisen psykososiaalisen työn mallia, jolle on ominaista perhekeskeinen ajattelu. Kotipuun välittävän perhetyön tavoitteena on ohjata maahanmuuttajia julkisen sektorin ammattihenkilöiden antamiin palveluihin ja tukea tätä kontaktia tuomalla mukaan oman erityinen maahanmuutto-, kieli- ja kulttuuriosaamisensa. Kotipuun välittävän perhetyön vahvuutena on monikulttuurinen ja moniammatillinen tiimi.

7.3 Mistä maahanmuuttajien palvelu kiikastaa?

Maahanmuuttaja kohtaa monenlaisia esteitä ja vaikeuksia tutustuessaan uuteen asuinmaahansa ja uuden yhteiskunnan palveluverkostoihin.

Maahanmuuttajat tulevat varsin erilaisista yhteiskunnallisista järjestelmistä. Suomalainen vahva viranomaisverkosto ja hyvinvointiyhteiskunnan logiikka ovat monille tulijoille hyvin vieraita. Viranomaisten toiminta lähtömaassa on ehkä poikennut suuresti suomalaisista toimintatavoista. Voi myös olla, ettei maahanmuuttajalla ole kotimaastaan minkäänlaista kokemusta siitä palveluverkostosta, jossa hänen oletetaan täällä toimivan. Etenkin psykososiaaliset palvelut on eri yhteiskuntajärjestelmissä järjestetty hyvin eri tavoin ja erilaisin motiivein.

Erityisen vieraita monelle maahanmuuttajalle ovat suomalaiset lapsiperheille suunnatut sosiaaliset ja psykologiset palvelut. Esimerkiksi Venäjällä lapsen huostaanotto on tarkoittanut vanhemman oikeuksien lakkauttamista, ja lapsen palaaminen kotiin viranomaisten väliintulon jälkeen on käytännössä ollut hyvin epätodennäköistä. Huostaanottoperusteena on käytännössä voinut olla vanhempien epäsosiaalinen elämäntapa tai lapsen hylkääminen. Monissa afrikkalaisissa maissa taas ei ole edes lasten huostaanoton käsitettä. Siellä ovat lähiomaiset ottaneet lapset hoitaakseen, jos vanhemmat eivät ole tehtävästä selviytyneet. Perheen elämään tai kasvatustapoihin puuttuvia viranomaisia ei ole ollut. Tämä tiedon ja kokemuksen puute suomalaisista toimintatavoista voi aiheuttaa sen, että maahanmuuttajataustaisella asiakkaalla voi olla virheellisiä ennakkokäsityksiä palvelun perusteista ja seurauksista sekä tarjonnan mahdollisuuksista, omista oikeuksistaan ja velvoitteistaan.

Myös koulu- ja päivähoitojärjestelmä ja niissä toteutettava pedagogiikka voi olla erilaista, samoin kuin opettajan tehtäväkuvakin. Monet maahanmuuttajat tulevat erilaisesta opetuskulttuurista, jossa opettajan asema auktoriteettina ja kasvatuksen ohjaajana on ollut voimakkaampi kuin Suomessa. Useissa maissa vanhemmat ovat saaneet opettajalta konkreettisia, selkeitä ohjeita lasten ohjaamiseen ja opettajat ovat myös seuranneet ohjeiden noudattamista. Suomalaiseen koulukulttuuriin kuuluva lasten itseohjautuvuus ja omatoimisuus voi olla vanhemmille vierasta. Koska pedagogiset tavoitteet ja koulujen toimintatavat ovat vanhemmille vieraita, on heidän vaikea tukea lapsiaan, kontrolloida opiskelun edistymistä ja ohjata lapsiaan sopivaan suuntaan.

Vieraalla kielellä on vaikea toimia. Joskus eivät käsitteet ja työtavat, työskenteilyn periaatteet ja tavoitteet tule tulkintaan avulla ymmärrettäviksi. Lisäksi suomalainen palvelujärjestelmä rakentuu pitkälti kirjallisen informaation varaan. Annetussa informaatioissa on myös tietty oletus sen vastaanottajalla olevasta perustiedosta. Kun palvelut on vielä suunnattu suomalaisen perhekäsityksen mukaisesti ns. ydinperheille, ei maahanmuuttaja-asiakas aina löydä tarvitsemaansa tukea tai palvelua. Viranomaisverkostossa on perusoletuksena se, että palvelua pitää hakea ennen kuin sitä voidaan tarjota. Toisaalta on vaikea hakea palvelua, jos ei tiedä kyseisen palvelun olemassaolosta.

Asiakaskontaktissa voi olla lisäksi ongelmana, että tarjottu informaatio ei aina tule ymmärretyksi. Asiakas ei myöskään osaa kysellä lisää, kun koko kokonaisuus voi tuntua käsittämättömältä. Seurauksena on ns. palveluharha, kun ammatillinen toimija on mielestään tarjonnut informaatiota palveluista, mutta asiakas ei ole tarjoukseen tarttunut. Asiakas taas kokee, ettei hän ole koskaan saanutkaan tietoa palvelusta. Maahanmuuttajien kohdalla informaatiokatkos tapahtuu usein erityisesti silloin, kun kirjallista tietoa pitäisi osata käyttää hyväkseen. Asiakas ei ehkä ole ymmärtänyt, että lisätietoa saadakseen pitää kysyä.

Hän uskoo, että viranomainen kertoo kaiken tarvittavan tiedon ja mielellään vähän ylimääräistäkin. Hän ehkä odottaa, että viranomainen auttaa asiakasta valitsemaan ja päättämään, hakemaan palvelua ja ehkä vielä neuvomaan miten esimerkiksi jokin hakemus kannattaa perustella.

7.4 Kolme estettä tarpeenmukaisille palveluille

Edellä kuvatut palvelun ja tuen saannin esteet voidaan kiteyttää kolmeen pääkohtaan, jotka esitetään alla. Esteiden kohdalla kerromme myös Kotipuun omassa asiakastyössä esiin nousseita konkreettisia esimerkkejä välittävän perhetyön mallin mukaisesti.¹

1. Maahanmuuttaja ei tiedä olemassa olevista palveluista

Maahanmuuttaja on uusi yhteiskunnassa eikä siksi tunne palvelujärjestelmää. Tiedon saamisen esteenä voi olla myös kieli- tai lukutaidottomuus.

Esimerkki:

Chris on asunut Suomessa 16 vuotta. Hän on muuttanut Suomeen alle kouluikäisenä äitinsä kanssa. Chrisillä on eri vaiheissa ollut kaksi eri kotikieltä, mutta hän puhuu myös suomea.

Chris tuli Kotipuun asiakkaaksi toisen projektin kautta. Hänellä tuntui olevan ongelmia opiskelun aloittamisen kanssa, sillä hänellä ei ollut tarvittavia asiapapereita eikä hän tiennyt mistä niitä voi hankkia. Ensimmäisellä tapaamisella Chris kertoi asuvansa äitinsä kanssa ja suorittaneensa peruskoulun. Todistus tosin oli hukassa ja monet muutkin tärkeät paperit puuttuivat kokonaan. Hänellä ei ollut esimerkiksi henkilökorttia eikä passia tai muuta asiakirjaa henkilöllisyytensä todistamiseksi. Chris ei tiennyt, että hän olisi pysyvän oleskeluluvan haltijana oikeutettu hakemaan henkilökortin.

Vaikka Chris oli täysi-ikäinen, hän ei saanut mistään tuloja. Hän ei ollut ymmärtänyt ilmoittautua työvoimatoimistoon, eikä myöskään sosiaalivirastoon toimeentulotukea saadakseen. Chrisillä oli pankkitili, mutta hän ei voinut käyttää sitä, sillä hän ei voinut todistaa henkilöllisyyttään. Hän oli viettänyt peruskoulun jälkeiset vuotensa kaveriporukoissa tietämättä miten edetä elämässään.

¹Esimerkkien henkilöiden nimet on muutettu.

Chrisillä oli paljon hoitamattomia asioita. Niistä oli tullut kirjeitä kotiin, mutta hän ei tiennyt miten reagoida tai mitä häneltä odotettiin, koska hän ei ymmärtänyt kirjeiden viestiä. Chris ei myöskään osannut käyttää maksuautomaattia ja jätti laskuja maksamatta, sillä hän ei tiennyt miten muuten ne voisi maksaa. Hänen yhteiskuntatietoisuudessaan oli siis suuria aukkoja, jotka selvästi haittasivat hänen elämäänsä. Yhtenä keskeisenä syynä oli, että Chrisin äiti ei ollut osannut neuvoa ja opastaa poikaansa, sillä hän ei itsekään tiennyt miten suomalainen sosiaalipalvelujärjestelmä toimii.

Välittävän perhetyön ensimmäinen tavoite oli saada Chrisin paperiasiat järjestykseen ja hakea hänelle toimeentulotukea tai työttömyyskorvausta. Lisäksi tavoitteena oli löytää Chrisille sopiva opiskelu- tai työpaikka ja auttaa asuntoasioiden järjestelyissä. Tässä vaiheessa osoittautui, että virallisten papereiden täyttäminen oli Chrisille vaikeaa: hän ei ymmärtänyt kysyttyjä asioita eikä tiennyt mitä vastata. Vaikka hän itse uskoi suomen kielen taitonsa olevan hyvä, se oli vain konkreettisen puhekielen tasolla.

Välittävän perhetyön kautta luotiin heti kontakti sosiaalivirastoon toimeentulotuen maksamista varten ja löydettiin työvoimatoimistosta ammatinvalintapsykologi, jonka kanssa alettiin tiiviisti työskennellä. Tavoitteena oli saada Chrisin toimeentulo jollakin lailla turvatuksi ja saada hänet kiinnittymään koulutukseen tai työhön.

Työskentelyprosessin aikana saatiin Chris ”näkyväksi” niin sosiaalitoimistossa kuin työvoimatoimistossakin. Hänelle saatiin myös kirkon diakoniatyöstä huomattavaa taloudellista apua rästilaskujensa hoitamiseen. Chris alkoi saada toimeentulotukea välittömästi käteismaksatuksena ja sitten tilille, kun henkilöpaperiasiat oli saatu kuntoon. Chrisille räätälöitiin ammatinvalintapsykologin avulla harjoittelupaikka ja hankittiin tutkimusjakso neuropsykologille mahdollisten oppimisvaikeuksien toteamiseksi. Chrisin kanssa täytettiin Internetissä asuntohakemuksia ja opeteltiin käyttämään pankkiautomaattia. Äidin kanssa keskusteltiin myös ja hahmotettiin kummankin tulevaisuuden toiveita. Tärkeäksi koettiin se, että vaikka Chris muuttaisi pois kotoa ja pyrki itsenäistymään tuetusti, kontakti äitiin pysyisi tiiviinä.

2. Maahanmuuttajat eivät halua ottaa vastaan tarvitsemaansa palvelua

Ongelma, johon tarvittaisiin tukea ja apua saatetaan kokea hyvin häpeälliseksi. Tällaisia ovat varsinkin monet psykiatriset tai perhe-elämään liittyvät ongelmat. Monet maahanmuuttajat saattavat kokea myös pelkoa tai epäluottamusta viranomaisia kohtaan. Tarvittavan palvelun puuttuminen tai alhainen taso lähtömaassa saattaa lisätä epäluuloa palvelua kohtaan. Tässä vaiheessa tarvitaan oikean tiedon antamista ja asiakkaan motivointia.

Esimerkki:

Välittävän perhetyön asiakkaaksi tuli heikkokuuloinen yläastetta käyvä tyttö ja tämän iäkäs huoltaja. Lastenpsykiatrisesta avopalvelusta pyydettiin Kotipuun tukea. Tyttö oli sijoitettu koulussa erityisopetukseen. Koulussa oli jatkuvia ongelmia: tyttö myöhästeli, jäi pois tunneilta, riiteli sekä vahingoitti koulun ja muiden oppilaiden omaisuutta. Huolta aiheutti myös huoltajan kykenemättömyys rajoittaa tyttöä. Tyttö ei kiinnittynyt mihinkään vapaa-ajan harrasteisiin, hänellä oli nukkumisvaikeuksia ja hän vietti usein yöt videoita katsoen tai videopelejä pelaten.

Välittävän perhetyön tavoitteena oli ensisijaisesti koulunkäyntiin liittyvien ongelmien selvittely. Myös kotitilanteeseen piti puuttua ja yhdessä huoltajan kanssa luotiin toimivat käyttäytymisraamit, joihin tyttö sitoutettiin. Huoltajan epävarmuus kasvatusasioissa oli huomattava, sillä tyttö saattoi käyttäytyä uhkaavasti ja huoltaja pelkäsi hänen karkaavan kotoa. Huoltaja myös sääli tyttöä ja pelkäsi, että tätä kiusataan kuulovamman vuoksi. Tyttö kuitenkin kielsi koko ongelman, eikä suostunut käyttämään kuulolaitetta missään tilanteissa.

Kotipuun työntekijän aloitteesta koulun kanssa alettiin tehdä tiivistä yhteistyötä. Luokassa toteutettiin kahden viikon ajan kouluseurantaa, jolloin välittävä perhetyöntekijä oli läsnä niin tunneilla kuin välitunneillakin. Kävi ilmi, että tytön oli vaikea seurata opetusta meluisassa ympäristössä, häneltä jäi paljon kuulematta ja hän yritti jatkuvasti ennakoida luokkatovereidensa toimintaa.

Havainnointijakso osoitti myös, että tyttöä kiusattiin maahanmuuttoon liittyvistä asioista jatkuvasti ja säälimättä. Kouluongelmat liittyivät mitä todennäköisemmin kiusaamiseen ja olivat jonkinlainen puolustusreaktio. Havaintojakson jälkeen otettiin puheeksi

opiskeluympäristön vaihtaminen sellaiseen kouluun, joka paremmin vastaisi tytön erityistarpeisiin. Huoltaja vastusti siirtoa, koska pelkäsi muun muassa tytön leimautumista vammaiseksi. Hän oli nähnyt harjaantumisloukan kuulovammaisia oppilaita ja pelkäsi tytön joutuvan kehitysvammaisten luokalle.

Perheen lähtömaassa vammaisia lapsia opetettiin erityisissä opilaitoksissa, joissa opetusmenetelmät olivat hyvin erilaisia kuin Suomessa. Lapset saivat siellä myös aina diagnoosin, joka vaikeutti heidän mahdollisuuksiaan jatko-opinnoissa ja työn saamisessa. Lisäksi muut ihmiset halveksivat vammaisia ja pitivät näitä huono-osaisina. Apuvälineitä tai muita etuuksia ei lähtömaassa ollut juurikaan saatavilla.

Välittävän perhetyön tavoitteeksi tuli tutustuttaa huoltaja suomalaisiin opetusmenetelmiin ja välittää niin perheelle kuin koulullekin tietoa tytön ongelmien todennäköisistä taustoista. Huoltajan kanssa käytiin tutustumassa opetukseen kuulovammaisten lasten luokassa. Näiden keskustelujen ja käyntien perusteella huoltaja motivoitui aloittamaan kokeilujakson, jota ehdotettiin koulusta. Tyttö siirtyi kuulovammaisten opetukseen kahdeksi kuukaudeksi. Kokeilujakson aikana tehtiin tiivistä yhteistyötä koulun kanssa ja käytiin jatkuvia palautekeskusteluja niin huoltajan kuin tytönkin kanssa.

Kokeilujakso osoitti koulunvaihdon olevan toimiva ratkaisu: myöhästelyt loppuivat, kotiläksyt sujuivat paremmin ja uudessa koulussa tuli uusia ystävyssuhteita. Uuden luokkakaverinsa syntymäpäiväjuhlassa tyttö kertoi, että koulunvaihto kuulovammaisten luokkaan oli hänen Suomessa olonsa aikana parasta mitä hänelle oli tapahtunut.

3. Palvelujärjestelmä ei anna maahanmuuttajataustaiselle asiakkaalle tarpeenmukaista tukea tai palvelua

Ongelmana on, että asiakas tietää palveluista ja on motivoitunut niitä hakemaan, mutta palvelujärjestelmässä ei riittävästi tunnisteta asiakkaan tarpeita tai tarpeet tulkitaan tai selitetään väärin. Usein kulttuuriselityksellä korvataan muut mahdolliset syysuhteet. Joskus kulttuuriselitystä käytetään myös palvelun esteenä: ”Emme voi ottaa vastaan, kun emme tunne asiakkaan kulttuuria.” (Ks. Alitolppa-Niitamo, artikkeli 4.)

Esimerkki:

Asiakas Sofii oli Kotipuun yhteistyöjärjestön vanhempainryhmässä. Asiakkaan poika oli myös yhteistyöjärjestön toiminnan piirissä. Vanhempainryhmässä keskusteltiin erilaisista teemoista, muun muassa asiakkaiden oikeuksista palveluun ja siitä, miten ja mistä tarvittavaa palvelua saa.

Sofii kertoi ryhmässä, että hän oli yrittänyt saada apua kotiin jo useamman kerran, koska hänen poikansa käyttäytyi aggressiivisesti koko muuta perhettä kohtaan. Sofii kertoi, ettei puheluita otettu tosissaan tai häntä kehoitettiin lähettämään raivoissaan riehuva 14-vuotias lapsi ulos ilman valvontaa. Viranomaiset olivat sanoneet sen ikäisen lapsen voivan vallan hyvin olla ulkona rauhoittumassa. Sofii koki, ettei hänen huoltaan otettu vakavasti, eikä kukaan halunnut auttaa häntä selviytymään aggressiivisena riehuvan poikansa kanssa.

Sofii oli ollut yhteydessä niin poliisiin kuin sosiaalipäivystyksenkin, mutta kukaan ei ollut kertaakaan tullut kriisitilanteessa kotikäynnille. Sofiin mielestä siinä tilanteessa oli mahdoton ajatus lähettää itsemurha-ajatuksia hautova ja aggressiivisella mielellä oleva poika ulos.

Kotipuun välittävä perhetyöntekijä otti yhteyttä poliisiin. Poliisista selitettiin, että useimmiten tilanne näyttää äideistä pahemmalta kuin mitä on, ja että nuorimies rauhoittuu varsin hyvin ulkona talvella. Lisäksi sanottiin, että eteläisistä maista tulleet ihmiset nyt ovat vähän kiivaampia ja äänekkäämpiä, mutta osaavat useimmiten itse selvittää ongelmansa poliisia paremmin. Poliisin olisi heidän mukaansa turha tulla, jos päivystyspartio ei edes ymmärrä vieras-kielistä riitelyä.

Sosiaalipäivystyksessä taas ihmeteltiin tapausta, mutta todettiin, ettei heillä ehkä ole juuri sinä iltana ollut aikaa lähteä kotikäynnille. Tällaisissa tapauksissa suositeltiin muutenkin poliisin kutsumista paikalle.

Keskusteluissa yhteistyöprojektin työntekijöiden ja äidin kanssa päädyttiin siihen, että seuraavassa kriisitilanteessa äiti ottaa yhteyttä yhteistyöprojektin työntekijään. Tämä tulee paikalle ja toimittaa pojan turvalliseen paikkaan tai kutsuu poliisin paikalle, jos tilanne sitä

vaatii. Äiti oli hyvin turhautunut viranomaistoimintaan, eikä uskonut saavansa poliisia millään vakuuttuneeksi tilanteen vakavuudesta.

Kotipuussa äitiin luotiin luottamuksellinen kontakti, josta hän sai pitkäaikaista apua ja tukea. Hän sai myös tukea omaan vanhemmuuteensa ja pojan tilannetta ja aggressiivisuuden syitä alettiin selvittää.

Välittävän perhetyön toimintamalli perustuu tiedolle palvelujen saannin edellä mainituista kolmesta esteestä. Välittävän perhetyön tavoitteena on välittää kontaktia asiakkaan ja julkisen sektorin palvelujärjestelmän välillä niin, että kumpikin ymmärtää toistensa lähtökohdat, tarpeet ja mahdollisuudet. Tavoitteena on myös, että asiakassuhde voi muutaman tapaamisen jälkeen jatkaa yhteisesti sovitun tavoitteen suuntaan, ilman Kotipuun välittävää toimijaa.

7.5 Välittävän perhetyön palveluprosessi Kotipuussa

Kotipuun välittävän perhetyön palveluprosessi alkaa ensimmäisestä yhteydenotosta Kotipuun työntekijään. Yhteyttä voi ottaa kuka tahansa perheen jäsenistä tai julkisen sektorin palveluntarjoaja esim. koulun, päiväkodin, sosiaalitoimiston, työvoimatoimiston tai järjestön työntekijä. Jos työtilaus ei tule suoraan perheeltä, tulee muun tilaajan kertoa asiakkaalle Kotipuun toiminnasta ja pyytää asiakkaan suostumus Kotipuun välittävän työntekijän yhteydenottoon. Tämä taho voi myös antaa asiakkaalle Kotipuun yhteystiedot, jolloin asiakas itse ottaa yhteyttä Kotipuuhun.

Asiakkaan suostumuksen jälkeen Kotipuun työntekijä ottaa yhteyttä perheeseen. Myös julkisen sektorin toimija voi soittaa tai tulla yhdessä asiakkaan kanssa Kotipuuhun. Kotipuun työntekijöiden etuna on asiakkaan äidinkielen osaaminen, tämän kulttuuri- ja yhteiskuntataustan tunteminen sekä maahanmuuttoon ja vähemmistöasemaan liittyvien kokemusten ymmärtäminen.

Ensimmäisessä tapaamisessa Kotipuun työntekijä tapaa yhden perheenjäsenen tai koko perheen ja kuulee heidän näkemyksensä tilanteesta. Samalla kartoitetaan perheen kokonaispalvelun tarve sekä ne ongelmakohdat, joihin perhe erityisesti toivoo tai tarvitsee tukea. Tässä vaiheessa pyritään huolehtimaan mahdollisesta tiedonpuutteesta johtuvasta palvelun saamisen esteestä. Ongelma- ja tarvekartoituksen jälkeen asiakkaalle välitetään tietoa niistä eri julkisen sektorin toimijoista, joista perheen tulisi ensisijaisesti saada tarpeenmukaista palvelua.

Jos lähettäjänä on julkisen sektorin toimija, tavataan myös tämä taho. Mikäli asiakkaalla on useampia palvelukontakteja, on toivottavaa, että ensimmäisellä tapaamisella on koko siihenastinen työntekijöiden verkosto koolla. Kutsumalla koko verkosto saman pöydän ääreen voidaan välttyä päällekkäisyyksiltä palveluntarjonnassa. Samalla voidaan varmistaa se, että asiakas saa saman informaation kaikilta tahoilta ja että palveluverkosto on tietoinen kaikesta asiakkaalle tarjotusta palvelusta.

Ensimmäisellä tapaamisella myös sovitaan asiakkaan kanssa tulevista työmuodoista. Näitä voivat olla henkilökohtaiset tapaamiset, koko perheen tapaamiset ja erilaiset viranomaistapaamiset. Työmuodoissa voidaan joustaa ja liikkua yli hallinnollisten sektorirajojen perheen tarpeiden mukaan. Kaikissa tapaamisissa puhutaan perheen kanssa avoimesti heidän kokemuksistaan, odotuksistaan ja toiveistaan. Näitä asioita myös välitetään eteenpäin asiakkaan luvalla viranomaistapaamisissa.

Kun palvelutarpeen kartoitus on tehty ja annettu tietoa eri julkisen sektorin palveluista, on ohjauksen ja motivoinnin aika. Tässä vaiheessa asiakasta ohjataan julkisen sektorin palveluihin. Hänelle selvitetään, mitä ehdotetut palvelut tarkoittavat ja mitä palveluiden vastaanottamisen edut ja muut seuraukset ovat. Asiakas voi tarvita myös motivointia, rohkaisua ja palvelujen periaatteiden selventämistä.

Kun julkisen sektorin palvelukontakti on olemassa, prosessiin liitetään vuoropuhelu tämän tahon kanssa. Vuoropuhelun tarkoituksena on varmistaa se, että asiakkaan tarpeet välittyvät julkisen sektorin palveluntarjoajalle sekä vahvistaa julkisen sektorin osaamista maahanmuuton kysymysten ymmärtämisessä ja kieli- ja kulttuurikompetenssin lisäämisessä. Tavoitteena on asiakkaan ja palveluntarjoajan molemminpuolisen ymmärryksen laajentuminen. Pyritään myös korjaamaan tai uudelleen arvioimaan ongelmallisia tilanteita ja suuntaamaan voimavaroja perhettä tukevaan toimintaan motivoiden ja perhettä palveluprosessiin sitouttaen.

Kun sitoutuminen on tapahtunut, tulee välittävän perhetyöntekijän rooli tarpeettomaksi ja perhe voi jatkaa julkisen sektorin palvelun piirissä ilman välittäjää. Kotipuun työntekijä voi kuitenkin jäädä prosessin taustalle konsultoimaan työntekijöitä tarvittaessa tai hän voi tarjota työnohjausta. Mikäli sitoutumisessa on edelleen ongelmia tai perhe kokee tarvitsevansa tukea, voi välittävä perhetyöntekijä toimia palvelun tarjoajan rinnalla tilanteen uudelleenarvioinnin ajan tai etsiä uuden palveluyhdistelmän, johon perhe sitoutuu paremmin.

7.6 Kuka voi toimia välittäjänä?

Kotipuun välittävä perhetyö on saanut asiakkailta erittäin hyvää palautetta. Luotu työmalli on konkreettisesti pystynyt purkamaan jo aiemmin mainittuja palvelujen saamisen esteitä, joita maahanmuuttajataustaiset perheet usein kohtaavat. Kokemuksemme mukaan välittävien toimijoiden mallia voitaisiin soveltaa myös pysyvänä toimintana kuntien palvelujärjestelmässä. Välittävät toimijat olisivat kuntien palkattuja maahanmuuttajataustaisia ammatillisia työntekijöitä, jotka toimivat yli hallinnollisten ja alueellisten sektorirajojen.

Onnistuneen välittämisen edellytyksenä on, että välittävä perhetyöntekijä tuntee suomalaisen palvelujärjestelmän ja ymmärtää maahanmuuton vaikutuksia perheyhteisössä sekä tuntee asiakkaan kielen ja taustakulttuuria. Usein välittäjän tehtävänä on tehdä näkyväksi sekä perheelle että viranomaisverkostolle niitä tekijöitä, jotka vaikeuttavat keskinäisen ymmärryksen syntymistä.

Esimerkiksi viranomaisille voi tieto siitä, millainen palvelujärjestelmä asiakkaan lähtömaassa on ollut, olla ratkaisevan tärkeä. Tällöin osataan paremmin ottaa huomioon se, mitä tietoa asiakas suomalaisesta palvelujärjestelmästä tarvitsee. Välittäjä, joka tuntee kummankin maan kulttuuria, viestintää ja käyttäytymistä kykenee parhaiten tukemaan perhettä ottamaan vastaan tukea ja palvelua. Asiakkaan kieltä taitava välittävä työntekijä kykenee myös selittämään asiakkaalle ymmärrettävällä tavalla palvelujen sisältöjä ja erilaisia palveluprosesseja. Omankielisellä välittäjällä on erittäin merkittävä rooli asiakkaan motivointiprosessissa. Välittäjän tulee kyetä myös ylittämään tabuja ja uskomuksia, jotka liittyvät asiakkaan lähtömaan kulttuuriin sekä selittämään erilaisen käyttäytymisen syitä viranomaisille. Näin vältetään viranomaisille syntyviä virheellisiä mielikuvia siitä, miksi maahanmuuttajat voivat kieltäytyä palvelusta - kyse voi olla vain siitä, ettei palvelun sisältöä ole ymmärretty.

Harvoin maahanmuuttaja-asiakas on niin aktiivinen, että tulee palvelutilanteessa kysyneeksi kaikkia mieltään askarruttavia ja epäselviä asioita, vaikka siihen tilaisuus olisikin. Välittävän perhetyöntekijän tehtävänä on myös "sanoittaa" niitä asioita, joita asiakas ei välttämättä tule kysyneeksi. Ne voivat kuitenkin olla merkittäviä ja tärkeitä asiakkaan motivaation kannalta tai tämän tilanteen edistämiseksi. Välittäjän tehtävänkuvaan kuuluu myös usein vaikeasti ymmärrettävien hakemusprosessien, valitusmenettelyjen ja muiden palvelupolkujen selittäminen asiakkaalle.

Tällaisen välittävän perhetyön mallin voisi ajatella kuntien ja kaupunkien organisaatioissa sisältyvän sosiaalitoimen alaisuuteen. Välittäjän tulisi kye-

tä toimimaan verkostossa koko lapsiperheiden palvelusektorilla: kouluissa, päivähoidossa, terveydenhuollossa, kuntoutuksessa, harrastetoiminnassa jne. Kunnissa kehitettävät perhekeskukset sopivat monikulttuuriseen välittävään perhetyöhön mainiosti. Maahanmuut-tajaperheiden välittävän perhetyön mallin mukaan välittäjä on perheen tukena kaikilla osa-alueilla, olipa kyse sosiaalialan, koulutusalan tai päivähoidon alaisista asioista.

Asiakkaan tulee voida helposti hakeutua välittävän perhetyön piiriin. Luonteeltaan se on palveluun ohjaavaa ja palvelun tarpeenmukaisuuden varmistavaa työtä. Kuntien kaikilla sektoreilla suunnattu välittävä perhetyö takaisi sen, että maahanmuuttaja-taustaiset perheet eivät putoaisi palveluiden väliin. Perheiden asioita käsiteltäisiin avoimesti yhteisessä verkostossa, jossa perheellä itsellään olisi näkyvä rooli omien asioidensa hoitajana välittävän työntekijän tukemana.

Välittävän perhetyön tavoitteena on perheen kokonaistilanteen esiintuominen ja palvelujen saannin varmistaminen. Se mahdollistaa verkostotyöskentelyn ja on luonteeltaan avointa. Kokonaisvaltaisen perhettä tukevan toiminnan koordinointi lähtee siitä, että yhtä perheenjäsentä ei voi auttaa, jos koko perhettä ei auteta samalla. Perhe on maahanmuuttajalle erittäin suuri voimavara ja perheen sisällä toimivat ihmissuhteet parhaimmillaan tukevat maahanmuuttajia sopeutumaan uuteen maahan ja kulttuuriin.

7.7 Mietittävää

- ♦ Miten maahanmuuttajataustaiset perheet saavat tietoa oman alasi palvelusta? Tiedätkö mitkä ovat alueesi suurimmat kieliryhmät? Onko tiedotusmateriaalia psykososiaalisista palveluista ja ennaltaehkäisevästä työstä tarjolla eri kielillä? Miten tavoitetaan lukutaidoton väestönosa?
- ♦ Mitä - tiedonpuutteen lisäksi - ovat maahanmuuttajaperheiden mahdolliset muut palvelun hakemisen ja vastaanottamisen esteet? Palvellaanko omalla alueellasi tasa-arvoisesti koko väestöä?
- ♦ Miten välittävän perhetyön malli sopisi omaan organisaatioosi tai kuntaasi/kaupunkiisi?

8. Islam ja perhe

Mohamed Moallin

8.1 Muslimit Suomessa

Suomessa asuvien muslimien määrä on kasvanut viimeisten 15 vuoden aikana huomattavasti. Kun vuonna 1990 islamilaisseurakunnissa oli jäseniä 810 (Tilastokeskus 2004), oli vuonna 2004 jäseniä 2833 (Tilastokeskus 2005). Tilastot eivät kuitenkaan kerro muslimien todellista määrää, sillä vain noin kymmenesosan kaikista Suomen muslimista arvioidaan järjestäytyneen islamilaisyhdyksien jäseneksi. Väestötilastojen perusteella Suomessa arvellaankin olevan noin 30 000 muslimia. (Eriksson 2005.) Osa Suomen muslimista on kauan maassa asuneita tataareja, jotka muuttivat Venäjältä 1800-luvun lopulla. Paljon myöhemmin saapuivat ensimmäiset arabitaustaiset muslimit ja 1990-luvun alussa saapuivat somalit, jotka nykyään muodostavat maan suurimman muslimiryhmän. (Sakaranaho et al. 2004.)

Islamin uskoa toteutetaan hyvin monissa maissa, joissa monenlaiset kulttuuriset tavat sekoittuvat eri tavoin uskonnollisiin käsityksiin. Uskontoa ja kulttuuria onkin vaikea erottaa toisistaan. Tuon tässä artikkelissa esille yleistä perustietoa islamin uskosta. Sen lisäksi käsittelen joitakin muslimien arkielämään liittyviä asioita etenkin perhe-elämän ja kasvatuksen näkökulmista. Haluan erityisesti välittää tietoa ja ymmärrystä niihin pulmakohtiin, joita olen havainnut muslimien elämässä työskenneltyäni Suomessa somaliperheiden parissa kahdeksan vuotta, ensin kulttuuritulkkina päiväkodeissa ja nykyään perhetyöntekijänä Väestöliiton Kotipuussa.

Jokainen muslimi on yksilö ja jokainen muslimiperhe omanlaisensa. On myös paljon eroa siinä, millainen sija uskonnolla kunkin elämässä on ja miten Koraani toteutuu arjessa. Jotkut painottavat enemmän sisäistä uskoa, toiset taas Koraanin ja sunnan elämänohjeita ja sääntöjä. Kunkin yksilön ja perheen uskontoon liittyvien käsitysten lisäksi on tärkeää tuntea myös esimerkiksi jokaisen yksilöllinen tausta ja sosiaalinen sekä taloudellinen tilanne.

8.2 Perustietoa islamista

Koraanin mukaan islamin tulisi toteutua muslimien elämässä uskona ja lakina. Usko tarkoittaa uskoa Jumalaan, hänen profeettoihinsa, hänen kirjoihinsa, tuomiopäivään ja jumalan Qaadiiriin eli hänen sallimukseensa. Qaadir tarkoittaa, että kaikki maailmassa tapahtuu Jumalan rajoittamattoman tiedon, tahdon ja mahdin mukaisesti.

Koraani opettaa, että jokainen ihminen saa ansioidensa mukaisesti. Jokaisella ihmisellä on kaksi enkeliä, joista toinen kirjoittaa kaikki hyvät ja toinen kaikki pahat teot ylös. Ne sitten punnitaan tuomiopäivänä.

Koraanissa sanotaan:

”Jumala on valmistanut anteeksiannon ja suuren palkan (islamiin) alistuville miehille ja naisille, uskoville miehille ja naisille, nöyryille miehille ja naisille, hurskaille miehille ja naisille, kärsivällisille miehille ja naisille, hartaille miehille ja naisille, almuja antaville miehille ja naisille, paastoaville miehille ja naisille, siveille miehille ja naisille, ja niille miehille ja naisille, jotka usein ajattelevat Jumalaa.” (33:35)

Koraani on muslimille Jumalan puhetta ja siksi uskonnollisena auktoriteettina korkein. Koraanin teksti on kuitenkin suhteellisen väljää ja sen monimerkityksisyys ja monitasaisuus sallii erilaisia tulkintoja. Vain perhe-, rituaali- ja perintölainsäädännön osalta on Koraanissa tarkkoja lakitekstiin verrattavia säädöksiä ja näissä kysymyksissä tulkinnoille ei jää juurikaan tilaa. (Hämeen-Anttila 2004a.)

Koraanista seuraava auktoriteetin lähde on *sunna*, jolla tarkoitetaan sitä esimerkkiä minkä profeetta Muhammad (SAAS)¹ antoi omalla käyttäytymisellään eri tilanteissa liittyen esimerkiksi arkielämään. Muslimien tulee omassa käyttäytymisessään noudattaa sunnan yksityiskohtaisissa kertomuksissa annettua profeetan esikuvaa. Koraanin väljän tekstin tulkitseminen perustetaankin paljolti sunnaan, joka toimii Koraania selvemmin islamin lain lähteenä. (Hämeen-Anttila 2004a.)

Islamin laki eli *shari’a* käsittää kolme elementtiä. Näitä ovat: 1. palvonta ja kuinka se tulee tehdä; 2. moraali ja hyvät menettelytavat (esim. pukeutuminen ja ruokasäännökset); ja 3. ihmisten välisiä suhteita ohjaavat säännöt. Näistä viimeiseen kuuluvat muun mm. perhenormit, sosiaalinen turvallisuus ja perintölaki. Käsittelen tässä artikkelissa erityisesti perheen merkitystä islamissa ja perhe-elämää sääteleviä normeja.

¹ SAAS on lyhenne arabiankielen sanoista *sallallaahu ‘āleihi wā sallām*. Tämä tarkoittaa ”olkoon Allahin rauha ja siunaukset hänen kanssaan”. Jokaisen muslimin tulee sanoa nämä sanat aina mainitessaan profeetta Muhammadin nimen.

Islamilainen yhteisö joutuu koko ajan uusien tilanteiden ja pohdintojen eteen, etenkin ne, jotka elävät islamilaisen maailman ulkopuolella. Islam kehottaakin palaamaan Koraaniin ja sunnaan silloin, kun halutaan ratkaista uusia tilanteita tai kysymyksiä islamin mukaisesti.

Islamin opin tärkeimmät pääkohdat ovat kuitenkin selkeät. Ne ovat islamin viisi peruspilaria eli uskontunnustus, rukous, paasto, almuvero ja pyhiinvaellus. Näihin viiteen pilariin perustuvat velvollisuudet koskevat vain täysi-ikäisiä muslimeja, niin naisia kuin miehiäkin. Velvollisuudet ovat kuitenkin riippuvaisia henkilön kyvystä ja esimerkiksi terveydentilasta. Joissakin pakottavissa tilanteissa voi velvollisuuksista poiketa. (Hämeen-Anttila 2004a.)

On tärkeää ottaa huomioon, että myös eri maiden kansalliset kulttuurit, perinteet ja yhteiskunnalliset olosuhteet vaikuttavat muslimien elämäntapaan ja käyttäytymisen normeihin. Uskonto ei ole muslimille ainoa käyttäytymistä määrittävä tekijä, niin kuin se ei ole kristityillekään. Käyttäytymistä ohjaavat normit ovat esimerkiksi Turkissa ja Saudi-Arabiassa monilta osin erilaisia, vaikka kumpikin on muslimimaa. Islam uskontona ja koko islamilaisen maailman kulttuuripiiri koostuu hyvin erityyppisistä osista ja alueista ja on siis hyvin monimuotoinen (Hämeen-Anttila 2004a).

Tätä moninaisuuden taustaa vasten on ymmärrettävää, että myös eri maista Suomeen muuttaneet muslimit tulkitsevat uskontoaan eri tavoin. Erilaisten tulkintojen lisäksi heidän käyttäytymistään ja normimaailmaansa selittää myös se kansallinen kulttuuri ja perinne, jonka piirissä he ovat eläneet, sekä heidän lähtömaansa yhteiskuntarakenne. Lisäksi vaikuttavat monet yksilötason tekijät, kuten oma sosiaaliluokka lähtömaassa sekä koulutustausta. Näistä syistä voi muslimien keskuudessa olla paljon keskinäistä eroa käyttäytymisessä, arvo-maailmassa ja käsityksissä.

8.3 Perheellä on keskeinen merkitys

Perhe on islamissa erittäin tärkeä. Perhe on ihmisen kehityksen alku. Islamilaiselle perheelle on keskeistä sen sisäinen yhtenäisyys ja hierarkkisuus. Suvun ja perheen yksi tärkeä tehtävä on toimia yksilön turvaverkkona. (Hämeen-Anttila 2004b.) Suku ja perhe ovat kuin sosiaaliturvajärjestelmä: pahan päivän yllättäessä tai esimerkiksi ikääntyessä perheenjäsen voi odottaa saavansa laajan perheen piiristä apua ja tukea. Toimiakseen turvaverkko edellyttää kuitenkin vastavuoroisuutta niin, että jokaisella on myös velvollisuuksia perhettä ja sukua kohtaan.

Turvaverkko on kudottu tiiviiksi monista suvun ja perheen jäsenistä ja näiden säädellyistä rooleista sekä keskinäisen lojaalisuuden odotuksista kyseisessä

kollektiivissa. Yhteisön tarjoama verkko luo turvaa ja vakautta elämään, mutta samalla yksilön päätösvaltaa voivat rajoittaa hänen sukunsa ja perheensä tarpeet.

Vanhempien kunnioittamista ja palvelemista painotetaan islamissa voimakkaasti, ja se on hyvin tärkeä osa muslimin uskoa. Perheen sisäinen lojaalisuus ilmenee muun muassa siten, että perheenjäsenten odotetaan ajattelevan ja ottavan päätöksissään huomioon koko perheen edun. Islamilaisessa kulttuurissa on vanhemmista huolehtiminen etenkin poikien kunnia-asia. Vanhemmat ovat kasvattaneet lapset, ja lasten vastavuoroinen velvollisuus on antaa heille apua ja huolenpitoa.

Koraani sanoo: *“Me olemme säätäneet ihmiselle hänen vanhemmistaan - onhan hänen äitinsä kantanut häntä vaivalla ja imettänyt häntä kaksi vuotta: ‘Ole kiitollinen Minulle ja vanhemillesi. Minun luonani on määränpää...”* (31:14)

Sairaita vanhempia ja muita sukulaisia hoidetaan kotona. Jos sairaalahoito on välttämätöntä, on joku läheinen sukulainen sairaan vierellä. Länsimaissa yleinen vanhusten laitoshoido hämmästyttää monia muslimeja.

Hierarkkisuus islamilaisessa suku- ja perhesysteemissä tarkoittaa sitä, että päätösvalta yhteisöä ja yksilöitä koskevissa asioissa määrittyy sukupuolen ja iän perusteella. Valtaan liittyy kuitenkin myös suojelemisen velvollisuus niitä kohtaan, joilla on vähemmän valtaa. (Hämeen-Anttila 2004b.)

8.4 Avioliitto on jumalallinen sopimus

Koraanissa sanotaan, että avioliiton tulee säteillä rauhaa, rakkautta ja laupeutta. Perheen merkityksestä kertoo myös sunnan maininta avioliitosta profeettojen tienä. Profeetta Muhammad (SAAS) kehotti kaikkia seuraajiaan menemään naimisiin, jotta korkea moraali säilyisi yhteiskunnassa. Islam ei suosittele selibaattia kenellekään, vaan miehille ja naisille suositellaan avioliiton solmimista. Avioliiton ulkopuoliset suhteet on kielletty Koraanissa sekä mieheltä että naisilta.

Islamin mukaan avioliitto on kahden ihmisen välinen vakava sopimus, jonka tulee olla molempien osapuolten hyväksymä. Liitto voi olla kestävä, jos tulevat puoliset ovat tarpeeksi kypsiä ymmärtääkseen avioliiton vaatimukset. Heillä tulee olla myös tilaisuus tavata ja tutustua keskenään, mutta vain muiden muslimien tai perheen keskuudessa.

Jotta avioliitto olisi laillisesti pätevä, tulee seuraavien ehtojen täyttyä:

1. Kummankin osapuolen suostumus.
2. Mahar – eli sulhasen lahja morsiamelle.
3. Todistajat – kaksi miestä tai naista.
4. Avioliitto tulisi kuuluttaa. Sitä ei koskaan saisi pitää salassa, koska se johtaa epäilyihin ja ongelmiin yhteisössä.

Käytännössä kuitenkin pakkoavioliittoja solmitaan edelleen. Kysymyksessä ovat usein sukujen väliset neuvottelut ja liittoutumat, joissa yksilön toiveet jäävät laajemman sukuyhteisön intressien alle. Vaikka pakkoavioliittoja muslimien keskuudessa onkin, ne eivät ole islamin uskon mukaisia. Profeetta Muhammad (SAAS) on lausunut: *”Leskeä tai eronnutta naista ei saa naittaa ilman hänen suostumustaan ja neitsyttä ei saa naittaa ennen kuin hänen suostumuksensa on saatu.”*

8.5 Avioero ja huoltajuus

Islamin mukaan avioero ei ole toivottavaa, mutta tietyissä tilanteissa se kuitenkin on sallittu. Avioeron uhatessa suvun tai yhteisön odotetaan yrittävän saada aikaan sovintoa. Uudelleen avioituminen on suositeltavaa ja yleistä.

Maahanmuuton yhteydessä suvut usein hajaantuvat, ja esimerkiksi avioerojen perinteinen sovittelu sukujen piirissä on vaikeampaa. Avioeroja säätelevät kulttuuriset mekanismit eivät toimi useinkaan yhtä tehokkaasti kuin lähtömaassa. Perheongelmissa haetaan kuitenkin joskus neuvoa moskeijan imaamilta. Avun tai tuen hakeminen länsimaiseen tapaan perheyhteisön ulkopuolisilta ammattiauttajilta voi olla monille vieras ajatus.

Muslimimaissa lasten huoltajuus määrittyy avioeron jälkeen yleensä hieman eri tavalla kuin esimerkiksi Suomessa. Pienten lasten huoltajuus on yleensä äidillä. Jos huoltajuutta ei voida antaa äidille, sen saa äidin puoleinen isoäiti, sitten isänpuoleinen isoäiti, täysi-ikäinen sisko tai lapsen tädit. Huoltajuus määrätään isälle tai tämän suvulle, jos sopivaa naispuolista sukulaista ei löydy.

Kun tyttölapsi on murrosikäinen ja poika seitsemänvuotias², siirtyy huoltajuus isälle. Jos isä kuolee, huoltajuus siirtyy isänpuoleiselle isoisälle, isän veljille tai näiden miespuolisille jälkeläisille. Kaikissa tapauksissa kuitenkin tulisi shari’an mukaan arvioida lapsen hyvinvoinnin edellytykset ja päättää huoltajuudesta sen mukaan.

² Joidenkin lainoppineiden mielestä ikäraja voisi olla tytölle 11 ja pojalle 9 vuotta, jos lapsen etu tulee näin paremmin huomioiduksi.

Eroavat puoliset pyrkivät yleensä kuitenkin sopimaan huoltajuudesta ja elatusvelvollisuudesta keskenään eivätkä hae asian ratkaisuun tukea muualta. Esimerkiksi Somaliassa on tapana, että eron jälkeen äidit kasvattavat lapset ja isät ovat elatusvelvollisia. Isän vastuulla on siis edelleenkin lasten taloudellinen hyvinvointi ja koulutus. Suomessa avioeron jälkeinen isän tapaamisoikeus ei välttämättä ole tuttu asia. Isille onkin muun muassa selitettävä se, että tapaamiset tapahtuvat sovitusti eivätkä milloin tahansa.

8.6 Perhe-elämän normeista ja rooleista

Äitiydestä

Toisin kuin länsimaissa usein luullaan, islamissa arvostetaan äitiyttä suuresti. Tästä kertoo myös sunnan tarina miehestä, joka esitti kysymyksen profeetta Muhammadille (SAAS): *”Kenellä on oikeus saada minulta parasta kohtelua?”* Hän sanoi: *”Äidilläsi.”* Mies sanoi sitten: *”Ja sen jälkeen kenellä?”* Profeetta sanoi: *”Sitten äidilläsi.”* Mies kysyi: *”Ja sen jälkeen?”* Taas profeetta vastasi: *”Sitten äidilläsi.”* Mies kysyi taas: *”Ja sitten?”* Profeetta sanoi: *”Sitten isälläsi.”* (Bukaria Muslim.)

Suomessa opettajat tulkitsevat joskus muslimipoikien huonon käytöksen syyksi sen, etteivät nämä uskontonsa vuoksi halua alistua naisopettajien kontrolliin. Kysymys voi olla pikemminkin yleisestä rajojen testaamisesta ja esimerkiksi oppilaan perhetilanteeseen liittyvistä vaikeuksista. Myös koulun epätasa-arvoiset käytännöt ja asenteet voivat aiheuttaa protestikäyttäytymistä.

Lapsista

Islamin mukaan lapset ovat suuri ilo ja tulevaisuuden toivo. Lapsia tuleekin kasvattaa hyvin ja pitää heistä hyvää huolta. Jokaisella lapsella tulee olla oikeus äitiin ja isään.

Lastenkasvatuksen ohjeeksi profeetta Muhammad (SAAS) on antanut seuraavan yksinkertaisen neuvon: *”Leiki lasten kanssa, kunnes he tulevat seitsemän-vuotiaiksi, kasvata heitä heidän ollessaan seitsemän ja neljäntoista vuoden ikäisiä, ja ole heidän ystävänsä, kun heidän ikänsä on neljästätoista kahteenkymmeneen yhteen.”*

Somalivanhemmat pohtivat paljon murrosikäisten lastensa kasvatusta. Profeetan neuvo on luoda nuoren kanssa sellainen ystävyysuhde, että hänen kanssaan voi puhua ja hän voi kysyä neuvoa. Ajatuksena on, että kun vanhempien ja nuoren suhde on kunnossa, nuori kehittyy ja kasvaa hyvin. Jos taas kotona ei voida puhua eikä keskustella vanhempien kanssa, voivat seuraamukset olla huonot.

Lasten muslimi-identiteettiä tukee se, että heidät otetaan vähitellen mukaan erilaisiin uskonnollisiin käytäntöihin, esimerkiksi rukoukseen, lyhytaikaisiin paastoihin jne. Lapsia pidetään vastuullisina teoistaan vasta murrosiän jälkeen.

Islamilaiset perheet ovat suurempia kuin länsimaalaiset perheet. Suuret perheet saavat ihailua ja arvostusta islamilaisessa yhteiskunnassa. Suomessa kuitenkin monet somalivanhemmat tuntevat, että heidän monilapsinen perheensä koetaan yhteiskunnan rasitteena.

Vaimon oikeudet - miehen velvollisuudet

Islamilaisissa maissa naisen asemaan vaikuttavat muun muassa paikalliset tavat ja traditiot, yhteiskunnalliset rakenteet ja perheen yhteiskunnallinen asema sekä koulutustaso. Perheissä miehellä on perheenpään asema, mikä ei kuitenkaan tarkoita sitä että vain yhdellä ihmisellä on valtaa, vaan miehen velvollisuutena on ottaa vaimonsa mielipiteet huomioon päätöksiä tehdessään. Perheenpään asema antaa miehelle myös velvollisuuden huolehtia perheestään esimerkiksi taloudellisesti. Kaikilla muslimeilla - siis myös naisilla - on oikeus tehdä työtä, eikä mies saa käyttää naisen saamaa tai hankkimaa omaisuutta.

Koraanissa toistuu jatkuvasti se, että ihmisen pitäisi *nähdä, katsoa, ajatella, punnita ja pohtia*. Koraani siis rohkaisee tiedon hankkimiseen. Profeetta Muhammad (SAAS) korosti koulutuksen merkitystä muun muassa sanoessaan ”Hanki tietoa, vaikka joutuisit Kiinaan”. Tällä hän halusi korostaa sitä, että tiedon hankinta on tärkeää silloinkin kun on joutunut kauas kotimaastaan. Tiedon hankkiminen ja niin myös kouluttautuminen, silloin kun siihen on mahdollisuus, on jokaisen miehen ja naisen velvollisuus.

Monet miehet – niin muslimit kuin ei-muslimitkin - vierastavat kotitöiden tekemistä ja perheen auttamista kotona. Jotkut miehet saattavat tuntea, että heidän arvonsa voi alentua tämän takia. Kuitenkin sunnassa Aisha ”Radiya-Llaahu anhaa” sanoi: ”*Hänellä oli tapana auttaa perhettään, ja kun rukouksen aika tuli, hän meni rukoilemaan*” [Al-Bukhaari, al-Fath, 2/162] (Hyvät tavat kotona 2005).

Nykyään kun yhä useammat naiset tekevät työtä tai opiskelevat kodin ulkopuolella, on koko perheen hyvinvoinnin kannalta tärkeää, että myös mies auttaa vaimoaan kodin asioissa. Kotoutumiseen liittyy monia samanaikaisia haasteita. Monet vanhemmat uupuvatkin kielenoppimisen, uudelleen kouluttautumisen, työnteon ja lastenkasvatuksen keskellä. Siksi on tärkeää saada miehet mukaan jakamaan kodinhoidon ja lastenkasvatuksen tehtäviä koko perheen ja lasten edun vuoksi.

Perhe-elämän haasteita maahanmuuttajataustaisissa perheissä

Maahanmuuttajataustaisissa perheissä voi esiintyä erilaisia ongelmia ihmissuhteissa. Muun muassa eritahtinen kotoutuminen ja siitä seuraava vanhempien arvoallan heikkeneminen ovat uhka monissa muslimiperheissä, joissa juuri vanhempien kunnioittaminen on keskeinen arvo ja normi. Monet vanhemmat ovat hyvin huolissaan lastensa tulevaisuudesta. Vähemmistöasemassa olevina he ovat huolissaan myös siitä, miten he vanhempina onnistuvat siirtämään jälkipolville oman arvomaailmansa ja muslimi-identiteetin.

Lapset oppivat usein uutta kieltä nopeammin ja ymmärtävät yhteiskuntaa ja sen toimintoja paremmin kuin vanhempansa. Roolien kääntyminen ylösalaisin niin, että perheen lapset ja nuoret ottavat ohjaavan roolin perheessä, aiheuttaa monia sukupolvien välisiä jännitteitä ja konflikteja. Vanhempien haasteena onkin päästä itse mukaan kotoutumisprosessiin siten, että he löytävät kasvatuskysymyksissä tasapainon aikaisempien käsitystensä ja uuden yhteiskunnan kasvatustavoitteiden ja -menetelmien välillä.

8.7 Muslimilapset suomalaisissa instituutioissa

Kun monet muslimivanhemmat ovat huolissaan lasten uskonnollisen identiteetin säilymisestä länsimaissa, voi vastareaktionä valta-yhteisön vaikutteiden uhallä olla oman kulttuurisen ja uskonnollisen eron korostaminen. Lasten ja nuorten halu omaksua suomalaisia arvoja ja toimintamalleja aiheuttaa helposti jännitteitä ja ristiriitoja perheen sisällä ja kontakteissa valtaväestöön. (Hämeen-Anttila 2004b, Alitolppa-Niitamo 2004).

Seuraavassa on muutamia keskeisiä asioita, joita henkilökunnan esimerkiksi päiväkodeissa ja kouluissa tulisi tietää, jotta vanhemmat voisivat jättää lapsensa sinne luottavaisin mielin.

Ruokaan liittyvät säännöt

Muslimit suhtautuvat eri tavoin ruokaan liittyviin normeihin. Ruoka on kuitenkin monille yksi suurimmista huolista silloin, kun islamin sääntöjä halutaan noudattaa. Islam kielteä ihmistä syömästä ruokaa, joka on valmistettu verestä, sianlihasta, petoeläinten lihasta ja niiden eläinten lihasta, jotka ovat kuolleet muuten kuin teurastamalla.³

³ Harvat tietävät, että sianlihan syöminen on kielletty myös Vanhassa Testamentissa, jossa sanotaan ”Saastainen on myös sika, jolla tosin on kaksijakoiset sorkat, mutta joka ei märehdi. Näiden eläinten lihaa älkää syökö älkääkä koskeko niiden raatoihin.” (5. Moos. 14:8)

Kaikki muslimit tulkitsevat sianlihan kieltämisen myös niin, että siihen liittyy lisäksi kaikkien sellaisten elintarvikkeiden välttäminen, joissa on käytetty sikaa. Esimerkiksi öljyt ja margariinit voivat sisältää sianrasvaa, samoin kuin valmiina ostetut leivät, kakut ja keksit. Monet makeiset voivat sisältää liivatetta, jossa on käytetty sianrasvaa. Useimmissa suomalaisissa elintarvikepakkauksissa on tuoteseloste, jossa on lueteltu tuotteen sisältämät ainesosat. Jos kuitenkin jää epäselväksi, sisältyykö tuotteeseen sikaperäistä rasvaa, kannattaa ottaa yhteyttä suoraan tuotteiden valmistajaan.

Sianlihaan käytettyjä ottimia, lautasia, veitsiä tai muita tarvikkeita ei saa käyttää muslimille tarjottavien elintarvikkeiden käsittelyssä tai tarjoilussa. Suomalaisissa kaupoissa näkee, että sianlihat ja muut lihat ovat vierekkäin lihatiskillä ja että samoja välineitä käytetään esimerkiksi lihan leikkaamisessa. Koska muslimit eivät voi myöskään tietää, miten liha on teurastettu, ostavat monet heistä mieluummin lihansa muslimikauppiaalta. Kun lisäaineidenkin alkuperä voi olla vaikea selvittää, ovat monet perheet päätyneet käyttämään perusraaka-aineita ruoanvalmistuksessa ja välttävät ostamasta valmisruokia kaupoista. Yllämainituista syistä myös monet muslimilapset ovat kasvissyöjiä kouluissa ja päiväkodeissa.

Pukeutuminen

Etenkin tyttöjen ja naisten pukeutumiseen liittyy monia arvostuksia ja normeja. Pukeutumista säätelevät käsitykset siitä, mitä pidetään sopivana ja kunniallisena. Käsitykset vaihtelevat kuitenkin islamilaisesta maasta toiseen, samoin esimerkiksi eri sosiaaliluokkien välillä. Koraania tulkitaan niin, että naisten tulisi pukeutumisella peittää vartalonmuotonsa.

Muslimivanhemmat toivovat, että myös päiväkotia ja koulua käyvät lapset noudattavat islamin normia siitä, että muslimi ei voi näyttäytyä toiselle ihmiselle – samaakaan sukupuolta olevalle – alastomana. Vanhemmat toivovat myös, että päiväkodissa heidän lapsensa eivät riisuudu pikkuhoususilleen päiväunien aikaan. Kouluissa ja liikuntaharrastuksissa tulisi säädyllyiseen pukeutumiseen ja alastomuuteen liittyvät normit ottaa huomioon esimerkiksi suihkutilojen järjestelyissä.

Kuvaamataiteet, musiikki ja uskonnollisten juhlien viettäminen

Allah on kieltänyt patsaiden tekemisen ja muotokuvien piirtämisen. Ihmisten ja eläinten kokovartaloa esittävien kuvien pitäminen seinillä on kielletty. Kuitenkin esimerkiksi ihmisen näköiset lelut ja eläinhahmot ovat yleisesti hyväksyttyjä. Säädyllyisinä pidetyt kuvat kirjoissa ovat myös hyväksyttyjä.

Muslimivanhemmat suhtautuvat kielteisesti kristillisiin juhliin ja jotkut vanhemmista myös koulujen musiikkitunteihin osallistumiseen. Vanhemmat vie-

rastavat kristinuskoon liittyvän musiikin tai popmusiikin esittämistä. Näissä kysymyksissä tulisi kysyä vanhempien mielipidettä ja järjestää lapselle tarvittaessa muuta, korvaavaa toimintaa.

8.8 Hyviä käytäntöjä

- ♦ Perhe on jokaiselle lapselle tärkeä. Mieti, miten työntekijänä tuet tai rikot perheen yhtenäisyyttä omilla toimillasi. Miten voisit tukea perheenjäsenen samantahtista kotoutumista ja vanhempien vanhemmuutta?
- ♦ Etsi ristiriidoissa kompromisseja. Yritä välttää lapsen tai nuoren joutumista vanhempien ja viranomaisten ristivetoon. Ratkaisut ja kompromissit eivät saa kuitenkaan rikkoa lakia eivätkä ihmisoikeuksia.
- ♦ Vanhemmat tarvitsevat aikaa ja vuorovaikutusta saadakseen luottamuksen viranomaisiin. Monet tulevat maista, joissa viranomaiset eivät antaneet suojelua tai taanneet tasa-arvoista kohtelua kansalaisille. Usein viranomaiset olivat päinvastoin pahin uhka, ja siitä syystä monet pakenivat maastaan hakeakseen turvapaikkaa.
- ♦ Suhtaudu jokaiseen muslimiin kuten suhtaudut muihinkin, siis ensisijaisesti yksilönä eikä jonkin uskonnollisen yhteisön edustajana. Selvitä keskustelemalla hänen henkilökohtainen taustansa, nykyinen sosioekonominen tilanteensa ja uskonnollinen tai muu arvomaailma sekä käyttäytymistä ohjaavat normit.

Lähteet

Julkaistut

- Alitolppa-Niitamo, Anne. 2004. The Icebreakers. Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki in the Context of Formal Education. Series D 42/2004. Helsinki: The Family Federation of Finland, The Population Research Institute.
- Eriksson, Hanna. 2005. Pienten uskonnollisten yhdyskuntien jäsenmäärä kasvaa. Helsingin Sanomat, 7.8.2005.
- Hämeen-Anttila, Jaakko. 2004a. Islamin käsikirja. Helsinki: Otava.
- Koraani. Suom. Jaakko Hämeen-Anttila. 1997. Jyväskylä: Gummerus.
- Sakaranaho, Tuula, Anne Alitolppa-Niitamo, Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen. 2004. Religion in Migration: Studies on Muslims in Finland. Teoksessa: Vesa Puuronen, Antti Häkkinen, Anu Pylkkänen, Tom Sandlund & Reetta Toivanen (toim.), *New Challenges for the Welfare Society. Karjalan tutkimuskeskuksen julkaisuja*, 142. 124-139. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Tilastokeskus. 2004. Suomen tilastollinen vuosikirja. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus. 2005. Väestörakenne ja väestönmuutokset kunnittain 2004. Väestö 2005:5. Helsinki: Tilastokeskus.

Julkaisemattomat

- Hämeen-Anttila, Jaakko. 2004b. Islamilainen perhe. Alustus Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten oikeuksien päivän seminaarissa Helsingissä 18.11.2004.

Verkkolähteet

- Hyvät tavat kotona. 2005. Suom. Ummu Ahmed. [Viitattu: 12.8.2005] Saata-vissa: www.muslimtents.com/pisara/perhe/hyvatavat.html

Lopuksi

Ismo Söderling ja Anne Alitolppa-Niitamo

Erilaisuus on samanlaisuutta – maahanmuuttajat ovat huomisen suomalaisia

Kirjan näkökulmana on ollut maahanmuutto, perheiden kotoutuminen ja ammatillisen työn käytännöt. Kirjassa on keskusteltu muun muassa siitä, että samalla kun maahanmuuttajien kulttuuriseen moninaisuuteen kiinnitetään huomiota, jäävät useat muut moninaisuutta aiheuttavat tekijät helposti huomaamatta. Usein myös havaitsemme yksilön mutta emme hahmota sitä, miten hänen perheensä läsnäolo ja tilanne vaikuttavat hänen hyvinvointiinsa ja kotoutumiseensa. Maahanmuuton kokemus tuo perheen elämään rikkautta, mutta myös haasteita. Toisaalta maahanmuuttajaperheellä on samoja murheita ja iloja kuin valtaväestöönkin kuuluvilla.

Perheitä palvelevassa ja tukevassa ammatillisessa työssä onkin tärkeää tunnistaa se, mitkä haasteet johtuvat ensi sijassa maahanmuuton ja yhteiskunnan sekä kielen muuttumisen aiheuttamasta elämänhallinnan järkkymisestä, ja mikä taas selittyy ns. kulttuurisilla tekijöillä. Kantaväestöön kuuluvat tuntevat maansa päiväkotijärjestelmän sekä sosiaali- ja terveyspalvelut ja osaavat myös omalla äidinkielellään hakea palveluja tarpeisiinsa, mutta maahanmuuttajan tilanne on usein toinen.

Huomattava osa maahanmuuttajista tulee oloista, joissa yhteiskunnalliset palvelut ovat lähes tuntemattomia. Monet ovatkin perinteisesti turvautuneet sukuun ja perheeseen sosiaalisen turvan verkkona. Tämä koskee jopa aivan lähialueitamme muuttaneita. Sairaustapauksissa taas jotkut maahanmuuttajat ovat olleet kansanparannuksen tai -parantajien varassa. Toisaalta myös sairauskäsitykset ovat erilaiset eri kulttuureissa. Tarvitaan siis kulttuurista ymmärrystä tai perusteellista keskustelua, jotta maahanmuuttajien tarpeet tulisivat ymmärretyiksi ja tarjottu palvelu hyväksytyksi.

Ns. kulttuurinen ymmärtäminen on kompleksinen käsite, sillä sen nimissä helposti luokitellaan samasta maasta saapuneet keskenään samanlaisiksi. Esimerkiksi somalialaisesta kaupungista saapunut koulutettu äiti voi olla käsityksiltään lähempänä suomalaista terveydenhuollon ammattilaista kuin samasta maasta paimentolaisten parista saapunut luku- ja kirjoitustaidoton äiti. Kun Suomessa puhutaan noin 160 eri kieltä, on myös kulttuurinen kirjo suuri. Tästäkin syystä törmäämme kulttuurisen ymmärtämisen rajoihin. Tärkeämpää onkin oman mielen avoimuus, ennakkoluulottomuus ja jokaisen

yksilön ja perheen ainutkertaisuuden tunnistaminen. Tämä tietenkin edellyttää aktiivisista paneutumisista, halua ymmärtää ja riittävästi aikaa keskinäistä ymmärrystä lisäävään keskusteluun.

Yhteiskuntatasolla monikulttuurisuuteen on toki reagoitukin: merkittävin uudistus oli vuonna 1999 hyväksytty ensimmäinen kotouttamislaki. Edellä mainittua lakia on nyt arvioitu uudelleen ja muutosehdotukset tulevat aikanaan eduskunnan käsittelyyn. Monikulttuurinen yhteiskunta onkin prosessi: uusia muuttajia tulee eri maista ja maassa asuvien tilanteet ja tarpeet muuttuvat. Mikään laki ei kuitenkaan yksin riitä hyvän tuloksen aikaansaamiseksi: se antaa vain puitteet toiminnalle. Maahanmuuttajien arjen todellisuus ja suomalainen yhteiskunta ovat niin monimutkaisia, että välille tarvitaan *ihminen*, joka lain puitteissa ja oman ammatillisen osaamisensa tuella etsii ja löytää inhimilliset ratkaisut moninaisiin tarpeisiin ja pulmiin.

Rakentava asennoituminen ja omien työprosessien kriittinen tarkastelu onkin maahanmuuttajien parissa tehtävässä työssä tärkeintä. Järjestelmän sisään piiloutuminen ja jäykkien ”näin on aina tehty” -asenteiden ylläpitäminen on salakavalinta rakenteellista syrjintää. Kuten jo kirjan ensimmäisessä artikkelissa todetaan, maahanmuuttajia tarvitaan uudistuvan väestörakenteen ja hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitämiseksi. Kun tuemme maahanmuuttajaperheiden kotoutumista, tuemme samalla suomalaista yhteiskuntaa. Olemme siis kaikki samassa veneessä.

Perhekeskeinen kotouttaminen

Perhekeskeisellä kotouttamisella tarkoitamme perheen kokonaisvaltaisen tilanteen arviointia. Peruspalvelut, kuten neuvola, päiväkotiki ja koulu ovat lähellä perheiden arkea. Kokonaisvaltainen perheiden tukeminen vaatii erityisen kotouttamistoiminnan ja peruspalveluiden välisten rajojen ylittämistä ja selkeää vastuunjakoa.

Perhekeskeisen kotouttamisen periaatteita ovat:

- ♦ Ymmärrys perheen roolista yksilön kotoutumisen resurssina.
- ♦ Perhekokonaisuuden huomioon ottaminen ja perheen sisäisten sopeutumisprosessien tiedostaminen.
- ♦ Erilaisten perhekäsitysten huomioon ottaminen.
- ♦ Yhteiskuntaan osallistavien toimenpiteiden tasapainoinen kohdistaminen eri perheenjäsenille.
- ♦ Perheen yhtenäisyyden tukeminen ja kotoutumisen riskitekijöiden tunnistaminen.
- ♦ Maahanmuuttajajärjestöjen perhetoiminnan tukeminen.
- ♦ Yksilön oikeuksien kunnioittaminen ja puolustaminen.

Olemme muuttaneet...

Kunnissa jokainen kotouttamistoimien piiriin tuleva maahanmuuttajaperhe tulisi tavata mahdollisimman pian muuton jälkeen. Tapaamisessa keskustellaan ja arvioidaan perheen kotoutumiseen liittyvät tarpeet. Arvioinnissa tulisi ottaa huomioon kaikki perheenjäsenet erikseen. *Perheen* kotoutumissuunnitelma tulisi laatia niin, että kaikkien perheeseen kuuluvien, niin kotiaitien, lasten kuin vanhustenkin, yhteiskuntaan ja sosiaalisiin verkostoihin osallistavat toiminnot on perheen kanssa yhdessä sovittu ja kirjattu. Perheenjäsenten yksilöllisiä, kotoutumiseen tähtääviä toimia suunniteltaessa pyritään eritahtista kotoutumista hallitsemaan. Tämä tapahtuu niin, että perhekokonaisuus ja perhedynamiikan prosessit tulevat huomioon otetuiksi ja kaikille perheenjäsenille tarjotaan mahdollisuus valta- ja osallistavaan toimintaan.

Pelkkä taloudellinen tuki ei riitä kotoutumiseen, vaan suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen palveluista tarvitaan tietoa perheen äidinkielellä, psykososiaalista tukea unohtamatta. Joidenkin perheiden kohdalla kirjallinen materiaali ei hyödytä vastaanottajaa, vaan tieto on tarjottava suullisesti.

Olemassa olevissa palveluissa tulisi pyrkiä joustavuuteen. Myös uusia työmalleja ja lähestymistapoja tarvitaan. Toimivia ennaltaehkäiseviä, ns. matalan kynnyksen perhepalveluita ovat muun muassa perhekahvilat ja avoimet päiväkodit. Perheet voivat myös hyötyä yhteisistä keskustelutilaisuuksista ja vertaistuenryhmistä. Teemoina keskustelutilaisuuksissa voivat olla muun muassa sopeutumisen psykososiaaliset kysymykset, maahanmuuttajan muuttuvat roolit ja vanhemmuuden haasteet. Vertaistuen ryhmät ovat parhaimmillaan sekä tietoa välittäviä, tukea antavia sekä vanhempien omaa toimijuutta voimistavia.

Maahanmuuttajaperheiden lasten oletetaan kotoutuvan automaattisesti päiväkodin ja koulun kautta. Näin ei kuitenkaan aina ole, vaan lapsi tarvitsee aina vanhempiensa ohjaavaa otetta ja kontrollia. Maahanmuuttoon liittyvien haasteiden vuoksi vanhemmat eivät aina pysty ylläpitämään toimivaa vanhemmuutta. Tästä syystä erityistä huomiota tulisikin kiinnittää vanhemmuuden vahvistamiseen ja tunnistaa sellaiset perheet, joissa kotoutumista ja elämänhallintaa estävät riskitekijät näyttävät kasaantuvan.

Peruspalveluiden keskeisenä roolina on osata tunnistaa perheiden erityistarpeet ja tarjota tukea tai ohjata heitä oikeaan palveluun. Vanhemmuutta voidaan vahvistaa peruspalveluissa kohtaamalla vanhemmat avoimesti ja varmistamalla, että perheet ovat saaneet tarvitsemansa tiedon ja että se on ymmärretty. Perheelle voidaan tarjota myös mahdollisuutta erillisiin tapaamisiin, joissa he voivat saada vastauksia kysymyksiinsä ja tarvittavaa ohjausta. Vanhempia voidaan ohjata myös ns. matalan kynnyksen palveluihin ja tarvittaessa lastensuojelun avotoimenpiteisiin.

Mikäli huoli lapsen tai nuoren hyvinvoinnista herää, on syytä olla yhteydessä vanhempiin ja selvittää tilannetta ajoissa. Jos vuorovaikutus perheen kanssa ei onnistu ja lapsen tai nuoren kehitys on asiantuntijoiden mukaan vaarassa, tulee kaikissa päätöksissä varmistaa, että lapsella on jokin pysyvä yhteisö, johon hän kuuluu.

Kaiken perhekeskeisen monikulttuurisen työn keskeisiä piirteitä ovat: uskallus kohtaamiseen ja vuorovaikutukseen, avoimuus, joustavuus, kyky sietää epävarmuutta, varhainen ohjaaminen ja tarvittavan tiedon antaminen sekä luottamus omaan inhimilliseen ymmärrykseen ja ammatilliseen osaamiseen.

Työ maahanmuuttajien kanssa on kuin matka: se avaa uusia näköaloja ja tuo maailman ja sen moninaisuuden meitä lähelle. Toivomme, että tämä kirja on antanut hyödyllistä tietoa ja taitoa niin että uskaltaisimme ja osaisimme nähdä uudet näköalat kirkkaammin. Kirjan tekijöinä uskomme, että ottamalla monikulttuurisuuden haasteen vastaan luomme dynaamista ja inhimillisempää yhteiskuntaa, jossa meillä jokaisella on parempi elää.

*Oi, onnellinen, joka herättää
niitä voimia hyviä voisi!
Oi, ihmiset toistanne ymmärtäkää,
niin ette niin kovat oisi!
Miks emme me kaikki yhtyä vois?
Ja yksi jos murtuis, muut tukena ois.
Oi, ihmiset toistanne suvaitkaa!
Niin suuri, suuri on maa.*

Eino Leino, Hymyilevä Apollo (osa III)

Kirjoittajat

Anne Alitolppa-Niitamo

FT (psykologia ja antropologia)
projektipäällikkö, Väestöliiton Kotipuu
etunimi.sukunimi@vaestoliitto.fi

Elli Heikkilä

FT, Dosentti
tutkimusjohtaja, Siirtolaisuusinstituutti
etunimi.sukunimi@utu.fi

Anna Mikkonen

VTM
apulaisasiantuntija (2004–2006)
UNHCR, Ankara
projektitutkija Väestöliitto (2002–2003)

Mohamed Moallin

LH, merkonomi (laskentatoim.)
projektityöntekijä, Väestöliiton Kotipuu
etunimi.sukunimi@vaestoliitto.fi

Anita Novitsky

sosiaalialan ohjaaja
projektityöntekijä, Väestöliiton Kotipuu
etunimi.sukunimi@vaestoliitto.fi

Ismo Söderling

VTT, Dosentti (väestöpolitiikka)
johtaja, Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos
etunimi.sukunimi@vaestoliitto.fi

Väestöntutkimuslaitos

Vuonna 1941 perustettu Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos tuottaa korkealaatuisia, ajankohtaisia ja yhteiskunnallisesti sovellutusarvoista väestö- ja perhetutkimusta, selvityksiä ja raportteja. Tutkimuksen pääteemat liittyvät perheisiin, perhe- ja väestörakenteeseen, syntyvyyteen, muuttoliikkeeseen sekä seksologiaan. Laitos tiedottaa tutkimuksistaan ja järjestää tutkijoiden tapaamisia.

Väestöliitto käyttää tutkimuslaitoksen tutkimuksia ja selvityksiä omassa asiantuntijatyössään edistäessään perheiden ja yksilöiden hyvinvointia sekä terveyttä. Tällainen on esimerkiksi vuosittain eri teemasta julkaistava *perhebarometri*. Väestöntutkimuslaitoksen kirjasto on tunnettu ja tunnustettu osa Väestöliiton ja tutkimuslaitoksen toimintaa.

Laitos työskentelee tiiviisti Tilastokeskuksen, Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen sekä Suomen Väestötieteen Yhdistyksen (SVY) kanssa. SVY toimii toisena Väestöntutkimuksen vuosikirjan *Yearbook of Population Research in Finland* julkaisijana. Kotimaista tutkimusyhteistyötä tehdään Turussa toimivan tohtorinkoulutusohjelman *Cultural Interaction and Integration and the Baltic Sea Region* kanssa. Koulutusohjelma ja Väestöntutkimuslaitos ovat perustaneet yhteisen julkaisusarjan, jossa julkaistaan hankkeen raportteja. Yhteistyötä tehdään myös projektikohtaisesti: esim. MONIKKO-projektissa Työterveyslaitoksen kanssa.

Väestöntutkimuslaitos on mukana kansainvälisessä EU-rahoitteisessa DIALOG-hankkeessa (14 maan yhteishanke, jossa selvitetään perheeseen ja väestöön liittyviä erityiskysymyksiä).

Laitoksen tutkijat ohjaavat ulkopuolisten tutkimuksia sekä toimivat tieteellisinä tarkastajina ja vastaväittäjinä päätyönsä asettamissa rajoissa.

Väestöntutkimuslaitoksen julkaisut, joissa käsitellään maahanmuuttoa:

- ♦ Söderling, Ismo. 2005. *Yearbook of Population Research in Finland*. XLI 2005. The Family Federation of Finland, The Population Research Institute.
- ♦ Söderling, Ismo & Elina Laitalainen. 2005. Summary of Demographic Trends and Policy Implications Presented in the National Reports. Work Package 4, Report D 14. The Population Research Institute WORKING PAPERS E 20/2005. Väestöliitto.

- ♦ Kontula, Osmo & Anneli Miettinen. 2005. Synthesis Report on Demographic Behaviour, Existing Population Related Policies and Expectations Men and Women have concerning the State. The Population Research Institute Work Package 4, Report D 15. The Population Research Institute, WORKING PAPERS E 19/2005. Väestöliitto.
- ♦ Kärki, Kim (toim.). 2004. Power and Control: Perspectives on Integration and Multiculturalism in Europe. The Family Federation of Finland, the Population Research Institute D 43/2004. Publications of the Doctoral Program of Cultural Interaction and Integration 8 Turku 2004.
- ♦ Alitolppa-Niitamo, Anne. 2004. The Icebreakers. Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education. The Family Federation of Finland, The Population Research Institute D 42/2004.
- ♦ The Second Workshop on Demographic and Cultural Specificity and Integration of Migrants'. Solicited Papers. Nieps Network for Integrated European Population Studies. The Population Research Institute Working Papers E 16/2003.
- ♦ Parviainen, Heikki. 2003. Kansainvälinen adoptiotoiminta Suomessa vuosina 1970-2000. Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos E 15/2003.
- ♦ Forsander, Annika. 2002. Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos D 39/2002.
- ♦ Helander, Reetta & Anna Mikkonen. 2002. "Ikävä äitiä"... Ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset Suomessa. Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos E 13/2002.
- ♦ Söderling, Ismo. 1999. Perheitä meiltä ja muualta. Suomalaisten näkemyksiä maahanmuuttajien perheistä. Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos E 8/1999.
- ♦ Jabir, Mohamed. 1997. Horn of Africa: Family, Population and Development. Working Papers E 1/1997.
- ♦ Söderling, Ismo (toim.). 1998. A Changing Pattern of Migration in Finland and Its Surroundings. Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos D 32/1998.
- ♦ Söderling, Ismo. 1997. Maahanmuuttoasenteet ja elämänhallinta. Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos D 30/1997.

Julkaisujen tilaukset: stina.fagel@vaestoliitto.fi tai (09) 228 05120.

Väestöliiton Kotipuu

Väestöliiton Kotipuu toimii osaamis- ja resurssikeskuksena monikulttuuristen perheiden psykososiaalisten kysymysten, erityisesti perhe-elämän, lastenkasvatuksen ja vanhemmuuden alueella.

Kotipuu tarjoaa koulutusta, konsultaatiota ja toimintamalleja eri ammattiryhmille ja tiedottaa päättäjille ja muille vaikuttajille maahanmuuttajataustaisten perheiden tarpeista. Kotipuu järjestää yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa monikulttuurisia vanhempien vertaistuen ryhmiä. Kotipuu antaa myös tukea ja neuvontaa perheen ihmissuhteisiin ja lastenkasvatukseen liittyvissä kysymyksissä.

Lisätietoa eri kielillä Kotipuun toiminnasta:

http://www.vaestoliitto.fi/monikulttuurinen_työ

Kotipuun julkaisemia materiaaleja:

* Erikielisiä kasvatusvihkosia vanhemmille. Tulostettavissa osoitteessa:

http://www.vaestoliitto.fi/monikulttuurinen_työ/materiaalit/

* Asiantuntija-artikkeleita Kotipuun kotisivuilla osoitteessa:

http://www.vaestoliitto.fi/monikulttuurinen_työ/materiaalit/

* Ohjeistusmateriaali monikulttuuristen vanhempainryhmien ohjaajille. Käytännöllinen materiaalipaketti ryhmien organisoimisesta ja keskustelujen teemoista. Ilmestyy tammikuussa 2006. Tilaukset: kotipuu@vaestoliitto.fi tai (09) 228 0525.